

ΣΚΟΤΕΙΝΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΤΗΣ

ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΥΠΟ

ΣΠ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

[ΜΕΤΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΟΜ. Η']

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1896

0 15

ΓΕ

ΣΚΟΤΕΙΝΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΤΗΣ

ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΥΠΟ

ΣΠ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

[ΜΕΤΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΟΜ. Η']

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1896

ΣΚΟΤΕΙΝΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν παρουσιάζει πολλὰ κενὰ καὶ οὐχὶ ὀλίγα σκοτεινὰ. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐγένοντο καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου διάφοροι ἐργασίαι ἱστορικαὶ καὶ ἀρχαιολογικαὶ καὶ ἐδημοσιεύθησαν συγγράμματα καὶ μονογραφίαι ὑπὸ τε Ἑλλήνων καὶ ξένων, ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἔνεκα ἐλλείψεως ἐπαρκῶν πηγῶν, τοῦτο δὲ ἔνεκα τῆς μὴ κριτικῆς βασάνου πασῶν τῶν τέως εἰς φῶς ἀχθεισῶν τοιούτων, ἡ Ἱστορία τῆς μητροπόλεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς ῥηθέντας αἰῶνας πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ πληρῇ τοὺς ὅρους ἐκείνους, δι' ὧν δύναται νὰ καταστῇ τελεία.

Ἐκ τῆς δυνάμεως καὶ ἀκμῆς, τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς αἰγλῆς, ἣτις καταυγάζει τὸν Ἀθηναϊκὸν ὀρίζοντα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἐκ τοῦ λυκόφωτος, ὅπερ σχηματίζουν αἱ τελευταῖαι ἀκτῖνες τοῦ ὀπίσθεν τῶν ὀρέων τῆς Ἀττικῆς δύοντος ἡλίου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, μεταβαίνομεν εἰς τὴν νύκτα τοῦ μεσαιῶνος, νύκτα δυστυχῶς οὐχὶ Ἀττικὴν — μόνον ἀστέρες τινὲς ὥχροί φαίνονται ἐπὶ τοῦ στερεώματος τῶν Ἀθηνῶν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀποβαλόντες ἐπὶ τῆς Ῥωμαιοκρατίας τὰ στοιχεῖα τοῦ κράτους, δι' ὧν ἐμεγαλουργήσαν πρότερον ἐπιβαλλόμενοι διὰ τῶν ἑαυτῶν στρατῶν καὶ στόλων, ὧν αἱ σημαῖαι ἐκυμάτιζον εἰς ἀπώτατας χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας καὶ ἀπώλεσαντες ἐπὶ τῆς Βυζαντινοκρατίας τὰς ἑαυτῶν Σχολάς, δι' ὧν εἶχον ὑποδουλώσει τοὺς νικητὰς Ῥωμαίους, δὲν εὕρισκον πλέον στάδιον δράσεως ἐν τῷ στενῷ καὶ ἀσφυκτικῷ κύκλῳ τῶν ταπεινῶν κοινοτικῶν ὑποθέσεων, εἰς ὃν περιώρισεν αὐτοὺς ἡ Βυζαντινὴ ἀπολυταρχία. Ζηλοτύπῳ βλέμματι παρακολουθοῦντες τοὺς θριάμβους τῆς βασιλίδος τοῦ Βοσπόρου ἔζων διὰ

τῶν ἀναμνήσεων τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος καὶ τῶν τιμῶν, ἃς ἐξηκούθουν ἀπονέμοντες τῇ μεγαλουργησάσῃ καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δαφνῶν τῆς ἀναπαυομένη αἰδίδῃ πόλει ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐδιδάχθησαν τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς ὑπ' αὐτῶν τῶν τέκνων τῆς καὶ διδασκάλων τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ αὐτοκράτωρ Κώνστας ὁ Β' δὲν ἀπηξίωσε νὰ διατρίψῃ ὁλόκληρον χειμῶνα ἐν Ἀθήναις μακρὰν τοῦ αἰγλήεντος θρόνου καὶ τῆς ἡδυπαθοῦς αὐλῆς τῆς Ἑπταλόφου, ὁ δὲ ἀπόγονος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ὁ μέγας στρατηλάτης καὶ αὐτοκράτωρ Βασίλειος, ὁ διὰ τῶν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγώνων καὶ θριάμβων του ἐπικληθεὶς Βουλγαροκτόνος, μετὰ τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐνδοξα τρόπαια καὶ τὴν ἐντελῆ ὑποταγὴν τῆς χώρας ἐκείνης ὑπὸ τὰ Βυζαντινὰ σκῆπτρα δὲν μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' εἰς Ἀθήνας διὰ τῶν Θερμοπυλῶν ἐλθὼν ἀνέβη εἰς τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ναὸν τοῦ Παρθενῶνος εἰς ἐκκλησίαν τῆς Παρθένου μεταβεβλημένον καὶ αὐτῇ προσήνεγκε τὰ νικητήρια καὶ πλουσιώτατα λάφυρα. Τρεῖς Ἀθηναῖαι, ἡ ὀρθότερον εἰπεῖν Ἀτθίδες, ἡ Ἀθηναῖς, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανὼ ἐκλήθησαν εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, ὅπως μεταβιδάσωσιν εἰς τὴν ἀσιανίζουσαν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου τὸ πνεῦμα καὶ τὰς χάριτας τῆς Ἀττικῆς, ἅτινα οἱ διάδοχοι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐβράβευον διὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος. Πλὴν οὐδεὶς τῶν ἀπογόνων τοῦ Κόδρου ἀνέβη τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου τῶν Καισάρων καὶ οὐδεὶς τῶν ἀπογόνων τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ Περικλέους περιεβλήθη τὴν πορφύραν τῶν Κωνσταντίνων.

Ἦθελεν ἀπατηθῇ τις ὁμῶς ὑποθέτων, ὅτι οἱ μὴ πρωταγωνιστοῦντες ἐν τοῖς πράγμασι τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας Ἀθηναῖοι ἐτέλουν δουλικὴν ὑποταγὴν εἰς τὸ Βυζάντιον δεχόμενοι πᾶν τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἢ τῶν ὀργάνων του ἐπιβαλλόμενον· διότι ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Παρθένου κατελιθοβόλουν τοῦ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ φεύγοντος καὶ ἐκεῖ καταφυγόντος Βυζαντίνου ὑπαλλήλου Χασέ, τοῦ διὰ τῶν καταπιέσεων καὶ ἐπηρειῶν βασανίζοντος τοὺς Ἀθηναίους καὶ λοιποὺς κατοίκους τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Τὰ χρονικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διηγοῦνται: «οἱ δὲ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν οἰκήτορες συνεχῶς ἐπηρεαζόμενοι παρὰ Χασέ υἱοῦ τοῦ Ἰούβη, τὴν αὐτοῦ ἀσωτίαν καὶ ἀπληστίαν μὴ ἐνεγκόντες, λίθοις τοῦτον βάλλοντες ἀνείλον κακῶς ἐνδοθεν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ». Ταῦτα

ἀναφέρει ὁ συνεχίσας τὴν χρονογραφίαν τοῦ Θεοφάνους(1), ἐπαναλαμβάνουσι δὲ ὡς ἡχὼ ὁ Συμεὼν Μάγιστρος(2), ὁ Γεώργιος Μοναχὸς(3) κλπ. Ἐν τοῖς πολιτικοῖς δὲ πράγμασι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου οὐ μικρὰν ἐπίδρασιν ἥσκησαν ἄνδρες εἰς ἐπισήμους οἰκογενείας τῶν Ἀθηναίων ἀνήκοντες. Ὁ ἐστεμμένος συγγραφεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἰς τὰς ἐν εἵδει ὑπομνήματος διὰ βιβασθείσας παραινέσεις πρὸς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον Ρωμανὸν δὲν κρίνει ἄσκοπον νὰ φέρῃ εἰς γνῶσιν τοῦ μέλλοντος νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος ὅτι ὁ διὰ τοῦ τιμητικοῦ ἁξιώματος τοῦ Πρωτοσπαθαρίου περιβεβλημένος ἐπιφανὴς Ἀθηναῖος Βάρδας ὁ Πλατυπόδης, οὗτινος ἡ ἐπίσημος οἰκογένεια ἀναφέρεται ἔτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας(4), διορισθεὶς στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου προὔκάλεσε μετ' ἄλλων πολυαρίθμων εὐγενῶν Πελοποννησίων, Πρωτοσπαθάρων ἐπίσης, ὁμοφρονούντων καὶ συντασσομένων τῷ κόμματι αὐτοῦ, στάσιν κατὰ τοῦ οὐχὶ μικρὸν ἰσχύοντος ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Πέλοπος Πρωτοσπαθαρίου Λέοντος τοῦ Ἀγελάστου, ὃν καὶ ἀπεδίωξεν ἐκεῖθεν(5). Καὶ ἐν ταῖς ἐπισημοτέραις δὲ πόλεσι τῆς Πελοποννήσου, ἐν Κορίνθῳ, Ναυπλίῳ, Πάτραις, Σπάρτῃ κλπ. ἀνεδείχθησαν γένη μεγάλα καὶ ἔνδοξα, ἅτινα οὐ μικρὰν ροπὴν ἐξήσκησαν ἐπὶ τῆς τύχης τῆς πατρίδος των καθ' ὅλην τὴν Βυζαντιοκρατίαν συνεχίσαντα καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὴν εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν των. Ἀρκοῦμαι ἐνταῦθα ἀναφέρων ὡς ἐν παραδείγματι τὴν οἰκογένειαν τῶν Σκληρῶν, ἥς μέλος ἦτο ὁ Λέων Σκληρὸς ὁ διορισθεὶς τῷ 812 στρατηλάτῃς Πελοποννήσου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγκαβῆ ἢ Κουροπαλάτου, κατὰ τὴν ἀνώνυμον Χρονογραφίαν (σελ. 336) τὴν περιγράφουσαν τὰ κατὰ Λέοντα τὸν υἱὸν Βάρδα τοῦ Ἀρμενίου. Ὁ αὐτὸς δὲ Λέων ἢ ἄλλος τῆς αὐτῆς οἰκογενείας τῶν Σκληρῶν, στρατηγὸς ὢν τῆς Πελοποννήσου ὀλίγῳ πρότερον, τῷ 806, καθυπέταξεν ἐπὶ τῆς περιβοήτου πολιορκίας τῶν Πατρῶν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἐγκαταστάντας κατὰ τὸν μεσαιῶνα βαρβάρους, κατὰ τὸ

(1) Σελ. 388 ἔκδ. Βόννης.

(2) Σελ. 723 ἔκδ. Βόννης.

(3) Σελ. 880 ἔκδ. Βόννης.

(4) Ἴδε Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορ. Ἀθην. Τόμ. Α' σελ. 79.

(5) Κωνστ. Πορφυρογεν. de administrando imperio σελ. 52, ἔκδ. Βόννης.

Χρονικὸν τῆς Μονεμβασίας(1). Ἐπίσης Σκληρὸς ἦτο ὁ στρατάρχης ὁ διακριθεὶς κατὰ τὸν διεξαχθέντα ἐν Βουλγαρίᾳ περὶ τὸ 2ον ἡμισυ τῆς 10 ἐκατ. μεταξὺ Βυζαντίνων καὶ Ρώσων πόλεμον. Τὴν ἐπίσημον ταύτην οἰκογένειαν εὐρίσκομεν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἔτι ἀκμάζουσιν. Ἡ δημώδης μοῦσα δι' ἐνὸς πλείστην χάριν καὶ τρυφερότητα ἀποπνέοντος ποιήματος ἀπηθανάτισε τὴν ὑπὸ Τούρκων πειρατῶν ἀρπαγὴν τῆς

Κυρὰ Ρήνης τοῦ Σκληροῦ...

ὁποῦχε ρήγαν ἀδελφό, ποῦχε καὶ ρήγα κύρη

καὶ ἥτις ἀπαντῶσα εἰς τὰς περὶ τῶν γονέων τῆς ἐρωτήσεις τοῦ ἄρπαγος πειρατοῦ, ὅστις εὐρέθη ἀδελφός της, λέγει·

Ἡ μάνα μ' ἀπ' τῇ Κόριθο, κι' ὁ κύρης μου ἀπ' τ' Ἀράπλι
Σκληρὸ τὸν λέγε 'ξάκουστο, κι' ἐμένα κυρὰ Ρήνη.

Μετὰ τῆς κυρὰ Ρήνης ἠρπάγησαν καὶ δύο ἄλλαι εὐγενῶν οἰκογενειῶν κόραι, ἡ Ἀρετὴ τοῦ Δούκα καὶ ἡ Χρυσοκουβουκλιώτισσα καὶ αἱ τρεῖς πανεύνοστα κορίτσια (νοστιμώτατα, ὠραιότατα)(2).

Ἡ περίοδος τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἥτις θέλει ἐπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐνταῦθα, ὀφείλει πολλὰ εἰς τὴν ἀφοσίωσιν, μεθ' ἧς εἰργάσθη ὑπὲρ αὐτῆς ὁ Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλους. Μεγίστη χάρις ὀφείλεται εἰς τὸν μετριοφρονα ἄνδρα, ὅστις διὰ μεγίστων μόχθων, δι' ἀκαταπονήτου ἐργασίας ἐθησαύρισε πλεῖστα ὅσα μνημεῖα φιλολογικὰ, ἀρχαιολογικὰ καὶ ἱστορικὰ εἰς τὸ πλείστου λόγου ἄξιον σύγγραμμά του, τοὺς τρεῖς τόμους τῶν *Μνημείων* τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων. Μεθ' ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀποσπάσας ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς φθορᾶς καὶ τῆς λήθης πολύτιμα κειμήλια, μετ' ἀκαταβλήτου ἐπιμονῆς καὶ ζήλου περισυλλέξας τὰ ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ διεσκορπισμένα, δεδημοσιευμένα καὶ μὴ, φανερά ἢ κεκρυμμένα καὶ ὑπολανθάνοντα, αὐτός τε καὶ οἱ προκληθέντες ὑπ' αὐτοῦ, μνημεῖα τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ, θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν Ἀθηναίων παρέδωκεν εἰς τὴν Φιλολογίαν, Ἀρχαιολογίαν καὶ Ἱστορίαν,

(1) Ἴδε Σπ. Π. Λάμπρου *Ἱστορικὰ Μελετήματα*, ὅστις δημοσιεύει ἐν αὐτοῖς τρία διάφορα ἀντίγραφα αὐτοῦ, σελ. 102 καὶ 106.

(2) Ἴδὲ τὸ ποίημα ἐν Καμπουρ. Ἱστορ. Ἀθην. Τόμ. Α' σελ. 46-47.

πολιτικήν τε καὶ ἐκκλησιαστικήν καὶ οὕτω προσήνεγκε πολυτίμους καὶ ἀνεκτιμήτους ἐκδουλεύσεις τῇ μητροπόλει τῶν Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν. Οὐ μόνον δὲ συνέλεξεν, ἀλλὰ καὶ ἐκάθηρε, ἐσυστηματοποίησε καὶ εἰς ἔλεγχον ὑπέβαλε τὸν ἀκατέργαστον ὄγκον ἐν τοῖς δύο μέχρι τοῦδε ἐκδοθεῖσι τόμοις τῆς *Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα εἶνε ἐν γένει λίαν ἐλλειπὴς καὶ σκοτεινὴ, τὰ παραδοθέντα περὶ αὐτῆς ἀσαφῆ, συγκεχυμένα καὶ ἀσυνάρτητα. Ἡ παροῦσα πραγματεία σκοπὸν ἔχει τὸν συνδυασμὸν καὶ τὴν συσχέτισιν τῶν πηγῶν, τὴν κριτικὴν αὐτῶν ἀνάλυσιν καὶ τὴν διαφώτισιν τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ *Ἐπιτομὴ περὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας* τοῦ Περραιβοῦ μετὰ τοῦ *Χρονικοῦ* τοῦ Ψευδανθίμου (1), ἡ ἱκετήριος ἐπιστολὴ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Πατριάρχην ἢ ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου Ἀθηναίου Βεναλδῆ συνταχθεῖσα, τέσσαρα ἔγγραφα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου, ὁ θρῆνος τοῦ ἱερέως Ἀντ. Μπουμπούλη, τὰ κληθέντα Ἀναργύρια ἀποσπάσματα ἢ φύλλα, οἱ περιηγηταὶ τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος, πατριαρχικά τινα σιγίλλια, δημόσια καὶ ἰδιωτικά ἔγγραφα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἀρχείου, σημειώματα καὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ κιόνων καὶ τοίχων διαφόρων ἐκκλησιῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν περίξ ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην, ἐφ' ἧς θὰ ἐργασθῶμεν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπιτηδεῖως καὶ ἐπιτυχῶς συνδυαζόμενα καὶ συναρμολογούμενα καὶ ἐπαρκῶς διαλευκαινόμενα διαλύουσι τὴν παχεῖαν ὁμίχλην τὴν ἐπικαθημένην ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ χέοντα ἄρκετὸν φῶς διαφωτίζουν τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην περίοδον.

Περὶ τῶν Ἀναργυρείων φύλλων ἔνεκα ἰδίως τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς διαστροφῆς, ἣν ὑπέστησαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ παραχαράκτου τῆς *Ἱστορίας* Φαλλμεράϋερ, ἐσχηματίσθη ἡ πλημμελὴς γνώμη καὶ πρόληψις, ὅτι εἶνε πλαστὰ, ἀπάσης δὲ τῆς προσοχῆς τῶν λογίων στέρησις περὶ τὴν χρονολογίαν αὐτῶν, τοὺς τρεῖς χρόνους τοῦ χειρογράφου, οὓς οὐ

(1) Διὰ τῶν δύο τούτων ὀνομάτων κατ' ἀνάγκην θέλομεν καλεῖσθαι τὴν ὑφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τέλει τῆς παρούσης πραγματείας, γραφεῖσαν μίαν καὶ μόνην Χρονογραφίαν, ἧς μέρος μὲν ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τῷ ἄνω τίτλῳ ὁ Χριστόφ. Περραιβός ἐν τέλει τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ Α' τόμου τῆς αὐτοῦ περὶ *Πάργας καὶ Σουλίου* ἱστορίας, ἐκδοθέντος τῷ 1815 ἐν Ἑνετίᾳ, μέρος δὲ προσήρτησεν ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης κατὰ τὸ χειρόγραφον τοῦ Πιττάκη ὡς ἐπίμετρον ἐν τέλει τῆς συγγραφῆς του: οἱ *Καταλανοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ*, δημοσιευθείσης ἐν Ἀθήναις τῷ 1869.

μόνον εἰς τετρακοσίους παραποιῶν ἠϋξήσεν ὁ μυθιστοριογράφος οὗτος, ἀλλὰ καὶ εἰς πολὺ προγενεστέρους αἰῶνας μετεβίβασε καὶ τοῦ ἀγῶνος συγκεντρωθέντος περὶ τὸ σημεῖον τοῦτο, τὰ λοιπὰ μέρη αὐτῶν ὀλίγον ἢ οὐδαμῶς ἠξιώθησαν προσοχῆς καὶ ἐρεύνης, μόνον δὲ ὁ Δημ. Καμπούρογλους παρὰ τὴν ἐπικρατούσαν πρόληψιν περὶ τῆς πλαστότητός των ἐπεχείρησεν ἀνάλυσιν (1), ἐξ ἧς συνεπέρανε, ὅτι περιέχουσι καὶ ἀληθείας (2). Τὰ φύλλα ταῦτα μέρος ἀποτελοῦντα σχεδίου ἀτελοῦς χρονογραφίας, ὑπὸ μοναχοῦ τῆς Καισαριανῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τέλει τῆς παρούσης διατριβῆς, σχεδιασθείσης ὑποβαλλόμενα εἰς αὐστηρὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἄλλων πηγῶν ἀποδείκνυνται γνήσια καὶ τὴν σφραγίδα τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας φέροντα ἐπὶ παντὸς σχεδὸν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἄδικοι δὲ αἱ ὑπόνοιαι καὶ μομφαὶ κατὰ τοῦ μακαρίτου Πιττάκη, ὅστις περισώσας αὐτὰ ἐκ τοῦ ἀφεύκτου ἀφανισμοῦ καὶ δημοσιεύσας ἦτο μᾶλλον ἐπαίνων ἄξιος ἢ ὕβρεων. Ἀλλ' οὕτως ἀμείβονται ἐνίοτε ὁ ζῆλος καὶ οἱ κόποι φιλομούσων καὶ φιλοπόνων ἀνδρῶν. Τὰ ἀναφερόμενα ἐν αὐτοῖς ἐξελεγχόμενα δι' ἄλλων ἀναμφισβητήτου ἱστορικῆς ἀξίας καὶ ἀληθείας πηγῶν, ἃς συμπληροῦσι καὶ διευκρινίζουσι, διδάσκουσι σπουδαιότατα γεγονότα τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν. Διὰ τῆς κριτικῆς ἀναλύσεως καὶ διαφωτίσεως τῶν 4 φύλλων καὶ τῶν 4 πατριαρχικῶν ἐγγράφων, διὰ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὰς λοιπὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας πηγὰς ἀναθρόσκει ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἐξέρχονται εἰς φῶς δραματικὰ συμβάδντα καὶ ἀποκαλύπτεται ζωηρῶς πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ἡ δρᾶσις τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἀρχόντων τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Αἰρομένης τῆς περικαλυπτούσης τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀχλύος καὶ τοῦ σκότους, τῆς συγχύσεως προσώπων καὶ πραγμάτων, τόπων καὶ χρόνων, ἀναλάμπει ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια φωτίζουσα τὸν ΙΖ' καὶ ἐν μέρει τὸν ΙΗ' αἰῶνα.

Α'.

Ἐνταῦθα ἀνάγκη νὰ παραθέσωμεν τὸ περιλαμβάνον τὰ γεγονότα τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος κείμενον τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Περραιβοῦ,

(1) Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, Τόμ. Α' σελ. 43-72.

(2) Αὐτόθι, σελ. 71.

ἥτις καίτοι δὲν διακρίνει σαφῶς αὐτὰ καταλείπουσα ἀόριστα, οὐχ ἥττον ἐπειδὴ βαθύτερον ἐξεταζομένη παρέχει ἄρκετὰ στοιχεῖα πρὸς διάκρισιν αὐτῶν, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις τῶν περαιτέρω πρὸς διάκρισιν τῶν γεγονότων τούτων ἐρευνῶν μας.

« Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κυρίου Μπεναλδῆ, τὴν ὁποίαν ἄνωθεν ἀνεφέραμεν, μανθάνομεν σαφέστατα, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐδοκίμασαν τέσσαρα μεγάλα κακά, τὴν πανοῦκλαν, τὴν πεῖναν, τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν πυρκαϊάν. Ἡ δὲ αἰτία συνάγεται μὲν καὶ ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς, συμφωνεῖ δὲ καὶ μὲ ἐκεῖνα, ὅπου ἐξ ἀκοῆς ἔχομεν ἀπὸ τοὺς γερόντους, καθὼς καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους ἔμαθον· εἶνε δὲ ἡ αἰτία αὕτη.

Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἀπεβάλθη μὲ παντελῇ καθαίρεσιν ἀπὸ τὸν Πατριάρχην καὶ τὴν Σύνοδον. Δὲν ἤξεύρομεν ὅμως οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ Μητροπολίτου, οὔτε τὰ ἐγκλήματα, διὰ τὰ ὅποια ἔγεινεν ἡ καθαίρεσις. Τοῦτο δὲ εἶνε γνωστὸν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εὐνοϊκῶς φερόμενοι πρὸς τὸν Ἀρχιερέα τους, δὲν ἠθέλησαν νὰ προσπέσουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μὲ παρακλητικὰ γράμματα νὰ τὸν ἀθώωσουν, ἀλλ' ἐξύθρισαν, καὶ κατεφρόνησαν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν καθαίρεσιν, καὶ ἐβίασαν καὶ τὸν Ἀρχιερέα τους, θέλοντα καὶ μὴ θέλοντα, νὰ ἐκτελῇ πάντοτε τὰ τῆς Ἀρχιερωσύνης. Δὲν ἠσύχασεν ὅμως ἐδῶ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ πηγαίνοντες μετ' ὀλίγον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Ἀρχιεπνοῦχον καὶ δι' ἄλλας πολιτικὰς ὑποθέσεις, ἀνέφερον αὐτῷ καὶ τὰ περὶ τοῦ Ἀρχιερέως. Ὁ δὲ Ἀρχιεπνοῦχος ἔστειλε παρευθὺς εἰς τὸ Πατριάρχην ζητῶν προστακτικῶς τὴν ἀθώωσιν. Ὁ Πατριάρχης μὴ ἠμπορῶντας νὰ κάμῃ ἀλλέως, τὴν ἔδωκε τοιουτοτρόπως· « διὰ προσταγῆς τοῦ ὑψηλοτάτου Ἀρχιεπνοῦχου δίδομεν τὴν ἀθώωσιν τῷ Μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν ». Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι μηδόλως εὐχαριστηθέντες εἰς τὸ ὕφος αὐτὸ τῆς ἀθώωσεως, ἐβίασαν τὸν Πατριάρχην νὰ τὴν δώσῃ χωρὶς τοῦ· διὰ προσταγῆς. Μετ' ὀλίγον δὲ καιροῦ διάστημα ἡ Ἐκκλησία ἀρματωθεῖσα, ρίπτει τὰ βέλη τῆς ὀργῆς ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων κοινῶς μὲ φρικτὸν ἐπιτίμιον. Κατ' αὐτὸν δὴ τὸν καιρὸν ἐσυνέβησαν εἰς αὐτοὺς καὶ ἐκεῖναι αἱ τρομεραὶ πληγαί, τὰς ὁποίας ἐκτραγωδεῖ μὲ ὅλην τὴν Ἀττικὴν εὐφράδειαν ὁ κύριος Μπεναλδῆς· ὅθεν νομίσαντες ὅτι ἀπὸ τὸ ἐπιτίμιον προῆλθον τὰ πάντα,

καὶ προσπεσόντες εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ δακρύων διὰ τῆς ἀκολούθου δεητικῆς Ἐπιστολῆς, ἔτυχον συγχωρήσεως (1).

Κατὰ δὲ τὸ χιλιοστὸν ἑξακοσιοστὸν ὀγδοηκοστὸν ἑβδομον ἔτος, Φραγκῖσκος Μοροζίνης Πληρεξούσιος καὶ γενικὸς Ναύαρχος τῶν Ἑνετῶν, θέλοντας νὰ κυριεύσῃ τὴν νῆσον Εὐβοίαν, ἔφθασε μετὰ τοῦ ναυτικοῦ στόλου εἰς ταῖς Σπέτσαις, κατὰ τὴν ἐνδεκάτην τοῦ Σεπτεμβρίου, κακεῖθεν εἰς Αἴγιναν. Ἡ ἐγγύτης τοῦ χειμῶνος, καὶ ἡ φήμη τῆς Ἀθήνας, τὸν παρεκίνησαν νὰ γυρίσῃ προτῆτερα εἰς αὐτὴν τὴν Μητρόπολιν. Ἀμέσως λοιπὸν ὤρμησεν εἰς τὸ Πόρτο Δράκο λιμένα τῆς Ἀθήνας. Ὁ Δημήτριος καὶ ὁ Πέτρος ἀδελφοὶ Γάσπαρη, ὁ Σπυρίδων Περούλης, καὶ ὁ Ἀργυρὸς Μπεναλδῆς ἐπῆγαν εἰς προσκύνησίν του, καὶ τοῦ ἀνέφερον ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Κάστρον, προβλεμμένοι πλουσιοπάροχα ἀπὸ τροφάς, καὶ τὰ πρὸς πόλεμον ἐπιτήδεια, προσμένοντες πρὸς τούτοις καὶ βοήθειαν ἀπὸ τὰς Θήβας τὸν Σερασκέρην. Ὁ Μοροζίνης ἐπρόσταξεν εὐθὺς νὰ εὕγουν ἀπὸ τὰ καράβια ὀκτὼ χιλιάδες πεζοὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Δανιὴλ Δελφίνου κατ' εὐθείαν τῆς Ἀκροπόλεως, διὰ νὰ τὴν κτυποῦν μετὰ βομβάρδας, καὶ ὀκτακόσιοι ἐβδομήκοντα καββαλαρία, διὰ νὰ ἐμποδίζουσιν τὴν βοήθειαν ὅπου ἤθελεν ἔλθῃ ἀπὸ τὰς Θήβας. Τὸ πεζικὸν λοιπὸν στράτευμα ἐκτυποῦσε τὸ Κάστρον μετὰ βομβάρδας, τὸ δὲ ἵππικὸν ἔκαμνε χαρακώματα, οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἐδιαφεντεύθησαν διὰ μερικὰς ἡμέρας καὶ αὐτοὶ ἀντιπολεμοῦντες. Ἀλλ' ἀφ' οὗ οὔτε ἡ προσδοκουμένη αὐτοῖς ἀπὸ τὴν Θήβαν βοήθεια ἐφαίνετο, ἔπεσε δὲ καὶ ὁ περικαλλέστατος ἐκεῖνος, καὶ ἀξιοθαύμαστος, καὶ περίφημος Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, (2) ἀπὸ μίαν βόμβαν, ὑποῦ ἐρρίφθη ἀπὸ τοὺς πολιορκοῦντας, καὶ κατὰ συμβεβηκὸς ἀναψεν ἡ πυρῖτις κόνις, ἥγουν ὁ τζεπχανές, ὁποῦ ἐφυλάττετο μέσα εἰς αὐτόν, ὁμοῦ καὶ τὰ πλεονὲς ἀκριβὰ πράγματατά τους, ἔστησαν σημαίαν ἄσπρην, καὶ ἐζήτησαν τὴν εἰρήνην, ἡ ὁποία καὶ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς μετὰ τοιαύτας συνθήκας· ὅτι εἰς

(1) Τὴν ἐπιστολὴν ὡς μακροσκελὴ παραλείπομεν ἐνταῦθα ἐπιφυλασσόμενοι νὰ παραθέσωμεν καὶ ἀναλύσωμεν κατωτέρω τὰς πρὸς τὸ θέμα μας σχέσιν ἔχουσας περικοπὰς αὐτῆς, ἧτις ἱκετήριος ἀναφορὰ κυρίως οὖσα τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Πατριάρχην, συνετάχθη ὑπὸ τοῦ λογίου Ἀθηναίου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Βεναλδῆ.

(2) Ὡς εὐκόλως ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης πρόκειται περὶ τοῦ εἰς ναὸν τῆς θεοτόκου μεταβεβλημένου Παρθενῶνος παθόντος τότε μεγάλην βλάβην, ἐνῶ τέως διετετρεῖτο καλῶς.

διάστημα πέντε ἡμερῶν νὰ ἔχουν τὴν ἄδειαν νὰ πάρουν μαζί τους τὰ ὅσα πράγματα ἤθελε δυνηθοῦν ἀφίνοντες μόνον τοὺς Ἀράπιδες, καὶ νὰ ἀναχωρήσουν ἀσφαλῶς εἰς Σμύρνην, ἢ ὅπου ἄλλοῦ θελήσουν, τὸ ὁποῖον καὶ ἔγεινεν εἰς τὰς τέσσαρας τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου. Μετὰ ταῦτα ὁ Μοροζίνης ἐπρόσταξε νὰ ἀφιερωθῇ ἡ πρώτη Ἐκκλησία ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου, εἰς τὴν ὁποίαν συναχθέντες αὐτοὶ καὶ ἄλλοι ὀφφικιάλιοι, ἐγένετο λειτουργία, δοξολογήσαντες καὶ εὐχαριστήσαντες τὸν θεὸν διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς πόλεως. Ἐχαιρον λοιπὸν κοινῶς ὁ, τε λαὸς τῆς Ἀθήνας διὰ τὴν δῆθεν ἐλευθερίαν, ὅπου ἀνελπίστως, καὶ τόσον ταχέως ἀπήλαυσαν, καὶ ὁ νέος Κυριάρχης. Ἀλλὰ δὲν ἐπέρασε πολὺς καιρὸς ὅπου εἰς λύπην ἄκραν ἡ χαρὰ μετετράπη. Διότι πρῶτον μὲν ἠκολούθησεν εἰς τὴν πόλιν ἡ πανώλης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέθανον πολλοὶ καὶ ἀπὸ τοὺς στρατιώτας καὶ ἀπὸ τοὺς πολίτας. Ἐπειτα δὲ ὁ Μοροζίνης μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὴν Ἀθήναν, διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν Τούρκων ἐκδρομάς, ἠτοιμάσθη εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν, καὶ νὰ ἐπιχειρισθῇ τὴν ἀπόκτησιν τῆς Εὐβοίας· ἀλλὰ μήτε αὕτῃ ἡ ἐπιχειρήσις ἔλαβε καλὴν ἔκβασιν· οἱ Ἀθηναῖοι στοχαζόμενοι ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἔμελλον νὰ εἶναι (ἂν εἶχε σταθοῦν εἰς τὴν Ἀθήναν) ὑποκείμενοι εἰς τοὺς κινδύνους, ὅπου ἤθελε τοὺς προξενηθοῦν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀνέφεραν ταῦτα δεινοπαθῶς εἰς τὸν Μοροζίνην, ὁ ὁποῖος βλέποντας ὅτι δὲν εἶναι ἀνόητος ὁ φόβος τους, τοὺς ἐπῆρε μαζί του, τοὺς ἔστειλεν ἀσφαλῶς μὲ τὰ πλοῖα, μερικοὺς εἰς Αἴγιναν, ἄλλους εἰς Σαλαμίνα, καὶ ἄλλους εἰς τὰ δωδεκάνησα. Πολλοὶ ἐπῆγαν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ περισσότεροι καὶ ἀξιολογώτεροι κατέφυγον εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἐφιλοφρονήθησαν ἀπὸ τὴν Ἀριστοκρατίαν τῶν Ἐνετῶν μὲ ὑποστατικά, καὶ μὲ μισθοὺς ἐτησίους, ὅπου καὶ ἀπέμειναν ἕως τὸν καιρὸν τῆς ἀλώσεως αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰς τοὺς 1715. Ἡ ὀδυνηρὰ αὕτη ἀναχώρησις τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τὴν φίλην πατρίδα τους ἐστάθη ἐν Μηνὶ Μαρτίῳ τοῦ αὐτοῦ χρόνου (1). Ἐμεινε λοιπὸν ἡ Ἀθήνα παντέρημος τρεῖς ὁλοκλήρους χρόνους (2).

Ἐκ τῆς σειρᾶς, καθ' ἣν ἐκτίθενται ἐν τῇ χρονογραφίᾳ τὰ γεγονότα,

(1) Ὅμιλεῖ κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἡμερολόγιον ἀρχόμενον ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου.

(2) Καμπούρογλου, Μνημεῖα Ἱστορίας Ἀθηναίων. Τόμ. Α' σελ. 33-34 καὶ 36-38, — Ἰδε καὶ Σταματιάδου: Οἱ Καταλανοὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ, σελ. 273-280.

ὁ ἐπισταμένως μελετῶν αὐτὰ διακρίνει, ὅτι προηγοῦνται τὰ ἀφορῶντα τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸν Μητροπολίτην ἀφ' ἐνὸς καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ἀφ' ἐτέρου καὶ ὅτι ἐπακολουθοῦσιν ὕστερον ἢ κατάληψις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Μοροζίνη καὶ ἡ ἐγκατάλειψις ὑπ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν Ἀθηναίων τῆς πόλεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι εἶναι δύο διακεκριμένα καὶ ὅλως ἄσχετα γεγονότα ἡ διεκτραγωδουμένη ὑπὸ τοῦ Βεναλδῆ ἐν τῇ ἱκετηρίῳ ἐπιστολῇ ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Πατριάρχου καὶ ὁ μετὰ τὰ μοροζινειακὰ ἐκπατρισμὸς τῶν Ἀθηναίων. Τοιοῦτό τι διακρίνει ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης καὶ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν Ἀναργυρείων φύλλων, ἅτινα, ὡς θὰ ἴδωμεν κατὰ τὴν ἀνάλυσιν αὐτῶν, μετὰ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἔνεκα ἐπιδρομῶν τῶν Φούστιδων μετοίκησιν τῶν Ἀθηναίων εἰς Σαλαμίνα, ἀναγράφουσιν τὴν κατὰ τὸ 1678 συμβάσαν οἰκτρὰν δολοφονίαν τοῦ εὐπατρίδου Ἀθηναίου Μ. Λίμπονα καὶ μετὰ ταῦτα περιγράφουσι τὴν δευτέραν ἐπὶ Μοροζίνη καὶ ἔνεκα αὐτοῦ κατὰ τὸ 1688 μετοίκησιν τῶν Ἀθηναίων εἰς Σαλαμίνα.

Πᾶσαν τυχὸν ἐγειρομένην ἀμφιβολίαν, ὅτι συνέβησαν δύο ἐγκαταλείψεις καὶ ὅτι ἄλλα τὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα τὴν μίαν καὶ ἄλλα τὴν ἄλλην καὶ ὅτι διάφοροι περιστάσεις συνοδεύουσι καὶ χαρακτηρίζουσι τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν, ἐξαλείφουσι τὰ ἐξῆς. Πῶς ἦτο δυνατόν οἱ Ἀθηναῖοι οἱ συμμαχοῦντες τῷ Ἐνετῷ ναυάρχῳ Μοροζίνη καὶ ἐκ φόβου ἔνεκα τούτου, μήπως ἐκδικούμενοι οἱ Ὀθωμανοὶ προβῶσιν εἰς καταδιώξεις καὶ σφαγὰς, ἐγκαταλείποντες τὴν ἑαυτῶν πόλιν, νὰ ἔχωσι τὴν εὐνοίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ὀθωμανικῆς ἐξουσίας καὶ δι' αὐτῆς νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τὸν Πατριάρχην, ὅστις ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν οὐδὲν φαίνεται λαβὼν μέρος καί, ἐὰν ἐλάμβανε, θὰ κατεδιώκετο; Δὲν εἶναι ἀπίθανον, ἄντικρυς παράλογον, ὅτι πρὸς μὲν τοὺς στασιαστὰς Ἀθηναίους οἱ Ὀθωμανοὶ παρέχουσι φιλίαν χεῖρα, πρὸς δὲ τὸν ἀθῶον Πατριάρχην μετέρχονται πίεσιν καὶ βίαν; Προσέτι ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν δὲν συνέβη λιμὸς καὶ λοιμὸς, οὓς ἀναφέρει ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βεναλδῆ, ἡ Ἐπιτομὴ τοῦ Περραιβοῦ καὶ τὸ α' φύλλον τῶν Ἀναργυρίων, ἀλλὰ μόνον λοιμὸς (πανώλης, πανοῦκλα) ὡς ἀναφέρει ἡ Ἐπιτομή. Ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν οἱ Ἀθηναῖοι μετέβησαν εἰς Αἴγινα, Σαλαμίνα, Ναύπλιον, Κόρινθον, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ παρατεθέντι ἀποσπάσματι τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Περραιβοῦ, ἔτι εἰς Ζάκυνθον, Κορώ-

νην (1) καὶ Γαστούνην (2), ἐνῶ κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν μόνον εἰς Σαλαμῖνα, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ α' φύλλου καὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βεναλδῆ, καὶ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι συμβᾶσαν πειρατείαν μετέβησαν τινες καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὡς λέγει ἡ ἐπιστολή. Οὐδὲ γνωρίζομεν, ὅτι ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Πατριάρχου τὸν καθαιρεθέντα Μητροπολίτην των, οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ ζητήσωσιν αὐτὸν καὶ μάλιστα τῇ μεσολαβήσει τῆς Ὀθωμανικῆς ἀρχῆς. Τούναντίον γνωρίζομεν, ὅτι ὁ σπουδαιότατον λάβων μέρος ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν ὑπὲρ τῶν Ἑνετῶν Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Ἰάκωβος καθαιρεθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου τῇ ἀπαιτήσει καὶ πιέσει τῆς Ὑψηλῆς Πύλης κατέφυγε πρὸς τὸν ἐν Ναυπλίῳ διαμένοντα τότε Μοροζίνη, ὑφ' οὗ λαβὼν ὡς ἰσόβιον ἐπιχορήγησιν 150 ρεάλια κατὰ μῆνα διῆλθε τὸν λοιπὸν μέχρι τοῦ 1691, ἔτους τοῦ θανάτου του, βίον ἐν Ναυπλίῳ καθηρημένος καὶ ιδιωτεύων (3), οὔτε ἀνακληθείσης τῆς καθαιρέσεώς του οὔτε ἐπανιδόντος τὰς Ἀθήνας, ἐνῶ ἡ ἐπιτομὴ μᾶς βεβαιοῖ, ὅτι ἀνεκλήθη, δὶς μάλιστα, ἡ καθαιρέσις τοῦ ἀγνωστοῦ Μητροπολίτου καὶ μάλιστα τῇ παρεμβάσει καὶ πιέσει τοῦ Ἀρχιευνούχου. Ἐκτὸς τούτου εἰξεύρομεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὰ Μοροζινειακὰ συναισθανόμενοι τὴν πρὸς τὸν κυριάρχην ἀπιστίαν διέτελουν πεφοβισμένοι καὶ ἀνέμενον ἐν ἀνησυχίᾳ τὸ ἀποθησόμενον ὑποπεσόντες, ὡς ἦν ἐπόμενον, τῇ δυσμενείᾳ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Διὰ τοῦτο μετὰ τριετεῖς στερήσεις ἐν Σαλαμῖνι, ἔνθα διέμενον πλείστοι φυγάδες Ἀθηναῖοι, ἔγραψαν κατὰ τὴν Ἐπιτομὴν τοῦ Περραιβοῦ εἰς τὸ Ὑψηλὸν Δοβλέτι. Ἴδου ἡ σχετικὴ περικοπὴ τῆς Ἐπιτομῆς: «Οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ ταῦτα θλιβόμενοι ἀπὸ τὸν πόθον πρὸς τὴν πατρίδα τους, ἄρχισαν ἀπ' ὀλίγους νὰ συνάγωνται ἕως ἐβδομήκοντα φαμελίας, καὶ ἐνταυτῷ ἔγραψαν εἰς τὸ Ὑψηλὸν Δοβλέτι τῆς Ὀθωμανικῆς βασιλείας, δημοποιούντες τὴν εἰς Ἀθήνας ἐπιστροφὴν τους, καὶ ὅτι εἶναι πιστοὶ ραγιάδες τοῦ πολυχρονίου βασιλέως, καὶ ἄλλα ὅμοια. Ἡ βασιλεῖα ἔδωκεν εὐμενῇ τὴν ἀκρόασιν εἰς τὰ γραφόμενα, καὶ ἔδειξε μεγάλην τὴν εὐχαρίστησιν· ὅθεν καὶ μετ' ὀλίγον διορίζει ἓνα Πασᾶ,

(1) Ἰδὲ Χρονικὸν Μάτση, καθ' ὃ Ἀθηναῖοι μετέβησαν εἰς Ζάκυνθον, Κορώνην Ναύπλιον, ἐν Καμπουργ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 91.

(2) Καμπ. Μνημ. Τόμ. Γ' σελ. 412.

(3) Καμπουργ. Ἱστορ. Ἀθην. Τόμ. Α' σελ. 115-116,

ὀνόματι Ἀβδουλάμ Πασᾶ, ἡ ἐξεπίτηδες, ἡ ἔχοντα προσταγὰς καὶ δι' ἄλλου πουμενά» (1).

Τὴν σύγχυσιν τῶν δύο ἐγκαταλείψεων τῶν Ἀθηνῶν καὶ συγχώ-
νευσιν αὐτῶν εἰς μίαν ἐπήνεγκε κυρίως ἡ ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου
καθαίρεσις Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ ἐπὶ τῆς
ἐτέρας. Ἔχομεν προφανέστατα δύο ἐγκαταλείψεις Ἀθηνῶν. Περὶ τῆς
πρώτης ἡ μὲν Ἐπιτομὴ τοῦ Περραιβοῦ καὶ ἰδίως ἡ ἱκετήριος ἐπι-
στολὴ τοῦ Βεναλδῆ μᾶς διδάσκουσιν, ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς ἀπειθείας
τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον καὶ τοῦ ἔνεκα τούτου ἀφορι-
σμοῦ αὐτοῦ, οὗτινος ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ φυγὴ αὐτῶν, ἐκ τῆς φρί-
λης πατρίδος ἐν βραχεῖ μεταναστῶν καὶ παροίκων καταστάντων (2),
τὸ δὲ α' φύλλον τῶν Ἀναργυρίων ἡ μᾶλλον τοῦ μοναχοῦ τῆς Και-
σαριανῆς, σαφέστερον καὶ μᾶλλον ὠρισμένως λαλοῦν μᾶς πληροφορεῖ,
ὅτι ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς εἰσβολῆς τῶν φούσιδων. Ὁ μοναχὸς βοᾷ
ἐν ἡχῷ βαρεῖ· «ἐν δὲ τῷ ἔτει τούτῳ εἰσβαλλόντων πάλιν τῶν Φού-
σιδων ἠναγκάσθημεν τὴν ἐστίαν ἡμῶν καταλεῖψαι καὶ ὁ
παλαιὸς ἡμῶν ὄρμος (ἡ Σαλαμῖς) ἐγένετο ἡμῖν καὶ αὐθις καταφύ-
γιον· πλείστοι δὲ γε μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων ἐν τῇ πόλει κατα-
ληφθέντες παρανάλωμα ἐχθρικοῦ πυρὸς ἐγένοντο» (3). Τὰ τοῦ μοναχοῦ
δὲ εἶναι σύμφωνα πρὸς τὰ τῆς ἐπιστολῆς θρηνηφδούσης «. . . ἐρημω-
θεῖσαν θρηνοῦμεν πατρίαν γῆν, κατασκαφείσας τὰς τοῦ γένους ἐστίας,
Ναῶν ὀρόφους καὶ πύργων, ἀντιπάλου πυρὸς ἀνάλωμα γεγονότας καὶ
πολεμίας χειρὸς οἰκτρὸν πάρεργον, Σαλιμίττα τὴν πρῶτην εὐράμενοι
τῶν ἡμετέρων συμφορῶν καταγώγιον ἅμα καὶ μαρτυρίαν» (4) καὶ
ἐξακολουθούσης νὰ διεκτραγωδῇ τὸν λοιμὸν καὶ λιμόν, τὴν πειρα-
τείαν καὶ τὸν ἐμπρησμόν τῶν ἀμπέλων καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς
ἐλαιῶνος, ἅτινα, καθόσον γνωρίζομεν, δὲν ἔσχον τὴν ἀτυχίαν νὰ ὑπο-
στῶσιν οἱ Ἀθηναῖαι ἐπὶ τοῦ μετὰ τὰ Μοροζινειακὰ ἐκπατρισμοῦ. Τὸ
ἔνεκα τῆς ἀπειθείας καὶ ἀσεβείας τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Πατριάρ-
χην ἐκδοθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτιμιον καὶ ἡ ἔνεκα αὐτοῦ ἐπελθοῦσα ὡς θεία
τιμωρία εἰσβολὴ τῶν φούσιδων ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ μετοικήσωσιν

(1) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 38.

(2) Ἐκεῖ σελ. 34.

(3) Ἐκεῖ, σελ. 42.

(4) Αὐτόθι, σελ. 34.

εἰς Σαλαμῖνα ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ οὐχὶ ἡ συμμαχία αὐτῶν μετὰ τῶν Ἑνετῶν. Ἄλλως τε ἡ Ἐπιτομὴ σαφῶς καὶ ῥητῶς μᾶς παριστᾷ ὅτι τὸ ζήτημα ἦτο καθαρῶς ἐκκλησιαστικὸν μεταξὺ Πατριάρχου καὶ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ Συνόδου ἀφ' ἐνὸς καὶ Ἀθηναίων καὶ τοῦ Μητροπολίτου τῶν ἀφ' ἐτέρου. Ἡ δὲ ἐπιστολὴ τοῦ Βεναλδῆ (1) ἐπιβεβαιοῖ τὰ τῆς Ἐπιτομῆς. «*Ἡδίκηταί σοι, ἀναφωνεῖ, τὸ τοῦ ἀξιώματος ἔξοχον παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ὅμως ἡμετέρων ὄνομα φέροντες τέκνων οὐ μέχρι ροπῆς ἐσχάτης καὶ θανάτου τιμωρητέοι. Ἦδη γὰρ καὶ πλέον τοῦ δέοντος ἐκδεδίχεται σοι τὰ καθ' ἡμῶν, Πάτερ Παναγιώτατε, καὶ τῆς ἀσελγοῦς ὑψηγορίας καὶ τρόπων ἀθέσμων βαρείας ὑπέσχομεν δίκα ἀπαντες, εἰ καὶ μὴ πάντες ὑπεύθυνοι.*» Ἄλις σοι τὰ τῆς ἀρᾶς βέλη ἐπέκεινα καθ' ἡμῶν ἐπαφίειν, δεινοὺς κατηκισμένους τοῖς τραύμασιν ἅμα πάντας ὁρῶντι». Καὶ ὁ Μοναχὸς τῆς Καισαριανῆς ἐν τῷ α' φύλλῳ ἐπισφραγίζει αὐτὰ λέγων· «*ὥστε ἅπαντες ἐκράξαμεν «ἡμάρτομεν, ἡνομήσαμεν, ἡδίκησαμεν ἐνώπιόν σου*» (2). Ὑβρίσαν τὸν Πατριάρχην οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν; Τοῦτο οὐδεὶς εἶπε ποτέ. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἐπάνοδος τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰς ἐστίας τῶν ἐπὶ μὲν τῶν Μοροζινειακῶν ἐξετελέσθη τῇ συνδρομῇ τῆς Ὁθωμ. ἐξουσίας, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ δὲ τῆς προκειμένης περιστάσεως ἐξηρτήθη ἐκ τῆς συγχωρήσεως τοῦ Πατριάρχου. Ἡ Ἐπιτομή, ὡς εἶδομεν, λέγει· «*ὅθεν νομίσαντες ὅτι ἀπὸ τὸ ἐπιτίμιον προῆλθον τὰ πάντα καὶ προσπесόντες εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ δακρύων διὰ τῆς ἀκολούθου δεητικῆς Ἐπιστολῆς ἔτυχον συγχωρήσεως*»· ἡ δὲ Ἐπιστολὴ ἐπικυροῖ. «*Ἰδού καὶ πόρρωθεν πάντες γόνυ σοι κλίνοντες . . . καὶ νηπίων λαοῦ φωνῇ ὀλοῦζοντες ἔλαθι βοῶμεν, Παναγιώτατε Πάτερ, ἔλαθι . . . Σαῖς θεοπειθέσιν εὐχαῖς τὸ θεῖον ἡμῖν ἐξέλασον, ὅπως τε καὶ αὖθις μετὰ τηλικούτου ἀγῶνα δεινῶν ἐπὶ πατρώαν γῆν ἔχωμεν ἀναζεῦξαι, ἐνθεν μετ' ἡρεμίας διαιτώμενοι εὐπειθεῖς τὸν τεῦθεν . . . τῆς σῆς Παραγιότητος μνήμην ποιοῖμεν*» (3). Πάντα τὰ ἀνωτέρω οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπουσιν, ὅτι ἔχομεν δύο ἐγκαταλείψεις τῶν Ἀθηναίων, μίαν κατὰ τὰ Μοροζινειακὰ καὶ ἐτέραν εἰς ἄλλην ἐποχὴν, ἣν θὰ ὀρίσωμεν ὀλίγον κατωτέρω, καὶ δύο καθαιρέσεις Μητροπολιτῶν Ἀθηναίων, μίαν τοῦ τα-

(1) Ἐχεῖ, σελ. 36.

(2) Αὐτόθι, σελ. 42.

(3) Ἐχεῖ, σελ. 36.

χθέντος ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Μοροζίνη Ἰακώβου καὶ δευτέραν ἄλλου τινὸς ἀγνώστου, ὃν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ γνωρίσωμεν.

Β'.

Τέσσαρα ἔγγραφα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου δημοσιευθέντα ἐν τοῖς *Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων* τοῦ Δημ. Γρ. Καμπούρογλου (Τόμ. Β'), ὧν τὸ μὲν ἐν (σελ. 168-169) ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, τὰ δὲ λοιπὰ τρία ὑπὸ τοῦ Μ. Ι. Γεδεών (σελ. 266 καὶ 357) προβάλλουσιν ἐνώπιον ἡμῶν σπουδαιότατον ἅμα καὶ δυσεξήγητον Μητροπολιτικὸν ζήτημα, οὗτινος ἀφορμὴν παρέσχεν ὁ περιδόξος Μητροπολιτικὸς θρόνος Ἀθηνῶν. Ἰδῶμεν αὐτὰ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν. Ἰδοὺ τοῦ πρώτου τὸ κείμενον (σελ. 266).

«Ἐκλογὴ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν (1636)

» Ἐπειδὴ τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Ἀθηνῶν ἀπροστατεύτου μεινάσης, ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος *Σωφρονίου καθαιρέσει τελείᾳ* ὑποβληθέντος, ὡς φαίνονται κατ' εἶδος τὰ ἐγκλήματα αὐτοῦ ἐν τῇ καθαιρέσει αὐτοῦ, προστάξει τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου, τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Νεοφύτου, συνήχθημεν ἡμεῖς οἱ παρευρεθέντες ἀρχιερεῖς ἐν τῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου καὶ ψήφους κανονικὰς ποιησάμενοι, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν Ταλαντίου ἐπίσκοπον κύριον *Δαριήλ*, δεύτερον τὸν ἱερομόναχον Κύριλλον καὶ τρίτον τὸν ἱερομόναχον Ἀρσένιον· ὅθεν εἰς ἐνδειξιν κατεστρώθη καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδῃκι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς ἐκκλησίας ἐν ἔτει ,αχλς' ἰνδικτιῶνος δ' ».

Δυστυχῶς δὲν περιῆλθεν ἡμῖν τὸ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Σωφρονίου ἔγγραφον, ἐξ οὗ ἠδυνάμεθα νὰ μάθωμεν ὠρισμένως ποῖα ἦσαν τὰ ἐγκλήματα, δι' ἃ καθηρέθη ὁ Μητροπολίτης οὗτος. Κατὰ τὰ λοιπὰ τρία, καὶ ἰδίως τὸ γ' (σελ. 168-169), τὰ πολλὰ χρέη τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν — ταῦτα συνέκειντο ἐκ πέντε χιλιάδων γροσίων — καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς *Λεβαθείας* καὶ τοῦ *Σώλονος* προεκάλεσαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Πατριαρχείου. Περὶ τῆς Ἐπισκοπῆς Σάλωνος γνωρίζομεν, ὅτι

ὑπέκειτο τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν· περὶ δὲ τῆς Λεβαδείας ὁ Καμπούρογλους σημειεῖ (1), ὅτι ἦτο οὐχὶ ἐπισκοπή, ἀλλ' ἐνορία τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν.

Τοιαῦτα γενικῶς ἦσαν τὰ αἷτια τῆς καθαιρέσεως τοῦ ἀπὸ τοῦ 1633 Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Σωφρονίου (2), ἀνθ' οὗ καθαιρεθέντος τῷ 1636, ὡς φαίνεται, ἐξελέγη ὁ Ἀταλάντης Ἐπίσκοπος Δανιήλ, προβιβασθεὶς οὕτω εἰς Μητροπολίτην καὶ καταλαβὼν ταχέως τὸν Μητροπολιτικὸν θρόνον, διότι ἐν ὑπομνήματι τοῦ 1636 εὐρίσκομεν αὐτὸν ὑπογραφόμενον: *Δανιήλ Ἀθηνῶν* (Καμπουρ. Μνημ. Τόμ. Β', σελ. 258). Ταῦτα συνέβησαν ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχείας Νεοφύτου τοῦ Γ'. Ἀλλὰ κατὰ τὸ δεύτερον ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Δανιήλ ἔτος, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1638, ὁ καθαιρεθεὶς Σωφρόνιος ὑπέβαλε ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Ἱερᾶ Συνόδου *παραίτησιν* (3), ἧς περίληψιν δίδομεν ἐνταῦθα διὰ τὸ μακροσκελὲς αὐτῆς.

Διὰ τῆς ὑποβαλλομένης παραιτήσεως δηλοποιεῖ ὅτι διὰ τὸ ἀναχωρῆσαι ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας τῶν Ἀθηνῶν (4) ὡς μὴ δυνάμενον ὑποφέρειν τὰ ἐπιφορτισθέντα αὐτῇ ἀνυπόφορα χρέη, ὁ πρῶτον πατριάρχης Νεόφυτος καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος προεβίβασεν τὸν Δανιήλ εἰς Μητροπολίτην Ἀθηνῶν, αὐτὸς δὲ ἐπανελθὼν καὶ εὐρὼν αὐτὸν ἐν Ἀθήναις καὶ θεωρήσας κανονικὸν ἐποίησεν οἰκεία βουλὴ καὶ γνώμη καὶ θελήσει καὶ ἀδιάστως οἰκειοθελῇ παραίτησιν πρὸς τὸν νόμιμον διάδοχόν του ἀναδεξάμενον τὰ ἐκ 5,000 γροσίων χρέη τῆς Μητροπόλεως, ὑπὸ τὸν ὅρον ἐκεῖνος μὲν νὰ ἀρχιερατεύῃ, ὁ δὲ Σωφρόνιος νὰ εἶνε ἀνενόχλητος διὰ τὰ χρέη, ἐὰν δὲ μετὰ ταῦτα ἤθελε παραβῇ τὰ ἀνωτέρω, οὐ μόνον νὰ εἶνε καθηρημένος καὶ γεγυμνωμένος τῆς ἀρχιερωσύνης, ἣν ἐκράτησε, μόνον τοῦ θρόνου Ἀθηνῶν παραιτηθεὶς, ἀλλὰ καὶ νὰ πληρῶνῃ τὸ ρηθὲν χρέος. Τῇ 21 Φεβρουαρίου 1638.

Παραίτησις μετὰ καθαιρέσιν καὶ ἀντικατάστασιν τοῦ καθαιρεθέντος καὶ μάλιστα μετὰ πάροδον δύο ἐτῶν ἀπὸ τῆς καθαιρέσεως, εἰνέ τι

(1) Ἱστορ. Τόμ. Β', σελ. 141 Πρβλ. καὶ Μνημ. Β', σελ. 357.

(2) Ἰδε τὸ ἔγγραφον τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐν Μνημ. Τόμ. Β', σελ. 265.

(3) Ἰδε αὐτὴν ἐν Μνημ. Τόμ. Β', σελ. 168-169. Πρβλ. καὶ Κ. Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκην, Τόμ. Γ', σελ. 573.

(4) Ὁ Γεδεὼν εἰκάζει, ὅτι ὁ Σωφρόνιος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν ἄνευ πατριαρχικῆς ἀδείας καὶ ὅτι τῆς παρατυπίας ταύτης δραξάμενος ὁ Πατριάρχης διώρισε Μητροπολίτην Ἀθηνῶν τὸν Δανιήλ. Καμπουρ. Μνημ. Β', σελ. 254.

ἀκατανόητον καὶ ἀνεξήγητον· πλὴν τὸ παράδοξον δὲν περιορίζεται ἕως ἐδῶ. Ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος μετὰ ταῦτα, — τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔτος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου — τὸν Αὐγούστον τοῦ 1639, ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος ἐπιληφθεῖσα τῆς σκανδαλώδους ὑποθέσεως τοῦ πρὸ τριῶν ἐτῶν καὶ πλέον καθηρημένου καὶ πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἔτους παρητημένου Μητροπολίτου Σωφρονίου, παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐξήταξε διεκδικήσεις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Δανιήλ ἐπὶ τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ ἐξέδιδε ἀποφασιν, ἣτις περιελήφθη ἐν τῇ ἐπομένῃ δηλώσει τοῦ Σωφρονίου (1).

« Ἐπειδὴ ἡ ἱερὰ τῶν ἀρχιερέων σύνοδος ἀπεφάνητο κοινῇ γνώμῃ πῶς διαφερομένου μου μετὰ τοῦ κυρ Δανιήλ τοῦ ἱερωτάτου μου συναδέλφου, διὰ τὴν μητρόπολιν τῆς Ἀθήνας καὶ διὰ τὰ χρέη αὐτῆς, τὰ ὅποια εἶναι ἀπάνω εἰς τὸν κυρ Δανιήλ, εἰς τρεῖς ἡμέρας ἡγουν τὴν πέμπτην, ὅπου ἔχει ὁ μῆνας ὀκτώ, νὰ ἔλθω νὰ δώσω τελείαν ἀπόκρισιν εἰς τὴν ἱερὰν σύνοδον, ἢ νὰ διορθώσω τὰ χρέη ὅλα νὰ τὰ δεχθῶ ἀπάνω μου, νὰ εὐγάλω ταῖς ὁμολογίαις τοῦ ἀπὸ τοὺς δανειστάς, καὶ τὰ χοτζέτια νὰ τὰ δίδω εἰς τὰς χεῖράς του καὶ νὰ τὸν ἀφήνω ἐλεύθερον, ἂν θέλω δυνηθῇ, καὶ νὰ στέρξω τὴν ἀπόφασιν, ὅπου θέλουσι κάμῃ οἱ αἰρετικοὶ κριταὶ διὰ τὴν ἀφορμὴν τῆς Λιβαθείας, τοῦ Σώλορος, καὶ τῶν μερικῶν χρεῶν τῶν μικρῶν, καὶ νὰ μὴν εὐγῶ ἀπ' ἐκείνην, ἢ μὴ δυνομένου μου νὰ τελειώσω τὴν ἄνωθεν ὑπόσχεσιν, νὰ τοῦ δίδω πίστιν εὐαγγελικὴν καὶ ἑγγραφον ἐν τῷ παρόντι ἱερῷ κώδικι, καὶ ὁψέποτε τῇ ἡμέρᾳ τῆς πέμπτης παρεύω (sic) τὰς ἀποφάσεις ταύτας νὰ εἶμαι αὐτοκαθαίρετος καὶ ἀναπολόγητος.

Ἐν ἔτει αχλθ' μηνὶ αὐγούστῳ η', ἡμέρᾳ δευτέρα Ἰνδικτιῶνος Ζ'.

† Ὁ μητροπολίτης Σωφρόνιος στέργω τὰ ἄνωθεν ».

Τρεῖς δὲ σχεδὸν μῆνας ὕστερον, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1640, ὁ πολύτλας Σωφρόνιος ὑπέβαλε δευτέραν, τελευταίαν καὶ ὀριστικὴν πλέον παραίτησιν (2), δι' οἰκειοχείρου γράμματος, δι' ἧς ἡ ταπεινότης αὐτοῦ ἐφανέρωνε τοῖς πᾶσι, ὅτι διὰ τὰ πολλὰ βάρη καὶ χρέη τῆς ἐπαρχίας του, τῶν Ἀθηνῶν, μὴ δυνάμενος βαστάσαι καὶ κυβερνῆσαι ταῦτα, οἰκειοθελῶς καὶ ἀβιάστως ποιεῖ τὴν παροῦσαν παραίτησιν (δηλονότι τοῦ θρόνου τοῦ μόνον οὐχὶ δὲ καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης) πρὸς

(1) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Β', σελ. 357.

(2) Ἰδε αὐτὴν ἐν Μνημ. Τόμ. Β', σελ. 266.

τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην κὺρ Δαυιδῆλ, ὅστις ἀνεδέχθη πληρῶσαι τὰ χρέη του ἅπαντα καὶ ἐάν ποτε καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ἤθελε ζητήσῃ πάλιν τὴν μητρόπολιν ταύτην, νὰ ἔχῃ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀντίδικον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Ἐν ἔτει ἀχλθ μηνὶ ὀκτωβρίῳ Ἰνδικτιῶνος η' (1).

Τῇ δὲ 7 Μαΐου 1640 ἦτοι ἔξ μηνας ὕστερον ὁ Σωφρόνιος ἐξελέγη Μητροπολίτης Βιδύνης (2) καὶ οὕτως ἔληξεν ὀριστικῶς πλέον τὸ περίεργον Μητροπολιτικὸν ζήτημα.

Ἐνταῦθα εὐρίσκόμεθα πρὸ ἀκατανοήτου καὶ ἀνεξηγήτου φαινομένου, πρὸ αἰνίγματος (3)· διότι τί σημαίνει, πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ παραίτησις μετὰ καθαιρέσιν; Μήπως εἶνε ἀνάγκη ὁ καθαιρούμενος νὰ ἐπικυρώσῃ μετὰ μακροχρόνιον μάλιστα σκέψιν, τὴν καθαιρέσιν; Μήπως ἡ καθαιρέσις εἶνε πρότασις ὑποβαλλομένη ὑπὸ τὴν σκέψιν καὶ ἔγκρισιν τοῦ καθαιρουμένου καὶ ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς ἀποδοχῆς ἢ μὴ αὐτοῦ; Τοῦ προβαλλομένου ὑπὸ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων αἰνίγματος τὴν κλεῖδα πρὸς λύσιν παρέχουσιν ἡμῖν τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Περραιβοῦ περὶ καθαιρέσεως Μητροπολίτου τινὸς Ἀθηνῶν καὶ διπλῆς ἀνακλήσεως τῆς καθαιρέσεως. Ὁ Σωφρόνιος ἦτο βεβαίως ὁ καθαιρεθεὶς Μητροπολίτης, οὗτινος ἀγνοεῖ νὰ μᾶς μεταδώσῃ τὸ ὄνομα. Ὁ Σωφρόνιος ἦτο ὁ ἔκπτωτος τοῦ θρόνου Μητροπολίτης, χάριν τοῦ ὁποίου οἱ Ἀθηναῖοι τοσοῦτον ἠπειθήσαν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ἀναγκάσαντες αὐτὸ δι' ἀκατανομάστων μέσων νὰ

(1) Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν, ὅτι εἶνε ἐσφαλμένη ἡ χρονολογία ἀχλθ Ἰνδικτιῶνος η'. Τὸ προηγούμενον ἐγγραφον φέρει χρονολογίαν ἀχλθ Ἰνδικτιῶνος Ζ'. Πῶς εἶνε δυνατόν τὸ αὐτὸ ἔτος νὰ πίπτῃ καὶ τῇ ζ' καὶ τῇ η' Ἰνδικτιῶν; Τὸ ἀχλθ Ἰνδικτ. η' ἔχει πλημμελῶς καὶ ὀφείλει νὰ διορθωθῇ. Τοῦτο ἀποδείκνυται εὐχερῶς· ἐάν ἀπὸ τοῦ 1639 (ἀχλθ) ἀφαιρέσωμεν τὰ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν Ἰνδικτιῶνων 312 ἔτη καὶ τὸ ὑπόλοιπον 1327 διαιρέσωμεν διὰ τοῦ ἀποτελοῦντος μίαν περίοδον ἀριθμοῦ 15, εὐρίσκομεν 88 ὅλοκλήρους κύκλους 7ον δὲ ἔτος τῆς 89ης. Ὅθεν ἡ 8 (η') Ἰνδικτιῶν πίπτει τῷ 1640 ἦτοι τῷ ἀχμ. Ὅμοιον λάθος ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ προηγούμενον ἐγγραφον, ἔνθα ἀντὶ μηνὶ Αὐγούστῳ ε' φέρεται κακῶς η'· διότι ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ἐγγράφου ἐκείνου λέγεται: εἰς τρεῖς ἡμέρας ἡγουν τὴν πέμπτην ὅπου ἔχει ὁ μῆνας ὀκτώ. Ἡ ἀπόφασις λοιπὸν ἐκείνη ἐξεδόθη τῇ 5ῃ Αὐγούστου καὶ προσεχάλει τὸν Σωφρόνιον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόντης μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἡγουν τῇ 8ῃ Αὐγούστου.

(2) Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθήκη, Τόμ. Γ', σελ. 575.

(3) Ὁ Γεδεὼν χαρακτηρίζει *δυσεξήγητα* τὰ φαινόμενα τῆς ἐπαπειλημένης παραιτήσεως τοῦ Σωφρονίου. Καμπούρ. Μνημε. Τόμ. Β', σελ. 254.

ἀνακαλέσῃ τὴν καθαιρέσιν. Οὕτω φυσικώτατα καὶ ἀπλούστατα ἐξηγεῖται ἡ μετὰ καθαιρέσιν παραίτησις. Ὁ Μητροπολίτης Σωφρόνιος μετὰ τὴν ἐκβιασθεῖσαν ἀνάκλησιν τῆς καθαιρέσεως δὲν ἦτο πλέον καθηρημένος, ἀλλ' ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπέβαλε παραίτησιν. Ὁ Σωφρόνιος εἶνε λοιπὸν ὁ μακάριος ἐκεῖνος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, δι' ὃν ἀνεστατώθησαν λαὸς καὶ ἄρχοντες Ἀθηνῶν, Πατριάρχης καὶ ἱερὰ Σύνοδος, ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν Πρεσβεῖαι καὶ Ἀρχιευνοῦχοι καὶ ἐξεδόθησαν καθαιρέσεις καὶ ἀνακλήσεις καθαιρέσεων, ἀφορισμοὶ καὶ λύσεις ἀφορισμῶν. Σωφρόνιος ἐκαλεῖτο ὁ περιβόητος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, οὗτινος τὸ ὄνομα ἐλησμόνησεν ἡ περισθεῖσα ἐν τῇ Ἐπιτομῇ τοῦ Περραιβοῦ παράδοσις, ἐνεθυμεῖτο δὲ ὅπως οὖν τὰς πράξεις, καὶ οὐχὶ Ἰάκωβος, ὡς οἱ ἀπατηθέντες καὶ συγχύσαντες τὰς δύο καθαιρέσεις Μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν ἐπίστευσαν Διονύσιος Σουρμελῆς, Πανάρετος Κωνσταντινίδης, Χιώτης κλπ.

Πειραθῶμεν νῦν νὰ ἐξηγήσωμεν σαφέστερον καὶ λεπτομερέστερον τὰ διατρέξαντα, καθόσον ἐξηγοῦνται ταῦτα ἐκ τοῦ συνδιασμοῦ τῶν ἐγγράφων τοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰ ἀορίστως ἀνακοινούμενα ὑπὸ τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Περραιβοῦ καὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βεναλδῆ. Κατὰ τὴν Ἐπιτομήν, ἥς τὸ σχετικὸν μέρος εἶδομεν ἀνωτέρω, οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ δὲ τὴν ἐπιστολὴν οὐχὶ πάντες ἀλλ' οἱ πλείονες — τὴν οἰκείαν περικοπὴν παρεθέσαμεν ἔμπροσθεν — οὐ μόνον δὲν παρεδέχθησαν τὴν καθαιρέσιν τοῦ Σωφρονίου περιφρονήσαντες τὴν Πατριαρχικὴν πρᾶξιν καὶ ἀρνηθέντες τὸν ὀφειλόμενον πρὸς τοῦτο σεβασμὸν καὶ εὐπειθειαν, ἀλλὰ καὶ ἐβίασαν τὸν ἀνώτατον τῆς Ἐκκλησίας Ἀρχοντα διὰ τοῦ Ἀρχιευνούχου (Κισλάρ-Αγᾶ) νὰ ἀνακαλέσῃ αὐτὴν καὶ τῆς ἀξιώσεως ἐπιτυχόντες, ἐπειδὴ δὲν ἤρεσκεν αὐτοῖς τὸ ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς ἀνακλήσεως: διὰ προσταγῆς τοῦ ὑψηλοτάτου Ἀρχιευνούχου δίδομεν τὴν ἀθώωσιν τῷ Μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν, ἐζήτησαν ἐκ δευτέρου καὶ κατώρθωσαν — τῇ παρεμβάσει βεβαίως καὶ πάλιν, τοῦ Ἀρχιευνούχου, ἥτις τοῖς πράγμασιν ἤρεσκον αὐτοῖς, τοῖς δὲ λόγοις τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐγγράφου ἀπήρεσκε — τὴν ἀπάλειψιν τῆς σκανδαλιζούσης φράσεως. Ὁ δὲ Σωφρόνιος, ὅστις ἀπουσίαζε τῶν Ἀθηνῶν ἐν καιρῷ τῆς καθαιρέσεως, ἐπανελθὼν δὲν συγκατένευε νὰ ἀποσπασθῇ ποιμνίου, ὅπερ τόσον ἡγάπα καὶ ἐσέβετο αὐτόν, ἀλλ' ἀψηφῶν καὶ αὐτὸς τὴν καθαιρέσιν ἐξηκολούθησεν ἐκπληρῶν τὰ Μητροπολιτικά του καθήκοντα, μὴ

πληρώνων ὁμως καὶ τὰ μητροπολιτικά του χρέη. Βεβαίως ἀκουσίως δὲν ἔπραττε τοῦτο ὁ μὴ σωφρονῶν Σωφρόνιος, διότι ἡδύνατο νὰ δρα- πετεύσῃ ὑπακούων μᾶλλον τῷ Πατριαρχεῖῳ ἢ τῷ ποιμνίῳ αὐτοῦ, ὅπερ αὐτὸ μᾶλλον ὤφειλεν ὑπακοὴν εἰς ἐκεῖνον, ἢ, ὀρθώτερον δὲν ὤφειλε, διότι δὲν ἦτο πλέον κανονικὸς ποιμενάρχης του. Καὶ οὕτως ἐκάθισαν ἐπὶ τοῦ Μητροπολιτικοῦ θρόνου δύο Ἀρχιερεῖς, οἱ δὲ εὐσεβεῖς Ἀθηναῖοι ἔσχον τὸ μοναδικὸν εὐτύχημα νὰ εὐλογῶνται ὑπὸ δύο Μητροπολιτῶν.

Ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸ 1638 τὰ πράγματα εἶχον ἀλλάξῃ καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ἀναλαβὸν τὴν ἰσχύν του ἐκεραυνοβόλησεν ἀπὸ τοῦ Πατριαρχικοῦ Ὀλύμπου τὸν φοβερὸν ἀφορισμόν, ὁ τέως ἀντάρτης Μητροπολίτης ἀναλογιζόμενος τὰ πράγματα καὶ τὰς περιστάσεις ἔκρινε σκοπιμώτερον καὶ καταλληλότερον νὰ λάβῃ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγουσαν καὶ ἐκεῖ ἐν μετανοίᾳ καὶ κατανύξει νὰ ὑποβάλῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ Πατριάρχου τὴν ἑαυτοῦ παραίτησιν. Οὕτω, νομίζομεν, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ κατὰ τὸ 1638 ἀπότομος καὶ ἀπροσδόκητος παραίτησις τοῦ Σωφρονίου, ὃν οἱ μὲν Ἀθηναῖοι περιέβαλλον δι' ὑπερμέτρου ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ, τὸ δὲ Πατριαρχεῖον εἶχεν ἐπαναφέρειν εἰς τὴν ποθητὴν ἑδραν του, καὶ ὅστις ἔπειτα πάλιν, τῷ 1639, ἤριζε πρὸς τὸν Δανιὴλ περὶ τῆς πολυθελγήτρου Μητροπόλεως.

Αἱ περιστάσεις εἶχον ἀλλάξῃ· τὸ Πατριαρχεῖον ἐνίκησεν, ὡς ὤφειλεν, εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα· οἱ δεσμεύοντες αὐτὸ δυσμενεῖς ὅροι ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες νῦν ἐσφάδαζον ὑπὸ τὸ φοβερὸν ὄπλον τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ὁ πεφιλημένος Μητροπολίτης ἐγκαταλιπὼν αὐτοὺς προσέτρεχε εἰς τὸ ἔλεος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Ὅτι δὲ ὁ Μητροπολίτης Σωφρόνιος μετέβη εἰς Βυζάντιον μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐπιτιμίου, ἐξάγεται, νομίζομεν καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον, μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀπομάκρυνσιν τοῦ μήλου τῆς ἔριδος, τοῦ Σωφρονίου, δὲν θὰ ἔκαμνε χρῆσιν τοῦ βαρυτάτου καὶ ἐσχάτου ὄπλου τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀλλὰ πότε ἰδίως ἐξεσφενδονίσθη κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν Ἀθηναίων τὸ τοσαύτας συμφοράς, τὸ Ἰλιάδα κακῶν συνεπαγαγὸν ἐπιτίμιον; Ἡ πρώτη ἀνάκλησις τῆς καθαιρέσεως καὶ ἡ δευτέρα βελτιωμένη ἐκδοσις αὐτῆς, ἐπηκολούθησαν οὐχὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν τόσῳ δυσάρεστον καὶ ἀπαράδεκτον καθαιρέσιν τοῦ προσφίλου Σω-

φρονίου καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Δανιήλ, ἐν ἔτει 1636 ἢ καὶ 1637, διότι δὲν γνωρίζομεν κατὰ ποῖον μῆνα τοῦ 1636 ἐγένετο ἡ καθαίρεσις καὶ ἡ ἐκλογή. Ὁ δὲ ἀφορισμός, ὅστις, ὡς εἵπομεν, δὲν ἀπελύθη μετὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1638, φαίνεται ὅτι ἐπέμφθη κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1638 — ὁμιλοῦμεν κατὰ τὸ ἐκκλησ. ἡμερολόγιον — ἐξαναγκάσας τὸν Σωφρόνιον νὰ μεταβῇ ἐν ὥρᾳ χειμῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν, πρὸς ἐξευμένισιν τοῦ Πατριάρχου. Κατὰ δὲ τὰ τέλη τοῦ 1638, τὸ ἔαρ ἢ τὸ θέρος αὐτοῦ, ἐπέδραμον τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας οἱ Ἀλβανοὶ καὶ λοιποὶ, ὡς λέγει τὸ α' φύλλον τῶν ἀποσπασμάτων, οὐ ἔνεκα διεσκορπίσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι μετοικήσαντες, οἱ πλεῖστοι, εἰς Σαλαμίνα, ὡς ἐκτὸς τοῦ α' φύλλου καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βεναλδῆ ἀναφέρει. Τότε προσέτι ὑπέστησαν οἱ πλάνητες Ἀθηναῖοι καὶ τὰ δεινὰ τοῦ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ, τῆς πειρατείας καὶ τοῦ ἐμπρησμοῦ, ἅτινα ἀνηλεῶς ἐμάστισαν, ἀπεδεκάτισαν καὶ εἰς ἀπελπιστικὴν θέσιν περιήγαγον αὐτούς. Δαμασθέντες καὶ καταβληθέντες οἱ τέως ἀγέρωχοι καὶ ἐπηρμένοι Ἀθηναῖοι ὑπὸ τῶν συμφορῶν, ἅς τόσῳ ζωηρῶς καὶ εὐγλώτως ἀπεικονίζει ὁ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λόγιος ἀνὴρ Βεναλδῆς (1) καὶ εἰς τὸν ὑπὸ τῆς ὑβριστικῆς πρὸς τὸν Πατριάρχην διαγωγῆς των προκληθέντα ἀφορισμὸν ἀποδόντες αὐτάς, συναισθανόμενοι τὸ ἑαυτῶν σφάλμα, μετανοοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι ἔπεμψαν ἐκ Σαλαμίνας τὴν θαυμασίως γεγραμμένην δέησιν, ἐν ἣ τὸ ἑαυτῶν ἀμάρτημα ὁμολογοῦντες ἐπεκαλοῦντο τὸ ἔλεος τοῦ Πατριάρχου. Πρὸς ἐπίδοσιν ταύτης θὰ ἐστάλη βεβαίως, ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων προσώπων ἐκλεγείσα, ἐπιτροπή, ἥς ἑξοχὸν μέλος θὰ ἀπετέλει πιθανότατα καὶ ὁ συντάξας τὴν δεητήριον ἀναφορὰν Βεναλδῆς, ὅπως καὶ προφορικῶς ἀναπτύξῃ ἐνώπιον τοῦ Παναγιωτάτου Δεσπότη καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τὰ ἐν αὐτῇ συνεπτυγμένως ἐκπεφρασμένα δεινὰ. Ὁ Πατριάρχης ἀποβαλὼν τὴν ὀργήν, καμφθεὶς καὶ ἐξευμενισθεὶς ἀπέλυσε τοὺς οὕτω μετανοοῦν-

(1) Ὁ Διον. Σουρμελής ἐν τῇ *Καταστάσει συνοπτικῇ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν* σελ. 64 ἔχδ. Β' συγχέων τὸν Βεναλδῆν τοῦτον, οὗτινος ἀγνοοῦμεν τὸ κύριον ὄνομα, πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν ὁμώνυμον ὀνομάζει αὐτὸν « διδάσκαλον Ἀργυρὸν Βεναλδῆν ». Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Ἀργυροῦ, πόθεν γνωρίζει, ὅτι ἦτο διδάσκαλος, ἀγνοῶ. Καὶ ὁ Horf καλῶν αὐτὸν Δημήτριον Ἀργυρὸν Μπεναλδῆν, ἐπλανήθη ὑπὸ τῆς φράσεως τοῦ Σουρμελῆ « τοὺς δύο ἀδελφοὺς Γάσπαρι Πέτρον καὶ Δημήτριον, τὸν Ἀργυρὸν Βεναλδῆν καθηγητὴν ὄντα » ὡς παρατηρεῖ ὁ Καμπόρ. ἐν *Ἱστορ. Τόμ. Α'*, σελ. 113.

τας τοῦ σκληροῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἰκέτευσεν ἴσως τὴν θείαν εὐσπλαγχνίαν ἐπὶ τῶν ἀρκετὰ τιμωρηθέντων διὰ τὴν ἀπειθειαν τέκνων του. Τῆς συγχωρήσεως δοθείσης δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἐστίας των οἱ ἀρκετὰ δοκιμασθέντες Ἀθηναῖοι οὐχὶ ἔτος, ἀλλ' οὐδὲ ἑξάμηνον, πολλῶ δ' ἤττον τρία ἔτη, ὡς φέρεται ἐν τῷ α' φύλλῳ, διατρίψαντες ἐν Σαλαμῖνι. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἐκτενέστερον θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Τότε ἦτο καιρός, ὅπως δοθῇ χάρις καὶ εἰς τὸν ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου ἐν μετανοίᾳ δεόμενον τὸ ἔλεος τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας Σωφρόνιον. Ἡ ἱερὰ Σύνοδος δίδουσα δείγματα τοῦ πνεύματος τῆς ἐπιεικειᾶς καὶ συγκαταβάσεως, ὑφ' ἧς ἐνεφορεῖτο πρὸς τὸν μεταννοῦντα ἀδελφὸν Σωφρόνιον, προσεπάθησε, καθ' ὅσαν ἦτο δυνατόν, νὰ ἀποδώσῃ πάλιν τὸν πρῶην ποιμένα τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ τόσῳ εὐνοοῦν καὶ μέχρι θυσίας λατρεῦον αὐτὸν ποιμνίόν του. Ἐννοεῖται, ὅτι καὶ ὁ Σωφρόνιος ἐπιθυμῶν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν, χάριν τοῦ ὁποίου πρότερον τόσον εἶχε παρεκτραπῇ, δὲν ἔπαυσεν ἐνεργῶν παρὰ τῷ Πατριάρχῃ καὶ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ ὑπὲρ τοῦ ποθουμένου καὶ ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίσης μετῆλθον πᾶν συντελεστικὸν μέσον ἐξασκήσαντες πᾶσαν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιρροήν των, ὅπως ἐπαναφέρωσιν αὐτόν. Οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ παλινωδοῦσα ἐκείνη τῆς 5 Αὐγούστου 1639 ἀπόφασις τῆς ἱερᾶς τοῦ Πατριαρχείου Συνόδου, δι' ἧς αὕτη ἀναγνωρίζει τὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1638 οἰκεία βουλῇ καὶ γνώμῃ καὶ θελήσει καὶ ἀβιάστως ποιήσαντα οἰκειοθελῇ παραίτησιν πρὸς τὸν κὺρ Δαριήλ Μητροπολίτην Σωφρόνιον, ἔχοντα διαφορὰν περὶ τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς ἑδρας αὐτῆς καλῶς καθημένου ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ Δαριήλ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἔχοντα εὐλόγους ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Μητροπόλεως ἐκείνης, ἐνῶ δυνάμει τῆς οἰκειοθελοῦς ἐκείνης παραιτήσεως οὐδεμίαν τοιαύτην ἠδύνατο νὰ ἔχῃ, καὶ ἀποφαίνεται, ὅτι δύναται νὰ ἀναλάβῃ καὶ πάλιν τὴν διαμφισβητούμενην Μητρόπολιν, ἐὰν ἀναδέχεται τὰ χρέη αὐτῆς καὶ στέργῃ εἰς τὴν ἐκδοθησομένην ἀπόφασιν περὶ τῆς ὑποθέσεως Ἀταλάντης καὶ Σάλωνος ὑπὸ τῶν διορισθέντων διαιτητῶν.

Τὴν ἀπόφασιν τῆς ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου περιέχει, τοῦλάχιστον ἐν περιλήψει, ἡ δῆλωσις τοῦ Σωφρονίου. Διὰ τοῦ ἰδιορρύθμου τούτου ἐγγράφου, οὔτινος οἱ σολοικισμοὶ ἀμιλλῶνται πρὸς

τοὺς βαρβαρισμούς, ὁ διεκδικῶν τὴν Μητρόπολιν τῶν φιλομούσων Ἀθηναίων προὔτιθετο ἀπλῶς νὰ φανερώσῃ, ὅτι ἔλαβε τὴν κοινοποιηθεῖσαν αὐτῷ ἀπόφασιν τῆς ἱερᾶς Συνόδου, καὶ θὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰ ἐν αὐτῇ. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ γράψῃ: "Ἐλαβον γνῶσιν τῆς ψήφου τῆς ἱερᾶς Συνόδου, δι' ἧς ἀποφαίνεται κτλ. — δι' ἐνὸς ἐπειδὴ ἐπαναλαμβάνει ὅλην τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην χωρὶς οὐδὲ λέξιν νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ ἀντικειμένου, δι' ὃ ἔγραψε τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο. Οὐδὲ τὴν ἀπλουστάτην ἐκείνην ἔννοιαν κατώρθωσε νὰ διατυπώσῃ ὁ ἀξιῶν νὰ ἀρχιερατεύῃ τῶν ἀπογόνων τοῦ Θουκυδίδου καὶ Σοφοκλέους. Ἐκτὸς ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι διπλωματικὸν πνεῦμα ὑπηγόρευσε τὸν τύπον τοῦ ἀμόρφου ἐκείνου σχεδιάσματος, Ἡ ἔννοια τοῦ ἀσαφοῦς, συγκεχυμένου καὶ ἀσυναρτήτου Μητροπολ. ἐγγράφου εἶναι ἡ ἐξῆς. "Ἐλαβον γνῶσιν τῆς ψήφου τῆς ἱερᾶς Συνόδου, δι' ἧς ἀποφαίνεται περὶ τῆς μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Δαννιῆλ ἔριδος διὰ τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὰ χρέη αὐτῆς, νὰ ἐμφανισθῶ ἐνώπιον αὐτῆς μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ὅπως δώσω ὀριστικὴν ἀπόκρισιν, ἢ ὅτι θὰ ἀναλάβω ἅπαντα τὰ χρέη τῆς Μητροπόλεως Ἀθηναίων καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Δανιῆλ θὰ μεταβιβάσω αὐτὰ εἰς τὸ ἐμὸν καὶ θὰ παραδεχθῶ τὴν ἀπόφασιν τῶν διαιτητῶν διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Λεβαδείας καὶ τοῦ Σάλωνος, ὅτε θὰ μείνω καὶ πάλιν Μητροπολίτης Ἀθηναίων, ἢ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ πράξω ταῦτα, ὅτε θὰ δώσω πίστιν εὐαγγελικὴν καὶ γραπτὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἱεροῦ κώδικος τοῦ Πατριαρχείου, ὅτι παραιτοῦμαι ὀριστικῶς τῆς Μητροπόλεως ἐκείνης καὶ δὲν θὰ ἐνοχλήσω τὸν Δανιῆλ τοῦ λοιποῦ, καὶ ἐὰν δὲν ἐμφανισθῶ τὴν τεταγμένην ἡμέραν, ὅπως δώσω ὀριστικὴν ἀπάντησιν, νὰ εἶμαι αὐτοκαθαίρετος καὶ ἀναπολόγητος.

Τὴν διαφορὰν περὶ τῶν χρεῶν ὀφείλομεν νὰ ἐννοήσωμεν οὕτω. Ὁ Σωφρόνιος ζητῶν νὰ λάβῃ καὶ πάλιν τὴν Μητρόπολιν Ἀθηναίων ἀπὸ τὰ ἰσχυρότατα ἐμπόδια τὰ χρέη αὐτῆς, ὅχι διότι δὲν ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ τοιοῦτο βάρος, ἀλλὰ διότι τὰ χρέη ὀνομαστικὰ ὄντα, ἦσαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μητροπολίτου Δανιῆλ καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἦσαν ὑπογεγραμμένοι αἱ ὁμολογίαι καὶ τὰ λοιπὰ χρεωστικὰ ἔγγραφα, ἦτο δὲ ζήτημα, ἂν οἱ δανεισταὶ θὰ ἔστεργον νὰ μεταβιβάσωσιν αὐτὰ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Σωφρονίου. Τοῦτο ἐφοβεῖτο καὶ ὁ Σωφρόνιος καὶ ὁ φόβος του ἀπεδείχθη βάσιμος. Ἐν τούτοις ὅμως ὤφειλε νὰ προηγηθῇ ἡ μεταβίβασις τοῦ χρέους καὶ ἔπειτα νὰ γείνῃ ἡ ἐγκατάστασις αὐτοῦ ἐπὶ

τοῦ Μητροπολ. θρόνου Ἀθηνῶν. Ὁ δὲ Δανιήλ, ὅστις κατεῖχε τὸν περιζήτητον θρόνον καὶ ἐπεθύμει, ὡς φαίνεται, νὰ διατηρήσῃ αὐτὸν μὲ ὅλα τὰ βάρη καὶ τὰς ἐνοχλήσεις βιαζόμενος ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ ἐν Ἀθήναις κόμματος τοῦ Σωφρονίου εἰς παραίτησιν ἀντέτασσε τὰ χρέη τῆς Μητροπόλεως, προφασιζόμενος, ἀλλὰ καὶ δικαιολογούμενος, ὅτι δὲν δύναται νὰ παραχωρήσῃ ὑπὲρ ἄλλου τὴν Μητροπολ. ἔδραν, αὐτὸς δὲ νὰ κρατήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰ ὀχληρὰ χρέη. Θρόνος καὶ χρέη Μητροπόλεως ἦσαν ἀναποσπάστως συνδεδεμένα, μάλιστα ὁ γινόμενος τότε Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ὥφειλε πρῶτον νὰ ἀναλάβῃ τὰ χρέη καὶ ἔπειτα νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον. Αὕτη λοιπὸν ἢ μετὰ τοῦ Δανιήλ διαφορὰ διὰ τὴν Μητρόπολιν Ἀθηνῶν καὶ τὰ χρέη αὐτῆς τοῦ Σωφρονίου. Ἡ ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου προετίμα μὲν τὸν Σωφρόνιον τοῦ Δανιήλ, ὡς φαίνεται, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο εἰς τὸν ἕνα μὲν νὰ παραχωρήσῃ τὴν Μητροπολ. ἔδραν, εἰς τὸν ἕτερον δὲ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ Μητροπολ. χρέη, ἅτινα συνεπήγοντο οὐ μόνον ἐνοχλήσεις καὶ πιέσεις, ἀλλὰ καὶ φυλάκισιν. Περὶ τῶν χρεῶν ὀφείλομεν νὰ ὑπομνήσωμεν, ὅτι ταῦτα ἦσαν ὀνομαστικά, διότι κατὰ τοὺς διέποντας τὰς ἐκκλησιαστικὰς κτήσεις κανόνας καὶ νόμους αὐταὶ οὔτε ὑποθηκεύονται οὔτε πωλοῦνται, εἰμὴ ἐν ἐξαιρετικαῖς καὶ ἐλαχίσταις περιστάσεσιν ὑπ' αὐστηροτάτους περιορισμούς.

Ὁ Σωφρόνιος ὀφείλων οὕτως ἢ ἄλλως νὰ προσέλθῃ ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς Συνόδου μετὰ τὴν ταχθεῖσαν βραχεῖαν προθεσμίαν τῶν τριῶν ἡμερῶν, ἐνεφανίσθη βεβαίως καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἀναλαμβάνει νὰ ἐκτελέσῃ τὰ τῆς ἀποφάσεως, μεθ' ὃ ἀνεχώρησεν εἰς Ἀθήνας, ὅπως φροντίσῃ περὶ τῆς μεταβιβάσεως τῶν χρεῶν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Δανιήλ εἰς τὸ ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ δέμητον καὶ πλέον χρονικὸν διάστημα μὴ δυνηθεὶς, ὡς φαίνεται, νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, ἔδωκε δευτέραν καὶ ὀριστικὴν παραίτησιν, δι' ἧς ἐφανέρωνε πᾶσι ὅτι διὰ τὰ πολλὰ βάρη καὶ χρέη ἐποίει αὐτὴν ὑπὲρ τοῦ Κυρ Δανιήλ, ὅστις ἀρεδέχθη πληρῶσαι ἅπαντα μέχρις ὀβολοῦ.

Ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ ἀφορμὴ τῆς Λεβαδείας καὶ τοῦ Σάλωνος, ὡς καλεῖ αὐτὴν ἐν τῷ ἐγγράφῳ τοῦ ὁ Σωφρόνιος, δὲν φαίνεται ὅτι ἦτο ζήτημα δυνάμενον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ νὰ ἐπενέγκῃ τὴν ἀποβολὴν τοῦ Σωφρονίου ἐκ τῆς Μητροπόλεως, δὲν ἦτο δηλαδὴ ζήτημα σπουδαῖον καὶ βαρὺ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀνέμεινεν ἡ ἱερὰ

Σύνοδος τὴν ἀπόφασιν τῶν διαιτητῶν, ὅπως κανονίῃ τὴν ἑαυτῆς, οὐδὲ ἐξήρτησε τὴν ἐπάνοδον τοῦ Σωφρονίου εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἀθηνῶν ἐκ τῆς ἐκβάσεως τῆς δίκης ἐκείνης, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποδοχῆς του ἢ μὴ τῶν χρεῶν τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ ἐκ τῆς συγκαταθέσεώς του (να στέρξω λέγει τὸ ἐγγράφον) εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν αἰρετῶν κριτῶν. Ἐντεῦθεν καὶ ἐὰν ἦτο καταδικαστικὴ ἢ ψῆφος τῶν διαιτητῶν, δὲν θὰ ἐπεβάλλετο αὐτῷ ἄλλη τιμωρία εἰμὴ χρηματικὸν πρόστιμον. Καὶ ὁμως τὸ ζήτημα τῆς Ἀταλάντης καὶ Σάλωνος ἦσαν τὰ αἷτια τῆς ὑπὸ τοῦ Σωφρονίου ἐγκαταλείψεως τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, (τὰ κατ' εἶδος ἐγκλήματα, τὰ ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ ἀναγεγραμμένα, ὡς λέγει τὸ ἐγγράφον τῆς ἐκλογῆς τοῦ Δανιήλ), διὰ τὰ ἐγκλήματα δὲ ἐκεῖνα καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν καθηρέθη, ἐνῷ ὁ Σωφρόνιος ἐν τῇ πρώτῃ παραιτήσῃ του λέγει ὅτι διὰ τὸ ἀναχωρῆσαι αὐτὸν ἐκ τῆς Μητροπόλεώς του, ὡς μὴ δυνάμενον ὑποφέρειν τὰ ἐπιφορτισθέντα αὐτῷ ἀνυπόφορα χρέη καὶ μείναι τὴν ἐπαρχίαν ἀπροστάτευτον ὁ Πατριάρχης Νεόφυτος καὶ ἡ Σύνοδος προεβίβασαν τὸν Δανιήλ εἰς Μητροπολίτην Ἀθηνῶν. Πλὴν ὕστερον παρὰ τὴν καθαιρέσιν ἐπανήρχετο εἰς τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν κατάχρεων Μητρόπολιν καὶ παρὰ τὴν παραίτησιν ἤριζε πρὸς τὸν Δανιήλ, ὅπως ἐπανέλθῃ. Φαίνεται, ὅτι ὁ Σωφρόνιος πιεζόμενος ὑπὸ τῶν χρεῶν τῆς Μητροπόλεώς του εἶχεν ἀργυρολογῆσιν ἐν Λεβαδείᾳ καὶ ὅτι ἡ κατηγορία ἦτο ἐπὶ αὐθαιρέτῳ εἰσπράξει οὐχὶ κανονικῶν ἀρχιερατικῶν δικαιωμάτων, τοῦ λεγομένου φιλοτίμου καὶ τοῦ καπνικοῦ, ἀλλ' ἀκανονιστῶν, καὶ ὅτι ἐν τῇ ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Ἀθηνῶν ὑπαγομένη ἐπισκοπῇ τοῦ Σάλωνος προεκάλεσεν ἔριδά τινα ὁμοίαν τῇ τοῦ προκατόχου τοῦ Μητροπολίτου Θεοφάνους, ὅστις κατὰ τὸν Γεδεών (1) ἐγένετο ἀφορμὴ μικροφιλοτίμου τινὸς ἔριδος ἐν τῇ εἰς αὐτὸν ὑπαγομένη ἐπισκοπῇ Σκύρου. Ὁφείλομεν δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι καὶ ὁ ἐρίζων μετὰ τοῦ Σωφρονίου περὶ τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν Δανιήλ, δεκαπέντε ἔτη μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀντιζήλου του, τῷ 1655, παρητήθη τῆς ἑδρας ἐκείνης, μὴ ὑποφέρωντας τὰ χρέη καὶ τὰ δοσίματα τῆς ἐπαρχίας του οὔτε δυνάμενος κυβερνᾶν καὶ διυθύνειν αὐτά, ὑπὲρ τοῦ Διαυλίας καὶ Ταλαρτίου κὺρ Ἀρθίου (2),

(1) Καμπουρ. Μνημ. Τόμ. Β' σελ. 254.

(2) Αὐτόθι σελ. 267.

παραχωρῶν αὐτῷ χρέη καὶ θρόνον. Χρηματικά καὶ οἰκονομολογικά ζητήματα λοιπὸν κατεβίβαζον καὶ ἀνεβίβαζον εἰς τὸν Μητροπολιτ. θρόνον Ἀθηνῶν τοὺς Ἀρχιερεῖς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Μετὰ τὴν τελευταίαν παραίτησιν τοῦ Σωφρονίου ἡ ἱερὰ Σύνοδος δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἄνευ ἑδρας· διότι μετὰ ἕξ μῆνας ἐξέλεξεν αὐτὸν Μητροπολίτην Βιδύνης. Τίνα τὰ προτερήματα τοῦ Σωφρονίου, ἅτινα τοσοῦτον εἴλκυσαν τὸ σέβας καὶ τὴν ἀγάπην τῶν Ἀθηναίων, ὥστε νὰ προσφερθῶσι μετ' ἀκατονομάστου διαγωγῆς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον, ἀγνοοῦμεν. Βεβαίως δὲν ἠὲδοκίμησεν εἰς τὴν διευθέτησιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Μητροπόλεως, ἀφοῦ καὶ εἰς τὰς δύο παραιτήσεις του ὁμολογεῖ, ὅτι δὲν δύναται νὰ πληρώσῃ τὰ χρέη αὐτῆς. Ἡ δὲ διὰ διάφορα ἐγκλήματα καθαίρεσίς του καὶ ἡ ἐκ συνεννόσεως μετὰ τοῦ ποιμνίου του ἄρνησις τοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ καὶ ὑπακοῆς εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς τῆς Ἐκκλησίας, δὲν συνιστῶσιν αὐτὸν ὡς ἐνάρετον. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν, δυστυχῶς ἡ δῆλωσις, ἣτις φαίνεται ὅτι εἶνε ἔργον τῆς χειρός του, ἀντιθέτως πρὸς τὰς παραιτήσεις, αἵτινες μὴ συμφωνοῦσαι αὐτῇ κατὰ τὸ ὕφος κλπ μαρτυροῦσι ξένην χεῖρα, ἐμφαίνει ἄνδρα ἀμαθῆ. Πλὴν μὴ παραλίπωμεν, ὅτι καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Δανιὴλ ἡμιλλᾷτο κατὰ τὴν ἀμάθειαν. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ (1) καὶ μάλιστα τὸ ἐπιστέγασμα αὐτῆς ἔρροσου (2) πρόκεινται τρανὸν δεῖγμα περὶ τούτου.

Γ'

Ἐξετάσαντες τὸ Μητροπολ. ζήτημα καὶ ὁμιλήσαντες ἐν παρόδῳ περὶ τῆς συναφοῦς αὐτῷ μετοικήσεως τῶν Ἀθηναίων εἰς Σαλαμῖνα, ἴδωμεν νῦν ἀκριβέστερον τὰ κατ' αὐτὴν ἀναλύοντες τὴν ἱκετήριον ἐπιστολὴν τοῦ Βεναλδῆ καὶ τὸ α' φύλλον τοῦ Μοναχοῦ Χρονογράφου. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προβῶμεν ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν δύο λέξεις περὶ τῶν φύλλων ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις ἐκτενέστερον περὶ αὐτῶν. Ταῦτα ἀποτελοῦσι μέρος σχεδίου Χρονογραφίας καταστρωθέντος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Ἐφημερίδων τῆς Μονῆς ἥτοι τῶν ἀναγραφομένων ἐκάστοτε ἀξιολογωτέρων συμβεβηκότων ὑπὸ Μοναχοῦ

(1) Καμπουρ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 178.

(2) Καμπ. Ἰστ. Τόμ. Β' σελ. 157.

πρὸς τοῦτο ἐπίτηδες τεταγμένου, ὡς θὰ ἴδωμεν ἔπειτα, κατηρτίσθη δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ Μοναχοῦ τῆς πέριξ τῶν Ἀθηνῶν μονῆς τῆς Καισαριανῆς. Τοῦ λοιποῦ δὲ μέρους αὐτῆς ἀπωλεσθέντος περισφύθησαν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Πιττάκη τέσσαρα μόνον φύλλα, ἅτινα ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ *Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι* τοῦ 1853, τεύχει 34^ο, ἀνεδημοσιεύθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ Δ. Καμπούρογλου ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν *Μνημείων* τῆς Ἱστορ. Ἀθην. (σελ. 42-46) τὰ τρία, διότι ταῦτα μόνον ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦ πρώτου φύλλου ἐλλείπουσιν οἱ πρῶτοι στίχοι ἐν τε τῇ 1^η καὶ 2^α σελίδι. Ἴδου ἡ πρώτη σελὶς αὐτοῦ, ἥς τὸ περιεχόμενον πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ὁ ἀναγνώστης, ὅπως παρακολουθῇ εὐχερῶς τὴν ἀμέσως ἀκολουθοῦσαν ἀνάλυσιν.

«*Ἀναχωρησάντων δὲ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν ἄλλων καταδυναστῶν πάλιν εἰς τὸ τῆς φιλιότητος ἡμῶν ἔδαφος ἐπανήλθαμεν καταφιλοῦντες αὐτὸ περιποθήτως, ἀνακουφισμὸν γὰρ τῶν κόπων ἡμῶν ἐνετύχαμεν· ἐν δὲ τῷ ἔτει τούτῳ εἰσβαλλόντων πάλιν τῶν Φούσιδων ἡραγκάσθημεν τὴν ἐστίαν ἡμῶν καταλείψαι, κατελείφθησαν οὖν αἱ Ἀθηναὶ ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν συκηλάτῳ (sic) παντέρημος ἐπὶ τρία ἔτη, καὶ κατεστάθησαν οἱ ναοὶ ἡμῶν, καὶ αἱ ἐστίαι ἡμῶν φωλεαὶ θηρίων καὶ ἀγρίων ζώων· ὁ δὲ οὐρανὸς ἐγένετο χαλκοῦς, καὶ σιτοδεία μεγάλη κατέσχευεν ἡμᾶς, ὥστε ἅπαντες ἐκράξαμεν «*ἡμάρτωμεν, ἡγομίσσαμεν, ἡδίκησαμεν ἐνώπιόν σου*», καὶ ὁ παλαιὸς ἡμῶν ὄρμος (ἡ Σαλαμὶς) ἐγένετο ἡμῖν καὶ αὖθις καταφύγιον· πλεῖστοι δὲ γε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων ἐν τῇ πόλει καταληφθέντες παρανάλωμα ἐχθρικοῦ πυρὸς ἐγένοντο. Οἱ δὲ ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ Πατέρες εἰς τοὺς μυχοὺς τοῦ Ὑμηττοῦ κατέφυγον, καὶ εἰς τὸ τῆς Πεντέλης ὄρος, ἀποφυγόντες ἐχθρικὴν μάχαιραν. Τότε καὶ τὸ τεῖχος τῆς Μονῆς τὸ ἔξω οἰκοδομήσαμεν, καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἐπεσκευάσαμεν· οἱ δὲ πολῖται ἀνόρθωσαν τὸ νότιον τεῖχος τοῦ Φρουρίου, ὃ οἱ σεισμοὶ κατέστρεψαν πρὸ δύο χρόνων, καὶ οἱ τὰ χωρία κατοικοῦντες βραδύνειν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις τὴν ταράχην· νομίσαντες ἐν ἐπικλήρῳ οἰκήματι σχεδιάσαντες, εἰς τὴν φυλὴν τὴν παραχειμασίαν ἐποιήσαντο, καὶ Ἰαγούπηθ εἰς τὴν τοῦ Πέλοπος εἰσῆλθε, καὶ τὴν Μεγαρικὴν κατέστρεψεν· οἱ δὲ τοῦ Ἀγίου Μελετίου ἀδελφοὶ ἡμῶν εἰς τὴν ἡμετέραν Μονὴν εἰσεκομίσθησαν, φέροντες τὴν*

ψυχὴν αὐτῶν ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτῶν, ἀλλὰ «σῶσον ἡμᾶς, Κύριε, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐλέησον ἡμᾶς» (1).

Ἐρευνῶντες τὴν πλήρη συμφορῶν ἐποχὴν ἐκείνην ἀληθῆ ἀνακούφισιν αἰσθανόμεθα μανθάνοντες ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βεναλδῆ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι πρὸ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν ἄλλων συμφορῶν, τῶν ἐνσκηψασῶν κατὰ τὸ 1638, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως, ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπῆλαυον σχετικῆς ἡσυχίας καὶ εὐημερίας καὶ ἐπλούτουν, *κομπάζοντες πολυετῇ οἴκῳ τε καὶ κτημάτων ραστώρηι* ὁ δὲ πλοῦτος αὐτῶν *ἔθλιβε τὰς πρῶρας τῶν ἀπίστων πειρατῶν* τῶν στερησάντων αὐτοὺς τούτου ἐν Σαλαμῖνι, ἐνθα εἶχον καταφύγη φεύγοντες τοὺς ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιτεθέντας Τουρκαλβανούς (2). Τοῦτο ὀφείλεται μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὰ προνόμια, ἅτινα προεφύλασσαν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῶν διαφορῶν καταχρήσεων καὶ ἐπηρειῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Περὶ τῶν προνομίων τούτων μετὰ γλαφυρότητος καὶ χάριτος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ μυθιστορικώτερον ἔγραψεν ἐν τῇ ὑποτιθεμένῃ περιηγήσει ὁ Guillet. Τὴν ἐπαγωγὸν περιγραφὴν βλέπει τις ἐν τῇ περὶ Ἀθηνῶν συγγραφῇ τοῦ Guillet, ἥς μετάφρασιν κατεχώρισεν ὁ Δ. Καμπούρογλους ἐν Μνημ. Τόμῳ Β'. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εὐδίαν ἢ θύελλα καὶ μετὰ τὴν γαλήνην ἢ τρικυμίαν. Ἡ ἀσυνήθης διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰρηνικὴ κατάστασις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρότατον χρόνον· μετὰ τοὺς χρόνους τῆς εὐτυχίας ἐπῆλθον οἱ χρόνοι τῆς δυστυχίας, μετὰ τὸν εἰρηνικὸν βίον ἢ ἀναστάσεις τῶν ληστῶν καὶ πειρατῶν, οἵτινες ἠνάγκασαν τοὺς κατοίκους τῆς Παλλάδος νὰ ζητήσωσιν ἄσυλον καὶ σωτηρίαν εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν ὀρέων καὶ τὰς νήσους.

Ἡ ἀφελής, ἀλλὰ καὶ ζωηρὰ περιγραφὴ τοῦ Μοναχοῦ τῶν ἀλλεπαλήλων εἰσβολῶν τῶν ἐπιδρομέων καὶ τῶν ἐπακολουθησάντων φόβου καὶ φρίκης, φυγῆς καὶ διασπορᾶς παρέχουσι φυσικὴν εἰκόνα τοῦ δράματος, οὗ θέατρον ὑπῆρξαν αἱ Ἀθῆναι. Δυσκόλως δύνανται νὰ ἀπεικονισθῶσιν αἱ σκηναί, ἃς παρέστησεν ἡ συνταραχθεῖσα πόλις ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῶν ἐπερχομένων βαρβάρων ἐπιδρομέων· ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ταραχὴ, αἱ οἰμωγαὶ καὶ οἱ θρῆνοι γυναικῶν καὶ παίδων, ἡ ἄτακτος φυγὴ πάντων διασκορπισθέντων τῇδε κακεῖσε, τινῶν δραμόν-

(1) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 42.

(2) Ἐπιστολὴ Βεναλδῆ, ἐν Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 34 καὶ 35.

των πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπως περαιωθῶσιν εἰς Σαλαμίνα, τῶν Μοναχῶν φυγόντων εἰς τοὺς μυχοὺς τῶν ὀρέων, τὰ κρησφύγετα τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς Πεντέλης, τῶν χωρικῶν σπευδόντων ὅπως καταλάβωσι θέσιν ὀχυρὰν καὶ ἀπρόσιτον — ταῦτα ἀποτελοῦσι θέμα, ὅπερ ἐπιτυχῶς διεξαγόμενον ὑπὸ ἐπιτηδείου ζωγράφου ἡδύνατο νὰ ἀναπαραστήσῃ κατὰ προσέγγισιν τὰς σκηνὰς ἐκεῖνας. Καὶ ἄκων ἀναμνησκεταί τις τῶν ὀλίγων πλὴν ἐκφραστικῶν γραμμῶν, ἃς ἀφιέρωσεν ὁ Πλούταρχος περιγράφων ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θεμιστοκλέους τὸ δραματικὸν ἐπεισόδιον τῶν ἔνεκα τῶν ἐπερχομένων Περσῶν καταλειπόντων τοὺς ναοὺς, τὰς ἐστίας καὶ τοὺς τάφους τῶν πατέρων εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ Ἀθηναίων, τῶν μὲν γυναικῶν, παίδων καὶ γερόντων ἀπερχομένων εἰς τὴν θείαν Σαλαμίνα, ὡς καὶ νῦν, πρὸς σωτηρίαν, τῶν δὲ δυναμένων φέρειν ὅπλα ἐμβαινόντων εἰς τὰ πλοῖα, ὅπως ὑπερασπισθῶσι τὴν πατρίδα καὶ ἐκδικηθῶσι τὴν ὕβριν, τοὺς συγκινητικούς ἀποχαιρετισμοὺς τῶν μὲν ἀπὸ τῶν δέ, καὶ τὰ μελαγχολικὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἐνέπνεον εἰς τὸν θεατὴν τὰ δι' ἀνάρθρων φωνῶν ἐξαγγέλλοντα τὴν λύπην των ἐπὶ τῇ ἐγκαταλείψει κατοικίδια ζῶα.

Ἐκ τῆς Σαλαμίνας ἐθρηνώδει ὁ Ἀθηναϊκὸς λαός. Ἐκβεβλήμεθα τῆς φίλης πατρίδος καὶ οἱ πολυετῇ κομπάζοντες ραστώγηρ, ἐν βραχεῖ μετανάσται καὶ πάροιχοι καὶ κρείττους εὐπραγίας κατέστημεν. Καὶ δὴ τῶν γλυκείων ὀρόφων πόρρω τε τῆς Ἀττικῆς ἀγγλαῖας ἐξαντικρὺν ἐφεζόμενοι καὶ τὰς θρηνώδεις ὀλολυγὰς Ἰερεμίου τοῦ θεοῦ ἐραρισάμενοι, ἐρημωθεῖσαν θρηνοῦμεν πατρῶαν γῆν, κατασκαφήσας τὰς τοῦ γένους ἐστίας. Ναῶν ὀρόφους καὶ πύργων ἀντιπάλου πυρὸς ἀνάλωμα γεγονότας καὶ πολεμίας χειρὸς οἰκτρὸν πάρεργον, Σαλαμίνα τὴν πρῶην εὐράμενοι τῶν ἡμετέρων συμφορῶν καταγώγιον ἅμα καὶ μαρτυρίαν (1), ἅτινα ἐπαναλαμβάνει ἐκ τοῦ κελλίου τοῦ ὁ Μοναχός. Ἐκεῖ ἐδεκατίσθησαν ὑπὸ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ, οὓς τόσῳ συγκινητικῶς περιγράφει ὁ Βεναλδῆς (2) καὶ τόσῳ μελαγχολικῶς ὑπηχεῖ ὁ Μοναχός.

Δὲν γνωρίζομεν, ἂν ὁ λοιμὸς εἶχεν ἐνσκήψῃ πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Τουρκαλβανῶν ἢ μετὰ τὴν εἰσβολὴν καὶ τὴν διασποράν. Δυνάμεθα ὁμῶς νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὑπὸ τοὺς χειρίστους ὄρους, ὑφ' οὓς διητῶντο ἐν Σαλαμῖνι ἐν ὥρᾳ θέρους, ἐν κλίματι θερμῷ πυκνότατα συσσεσω-

(1) Ἐπιστολὴ Βεναλδῆ ἐν Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 34.

(2) Ἰδε Μνημ. σελ. 35.

ρευμένοι, ἐν ὑπαίθρῳ οἱ πλείονες, ἡ βροτολοιγὸς πανώλης ἐπροξένησε μέγαν ὄλεθρον. Τὸ κακὸν ἐπηύξησε καὶ ὁ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο συμπεσὼν λιμός, ὃν βαρύτατα ἠσθάνθη βεβαίως ἐν Σαλαμῖνι ἡ ἐκ τῆς ἐργασίας κερδίζουσα τὸν ἄρτον τάξις τοῦ λαοῦ, ἥτις ἔμενεν ἐκεῖ ἄεργος.

Κατὰ τὸν Μοναχὸν συνέβησαν δύο ἀλλεπάλληλοι ἐπιδρομαὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Καὶ κατὰ τὴν πρώτην ὡς καὶ κατὰ τὴν δευτέραν οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν των. Ἀλλὰ ποῦ μετέβησαν κατὰ τὴν πρώτην; Περὶ τούτου δὲν μᾶς πληροφορεῖ τὸ α' φύλλον, οὐτινος οἱ πρῶτοι στίχοι ἐξαλειφθέντες ἐλλείπουσιν, ὡς ἤδη εἶπομεν. Εἰκάζομεν ὁμῶς ἐκ τοῦ «ἀνακουφισμὸν γὰρ τῶν κόπων ἡμῶν ἐνετύχομεν» ὅτι κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη κατὰ τὸ μικρὸν χρονικὸν διάστημα τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσβολῆς καὶ λεηλασίας τῶν Τουρκαλβανῶν, ἐπιτρέψαντες οὕτω εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκτελέσωσι τὸν σκοπὸν, ὃν ἐπεδίωκον εἰσβάλλοντες εἰς Ἀθήνας, ἥτοι τὴν λεηλασίαν τῆς πλουσίας πόλεως καὶ ἀποφεύγοντες τὰς σφαγὰς καὶ αἰχμαλωσίας, δι' ὧν οἱ βάρβαροι ἐπιδρομεῖς συνώδευον τὸ ἔργον των. Εἰς τὰ ὄρη κατέφυγον κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ ἔτους ἐκεῖνου ἐπιδρομὴν καὶ οἱ Μοναχοὶ τῆς Καισαριανῆς. Σημειοῦντες ἐνταῦθα περὶ τοῦ *φούστιδες* ὅτι *φούστα* (*fusta*) σημαίνει κυρίως εἶδος πλοίου καὶ ἰδίως πειρατικόν, *φοῦσται* δὲ καὶ *φούστιδες* πληθυντικῶς τοὺς πειρατὰς καὶ κατ' ἐπέκτασιν τοὺς ληστὰς, τοὺς ἐπιδρομεῖς, καὶ παραπέμποντες τὸν βουλούμενον νὰ ἴδῃ πλείότερα περὶ αὐτῶν εἰς τὴν τοῦ Καμπούρογλου Ἱστορ. Ἀθηνῶν (Τόμ. Α', σελ. 45-50), ἐνθα κατεχώρισε παραδόσεις καὶ δημοτικὰ ᾄσματα ἀναφερόμενα εἰς αὐτούς, παρατηροῦμεν περὶ τῆς εἰς Σαλαμῖνα μετοικήσεως, ὅτι ἐκτὸς τῶν περιωνύμων ἐπὶ τοῦ 2ου καὶ 3ου Περσικοῦ πολέμου καὶ τῆς παρούσης ἔχομεν τετάρτην τὴν ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν καὶ πέμπτην κατὰ τὸ 1778. Τὸ χρονικὸν τοῦ Ψευδανθίμου διηγεῖται: «Εἰς τοὺς 1778 βοϊβόδας ἦτο ὁ αὐτὸς Χατζῆ Ἀλῆς. Εἰς τὰς 10 Ἀπριλίου εἶδης ἦλθεν ἀπὸ Λεβαδείας, ὅτι ὁ Μαξοῦτ μπελούμπας με ἐξ χιλιάδας Ἀλβανίτας καταβαίναυσιν εἰς Πελοπόννησον καὶ εἶναι λίαν πιθανὸν μήπως καὶ τραποῦν πρότερον εἰς τὴν Ἀθήναν. Τότε ὁ Χατζῆ Ἀλῆς ὅλους τοὺς *Ρωμαίους παροικεὶ μᾶς ἐπέρασαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα* ἐλθὼν κατόπιν καὶ αὐτὸς ὁ ἰδιός. *Οἱ Τούρκοι ὅλοι ἐκλείσθησαν εἰς τὸ κάστρον*. Οἱ περὶ Μαξοῦτην φθάσαντες

εἰς Θήβας, ἔστειλαν εἰς Ἀθήνας ζητοῦντες, κατὰ τὴν συνήθειάν τους, τὸν μουρασελέ. Μετὰ δεκατρεῖς ἡμέρας ἐπαναστρέψαμεν, εὐθέως δὲ καὶ μετὰ σπουδῆς μεγάλης ἄρχισε τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τειχοῦ τὸ ὀνομαζόμενον μπουρτζή, τὸ ὁποῖον ἐντὸς ἐβδομήκοντα ἡμερῶν ἐτελειώθη, ἐδούλευεν γὰρ ὅλα τὰ ρουφέτια, καὶ πολλάκις ὁ ἴδιος ἔδιδε πέτρας εἰς τοὺς κτίστας α (1). Ἀλλὴν δὲ ἐπιδρομὴν μετὰ τὰς προκειμένας, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος συμβᾶσαν καὶ δεινὴν καταστροφὴν προξενήσασαν, ἔχομεν τὴν ἐν εἵδει ἐλεγείου ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Θεσίου χαραχθεῖσαν. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη λίαν ἐπιτυχῶς ἀναγνωσθεῖσα πρὸ τοῦ ἐμπείρου περὶ τὰ τοιαῦτα καθηγητοῦ Ζησίου ἀναγγέλλει·

1713 ἐπιασαν παει χαλασαν
κλαυσ' τὴν Ἀθήνα (2).

Περὶ δὲ τοῦ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ ὑπομιμνήσκομεν ὅτι κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα πάλιν ἐνέσκηψεν ἡ πανώλης ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν ἐν ἔτει 1688, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ Ἐπιτομῇ τοῦ Περραιβοῦ. Κατὰ δὲ τὸν ΙΗ' αἰῶνα τὸ χρονικὸν τοῦ Ψευδανθίμου σημειοῖ· «Τῷ ἔτει τούτῳ (1759) ἦλθεν ἐξ αἰτίας τῶν ἐναντίων ἀνέμων ἀπὸ τὴν Κρήτην ὁ Ἀλμπάν πασᾶς, ἔχων καὶ τὸ ἀγώγιμον τῆς πανώλης, ὁ ὁποῖος μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀνεχώρησεν. Ἡ νόσος δὲν ἐδιεδόθη, μόλις εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας οἰκίας» (3). Πλὴν ἡ τῷ 1789 ἐνσκήψασα ἐμάστισε δεινῶς. Τὸ χρονικὸν τοῦ Ψευδανθίμου ἀναφέρει ὅτι «Τῷ ἔτει τούτῳ ἐσυνέβη καὶ ἡ λοιμικὴ νόσος, εἴτ' οὖν πανώλη. Παρομοίαν δὲν ἐνθυμοῦνται εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' οὔτε ἐξ ἀκοῆς ἔχουσιν οἱ πάντες γεγηρακότες. Τὸ πρῶτον προσέβαλεν ἡ νόσος εἰς Λεβαδεῖαν εἰς τὰς 15 τοῦ Αὐγούστου τῶν 1788· εἶτα εἰς τὰς 30 τοῦ Ἰανουαρίου μετεδόθη εἰς τὴν Ἀθήναν καὶ ἔπεσε πρῶτον εἰς τὸ ὀσπῆτιον τοῦ Κωνσταντῆ Ἀδαμάκη, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκία συνίστατο ἀπὸ ἐννέα ἀνθρώπους μετ' αὐτοῦ καὶ ὅλοι ἐτελεύτησαν. Ἔως εἰς τὰς 9 τοῦ Μαρτίου τῶν 1789, ἄλλος κτύπος ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ δὲν ἔγεινεν· ἔκτοτε δὲ τὸ κακὸν διεδόθη καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐσκορπίσθησαν ἐνθεν κακεῖθεν, οἱ μὲν εἰς τὰ μοναστήρια, οἱ δὲ εἰς τὰ περιβόλια. Διήρκεσεν ἡ νόσος ἕως 15 Αὐ-

(1) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 108.

(2) Καμπούρ. Ἱστορ. Τόμ. Α', σελ. 50.

(3) Ἐκεῖ, σελ. 99.

γούστου, ἀκολουθοῦσα μὲ ὀρμὴν τελευτῶντος τοῦ Ἰουνίου, διότι ἀπέ-
θνησκον τῆς ἡμέρας ἀνὰ εἴκοσι, τριάκοντα καὶ τεσσαράκοντα. Εἰς
ὅλον τὸ διάστημα ἀπέθανον ἕως χίλιοι διακόσιοι τῶν Χριστιανῶν καὶ
ἐκ τῶν Τούρκων περὶ πεντακοσίους. Ἐμάστιζεν εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν
τὴν Ἀθήναν καὶ ἡ σιτοδεία, ἡ ὁποία κατήντησε καὶ εἰς πείναν, καθ'
ὅτι ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τῶν 1788 ἐστάθη δυστυχής, μάλιστα ἀπὸ
σιτάρη. Καὶ κατὰ τὸ 1792 ἐνέσκηψε πάλιν ἡ πανώλης εἰς Ἀθήνας
— τὴν φορὰν δὲ ταύτην γυνὴ τις καλουμένη Μουδούλαινα κατεκό-
μισεν ἀπὸ τὰς Θήβας αὐτὸ τὸ ἀγώγιμον — ἐξ ἧς ἀπέθανον ἕως ὀκτα-
κόσιοι τῶν Χριστιανῶν καὶ τριακόσιοι τῶν Τούρκων (1).

Πλὴν καὶ ἐν Σαλαμῖνι δὲν ἦσαν προφυλαγμένοι ἀπὸ τῶν βαρβα-
ρικῶν ἐπιδρομῶν. «Καὶ θάλαττα γὰρ ἐπάγει ληστρικὰς βαρβάρων
τριήρεις, λέγει ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βεναλδῆ, δεινὴν αἰχμαλωσίαν καὶ και-
νῶν σπέρματα δακρύων ἐποαζούσας. Καὶ ἦν αἰγιαλὸς Σαλαμῖνος θο-
ρύβῳ τότε θρηνῶδει κατὰδουπος». Τοῦτο δὲ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ
διασκορπισθῶσι καὶ ἐκεῖθεν εἰς Αἴγιναν καὶ τὴν ἄκραν τῆς Πελοπον-
νήσου (2). Αἱ ἐπιδρομαὶ ἐγίνοντο ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ὑπὸ Ὀθω-
μανῶν καὶ Τουρκαλβανῶν. Δὲν εἶνε δὲ ὑπερβολικὰ τὰ ἐν τῷ α' φύλ-
λῳ ἀναγραφόμενα, ὅτι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνέβησαν δύο ἀλλεπάλ-
ληλοι ἐπιδρομαί. Συχναὶ ἐπιδρομαὶ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίῳ
τῆς Πελοποννήσου, Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Εὐβοίας ἐγένοντο καὶ ἄλ-
λοτε, ὑπὸ Τούρκων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἰδίως. Τῷ 1328 ἐλεηλάτησαν
τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ τῶν Ἑνε-
τικῶν καὶ Καταλανικῶν κτήσεων. Τῷ 1329 καὶ τὰς ἀρχὰς 1330
τετράκις ἐπέδραμον τὴν Ἀττικὴν καὶ Εὐβοίαν σφάζοντες καὶ αἰχμα-
λωτίζοντες. Τῷ 1331 ἀπήγαγον 25 χιλιάδας αἰχμαλώτους Ἕλληνας
καὶ Λατίνους εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον. Τῷ 1332 πειρατικὰ
πλοῖα περὶ τὰ 380, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον τεσσαράκοντα χιλιάδες Τουρ-
κομάνοι ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας ἐλεηλάτησαν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πε-

(1) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 119-120, 123. Πρὸς καὶ Τόμ. Γ' σελ. 240.—
Περὶ λοιμῶν ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν, ἐνσκηφάντων κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΓ' αἰῶνα εἰς Ἀθή-
νας, ἴδε Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 90, Ἱστορ. Τόμ. Α' σελ. 141-142 καὶ 149
καὶ Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 89 καὶ 191. Ἐπίσης καὶ τῷ 1828 ἐν Αἰγίνῃ, ἔνθα ἔμενον
Ἀθην. οἰκογένειαι, συνέβη λοιμός. Μνημ. Τόμ. Γ', σελ. 140.

(2) Ἴδε Βεναλδῆν ἐν Μνημ. Καμπ. Τόμ. Α' σελ. 35.

λάγους καὶ τὰ ἀνατολικά παράλια τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Εἰς μίαν τῶν ἐπιδρομῶν τούτων μᾶλλον νομίζομεν, ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ Λεγουρικοῦ καὶ τῶν Σεπολίων τῶν Ἀθηνῶν, ἐνθα ἐφόνευσαν, ἐπυρπόλησαν καὶ ἀπήγαγον αἰχμαλώτους οἱ πειραταὶ Πέρσαι, ὡς ἀναφέρει ὁ διηγούμενος ταῦτα ἀνώνυμος θρῆνος περὶ τῆς ἀναλώσεως καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἣ γέγονεν ὑπὸ Περσῶν εἰς Ἀττικὴν Ἀθήνα (1). Πέρσαι καὶ Περσικὸν γένος ἐν τῷ ποιητικῷ τούτῳ θρήνῳ καλοῦνται οἱ Τοῦρκοι τῆς Μ. Ἀσίας, οὕτω καὶ ὑπ' ἄλλων Βυζαντινῶν συγγραφέων καλούμενοι, καὶ Περσία ἢ Μικρὰ Ἀσία. Περὶ δὲ τοῦ Λεγουρικοῦ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ τίνα σχέσιν ἔχει πρὸς τοὺς Γενουίτας, οἵτινες ἐκαλοῦντο Λεγουρικοὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν (2).

Οἱ ἐπιδρομεῖς λεηλατήσαντες καὶ πυρπολήσαντες τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν Βεναλδῆν καὶ τὸν Μοναχὸν ἀπῆλθον κατὰ τὸν τελευταῖον εἰς Μεγαρίδα καὶ Πελοπόννησον, ὅπως συνεχίσωσι τὸ ἐνδοξον καὶ φιλόανθρωπον ἔργον των, ὡς θὰ ἴδωμεν, οὐδὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ διατρίψωσι πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις καὶ Ἀττικῇ. Οἱ μοναχοὶ καταλιπόντες τὰς κρύπτας των ἐπανῆλθον εἰς τὰς μονὰς των δοξολογοῦντες τὸν Ὑψιστον ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ των, ἀλλ' οἱ χωρικοὶ φοβούμενοι ὅτι θὰ παρετείνετο ἢ θὰ ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐκ τρίτου ἡ ἐπιδρομὴ διεχείμασαν ἐν Φυλῇ πῆξαντες ἐκεῖ καλύβας· πλὴν ὁ φόβος των ἦτο μάταιος. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι μετὰ τὰ ραγδαίως ἐπισκῆψαντα ἐν Ἀθήναις καὶ Σαλαμῖνι δεινὰ ἐξιλεώσαντες τὸν Πατριάρχην ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας μόνον μῆνας τινὰς διαμείναντες ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ. Τὸ τοῦ Μοναχοῦ «κατελείφθησαν οὖν αἱ Ἀθῆναι ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν συκηλάτῳ (sic) παντέρημος ἐπὶ τρία ἔτη» δὲν ἀληθεύει. Ὅτι δὲν ἔμειναν τρία ἔτη ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βεναλδῆ τῆς μετ' εὐνοήτου ἐξογκώσεως τῶν δεινοπαθημάτων τῶν Ἀθηναίων γεγραμμένης, ἐν ἣ ὅχι μόνον δὲν ἀναφέρεται τοιοῦτό τι, ἐνῶ θὰ κατεῖχεν ἐξαιρετὸν θέσιν ἐν τῇ θρηνηδίᾳ ἐκείνῃ, ἂν ἦτο ἀληθές, ἀλλ' οὐδὲ νύξιν περὶ αὐτοῦ δίδεται.

Τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν καὶ ἐκ τῶν ἀναφερομένων περὶ τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως· «οἱ δὲ πολῖται ἀνόρθωσαν τὸ νότιον

(1) Καμπουρ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 49-51.

(2) Ἰδὲ λ. χ. Φραντζῆν σελ. 116 καὶ ἀλλαχοῦ, ἔκδ. Βόννης.

τειχος τοῦ Φρουρίου, ὃ οἱ σεισμοὶ κατέστρεψαν πρὸ δύο χρόνων». Διὰ τοῦ πρὸ δύο χρόνων ἐννοεῖ δύο ἔτη πρὸ τῆς ἐκ Σαλαμῖνος εἰς Ἀθήνας ἐπανόδου των. Ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι διέτριψαν τρία ἔτη ἐν Σαλαμῖνι, τότε τὸ τεῖχος ἐκρημνίσθη ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν καὶ μετοίκησιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς ἦτο σφόν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν· διότι ἐὰν τὸ φρούριον ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς δὲν ἦτο βεβλαμμένον, ἡδύναντο νὰ καταφύγωσιν εἰς αὐτὸ ἀποφεύγοντες τὴν ὀλίγον διαρκέσασαν ἐπίθεσιν οἱ μὴ ἀριθμούμενοι οὔτε εἰς εἴκοσι χιλιάδας κάτοικοι(1). Τοῦτο δὲ ἔπραξαν καὶ ἐπὶ τοῦ Μητροπολίτου Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τῷ 1203 ἢ 1204, ὅτε ὁ μὲν πληθυσμὸς τῶν Ἀθηνῶν ἦτο μεγαλύτερος ἢ ἐπὶ Σωφρονίου καὶ Δανιήλ, ὁ δὲ ἐχθρὸς ἦτο ὁ Λέων Σγουρός, ὅστις ἄγων στρατὸν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον εἶχε κυριεύσει τὸ Ναύπλιον καὶ τὴν Κόρινθον καὶ ὅστις ἐπολιόρχησε πλὴν ματαίως καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν(2), ἐνῷ οἱ φούστιδες οὔτε δυνάμεις καὶ καιρὸν εἶχον οὔτε σύμφορον εὑρισκόν νὰ χρονοτριβῶσι πολιορκοῦντες φρούρια, ἀλλ' ἐπέτρεχον τὰς χώρας ἐπιτιθέμενοι, ὅπου ἄνευ ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως καὶ ἄνευ ἀγώνων ἡδύναντο νὰ διαρπάσωσι καὶ λεηλατήσωσι. Καὶ εἰς ἄλλας δὲ ὁμοίας περιστάσεις οἱ Ἀθηναῖοι ἐκλείσθησαν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ σεισμὸς λοιπὸν κατέρριψε τὸ τεῖχος δύο ἔτη πρὸ τῆς μεταβάσεως τῶν Ἀθηναίων εἰς Σαλαμῖνα. Ἄρα τὸ αὐτὸ ἔτος συμπίπτει ἢ τε ἀναχώρησις καὶ ἢ ἐπάνοδος τῶν Ἀθηναίων. Ὑποθέτομεν, ὅτι τὸ κείμενον εἶχε τρεῖς μῆνας καὶ ὅτι τοῦτο μετέβαλεν εἰς τρία ἔτη ὁ Πιττάκης μετὰ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Φαλμεράϋερ παραποίησιν τοῦ ἐν τῷ β' φύλλῳ «διὰ τρεῖς σχεδὸν χρόνους» εἰς «τετρακοσίους σχεδὸν χρόνους», ἵνα οὕτω παράσχη ἔρεισμα εἰς ἐκεῖνον τὸν ἴσον χρόνον τοῦ φύλλου τούτου. Τοῦτο δὲ ἔπραξεν ὁ Πιττάκης, καθόσον καὶ τότε καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη ἅπαντες ὑποθέτουσιν, ὅτι καὶ τὰ τοῦ α' φύλλου καὶ τοῦ β' ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπὶ Μοροζίνη

(1) Ἰδὲ ἐν Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 87 καὶ 88 σημειώσεις Κρουσίου, καθ' ἃς ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχον κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἑξ χιλιάδες οἰκίαι ἢ χίλιαί μόνον κατὰ τὴν δευτέραν τῶν σημειώσεων τούτων (πρβλ. καὶ Ἱστορ. Ἀθην. Τόμ. Α' σελ. 94 καὶ τόμ. Β' σελ. 80, ἐνθα ὁ Guilletiere ἀναφέρει ὅτι «ἡ πόλις (τῶν Ἀθηνῶν) κατοικεῖται (κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα) ὑπὸ δεκαπεντάκισ χιλίων μέχρι δεκαεξάκισ χιλίων ἀνθρώπων».

(2) Ἰδὲ Σπ. Π. Λάμπρου, αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, σελ. 101-103.

μετοίκησιν τῶν Ἀθηναίων, ἐνῶ, καθὰ ἡμεῖς ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ἀποδεικνύομεν, τὰ μὲν τοῦ α' φύλλου ἀναφέρονται εἰς τὴν κατὰ τὸ 1638, τὰ δὲ τοῦ β' εἰς τὴν κατὰ τὸ 1688.

Ὁ Μοναχὸς τῆς Καισαριανῆς ἀναφωνῶν τὸ δαυϊδικὸν (Ψαλ. ρε') «ὥστε ἅπαντες ἐκράξαμεν ἡμάρτομεν, ἡγομίσσαμεν, ἡδικήσαμεν ἐνώπιόν σου» μᾶς μεταδίδει ὡσεὶ διὰ τηλεφώνου τὴν φωνὴν τῶν ἐν συντριβῇ καρδίας μετανοούντων Ἀθηναίων, ὧν τὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην ἐξομολόγησιν μετανοίας καὶ τὰς ἱκεσίας πρὸς συγχώρησιν μετὰ δραματικοῦ πάθους ἐξαγγέλλει ὁ Βεναλδῆς, οὐτινος ἡ ἐπιστολὴ παρέμεινεν ἐπίσημον μνημεῖον διατηρηθὲν μέχρις ἡμῶν. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην εἶχε βεβαίως ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ Μοναχὸς τῆς Καισαριανῆς, οὐτινος τὰ ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ α' φύλλου ἀναλυθέντα χωρία συμφωνοῦσιν, ὡς εἶδομεν, πρὸς αὐτήν. Ἔως ἐδῶ τὰ τοῦ α' φύλλου ἐξηλέγξαμεν διὰ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας ἐχούσης δεητηρίου ἐκείνης ἀναφορᾶς· ἐν τοῖς ἐφεξῆς καταλειπούσης ἡμᾶς τῆς πηγῆς ἐκείνης θέλομεν περιορισθῇ εἰς τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Μοναχοῦ, ὅστις δοκιμασθεὶς ἀπεδείχθη ὅχι ἀγνοῶν ἢ νοθεύων τὰ γεγονότα, ἅτινα ἐπεβάλλετο νὰ ἱστορήσῃ.

Ὅτι αἱ ἐπιδρομαὶ τοῦ ἔτους ἐκείνου συνέβησαν μετὰ μακρὰν ἡσυχίαν, ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς ἡγουμένοις, καὶ ὅτι ἐνέβαλον εἰς σκέψεις, ἀπόδειξις εἶνε, ὅτι οἱ τῆς μονῆς τῆς Καισαριανῆς πατέρες περιέβαλον τὴν μονὴν δι' ἐξωτερικοῦ τείχους. «Τότε καὶ τὸ τεῖχος τῆς Μονῆς τὸ ἔξω οἰκοδομήσαμεν» λέγει ὁ Χρονογράφος αὐτῆς. Τὸ τεῖχος τοῦτο δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης ἐν εἰκόνι τοῦ ἔτους 1745 προσαρτηθείσῃ ἐν τῷ Β' τόμῳ τῆς Ἱστορ. Ἀθην. Καμπούρογλου. Ὁ μοναχὸς λόγον ποιούμενος ἐνταῦθα περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ φρουρίου, λέγει ὅτι ἡ πτῶσις αὐτοῦ προῆλθεν ἐκ σεισμοῦ, σεισμόν δὲ ἀναφέρει καὶ κατωτέρω ἐν τῷ β' φύλλῳ. Ὁρμώμενοι ἐκ τῆς σχηματισθείσης πεποιθήσεως, ὅτι ὁ γράφων ταῦτα δὲν ψεύδεται, διότι ἐν γένει τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφόμενα ἐξελέγχονται καὶ ἄλλοθεν ἀληθῆ, ὡς εἶδομεν, καὶ θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ ἀναλύσει τῶν ἄλλων φύλλων καὶ ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ περὶ αὐτοῦ ἐν τέλει τῆς προκειμένης διατριβῆς γεννησομένη ἐρευνῇ: πόθεν ἡρανίσθη τὰ τοῦ Χρονικοῦ του, δὲν διστάζομεν νὰ ἀποδεχθῶμεν ὡς πραγματικὰ συμβάντα τοὺς σεισμοὺς τούτους, τὸ ζήτημα δὲ μόνον εἶνε, πότε συνέβησαν. Παραδεχόμενοι ὅτι ἡ ἐπι-

δρομή καὶ ἡ ἔνεκα αὐτῆς μετοίκησις ἐγένετο ἐν ἔτει 1638 καὶ ὅτι δὲν διήρκεσεν εἰμὴ τρεῖς μῆνας, φρονοῦμεν ὅτι δὲν ἀφιστάμεθα τῆς ἀληθείας παραδεχόμενοι ὅτι ὁ πρῶτος σεισμός συνέβη περὶ τὸ 1636· περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου θὰ ἴδωμεν ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Ποίας ἄλλας βλάβας προὔξενησεν ὁ σεισμός οὗτος, δὲν μᾶς λέγει ὁ τὸ σχέδιον τοῦ Χρονικοῦ του χαράξας Μοναχός. Ἄν ἡ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, περὶ ἧς σημειοῖ, ὅτι τὴν ἐπεσκεύασαν, εἶχε πυρποληθῇ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἢ πάθῃ ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν, μολονότι τὴν σιωπὴν του δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς συνηγοροῦσαν ὑπὲρ τοῦ δευτέρου, καθόσον δὲν θὰ παρέλειπε νὰ καταγγείλῃ τὸ ἀνοσιούργημα τῶν φούστιδων, ἐὰν τὴν ἐπυρπόλουν, ἀφοῦ ἀναφέρει ὀλίγον ἀνωτέρω τὴν ὑπ' αὐτῶν πυρπόλησιν τῆς πόλεως καὶ τὸ ἐπενεγκὸν τὴν πτώσιν τοῦ τείχους, τοὺς σεισμούς. Ἐν τούτοις ἐκ τῆς κρημνίσεως τοῦ τείχους δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἦτο σφοδρὸς καὶ ὅτι εἶχεν ἐπενέγκῃ καὶ ἄλλας βλάβας, ὡς ὁ ἕτερος ὁ καταρρίψας οἴκους καὶ ναοὺς, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀκολουθῶς.

Οἱ Μοναχοὶ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν ἔσπευσαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν μονὴν των· ἀλλ' οἱ χωρικοὶ φοβηθέντες, ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς θὰ παρέτεινον ἢ θὰ ἐπανελάμβανον τὴν εἰσβολὴν ἀπεφάσισαν νὰ διαχειμάσωσιν ἐν τῇ Φυλῇ, ἐνθα εἶχον καταφύγῃ, ὡς φαίνεται. Ἰδοὺ καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ἔπειτα ἀπὸ τόσους αἰῶνας τὸ περιβόητον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν 30 τυράννων καταστὰν φρούριον τῆς Φυλῆς. Ἐκεῖ κατέφυγον τότε οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον ἀνδρεῖοι κατὰ τῆς τυραννίας συνωμόται καὶ λοιποὶ φιλοπόλιδες καὶ μισοτύραννοι Ἀθηναῖοι· ἐκεῖ κατέφυγον μετὰ πάροδον δύο χιλιάδων ἐτῶν καὶ πλέον οἱ τὴν ἐχθρικὴν μάχαιραν φεύγοντες χωρικοὶ τῆς Ἀττικῆς.

Ἐνταῦθα ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ μοναχοῦ ἀπέρρευσαν ὀλίγαι τινὲς φράσεις, αἵτινες νομίζει τις ὅτι ἐξέρχονται ἐκ τῶν χειλέων ἱερέως τινὸς τῶν ἀρχαίων μαντείων ἢ προφήτου. «Καὶ Ἰαγούπηθ εἰς τὴν τοῦ Πέλοπος εἰσῆλθε καὶ τὴν Μεγαρικὴν κατέστρεψε» γράφει ἐν θαυμαστῇ βραχυλογίᾳ, ἣν θὰ ἐζήλουν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι Λάκωνες. Βεβαίως ὁ τῆς Καισαριανῆς Μοναχός δὲν ἐμάντευε τὰ παρελθόντα γράφων ταῦτα, οὔτε ἡμεῖς μαντεύομεν, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι ὁ Ἰαγούπηθ εἶνε ὁ ἀρχηγὸς τῆς συμμορίας τῶν ἐπιδρομέων, οἵτινες λεηλατήσαντες καὶ πυρπολήσαντες τὴν Ἀττικὴν καὶ καταστρέψαντες τὴν

Μεγαρίδα εισέβαλον ἔπειτα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀφεθέντες ἐλεύθεροι καὶ ἀνενόχλητοι εἰς τὸ ἐπιδοθητικὸν τῆς πανώλους καὶ τῆς σιτοδείας ἔργον των. Τοῦτο ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ἐκ τῆς συναφείας τῶν περὶ τοῦ Ἰαγούπηθ λεγομένων πρὸς τὰ λοιπά, ἅτινα πάντα ἀναφέρονται εἰς τὰς δύο ἐπιδρομὰς τοῦ ἔτους ἐκείνου καὶ τὰ συνοδεύσαντα αὐτὰς δεινά. Τὰ χεῖλη τοῦ ὁσίου τούτου μοναχοῦ οὔτε ψεύδονται οὔτε ἀπαγγέλλουσι ῥήματα ἀσυνάρτητα καὶ χρησμούς Πυθίας. Ὁ ἀγαθὸς μοναστὴς τῆς Καισαριανῆς μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους χαράσσω ἐν τῷ σκοτεινῷ κελλίῳ του τὰς γραμμὰς ἐκείνας εἶχε συναίσθησιν τῶν γραφομένων. Δι' ὅλης τῆς πρώτης σελίδος τοῦ α' φύλλου ἀναγράφονται αἱ δύο ἀλλεπάλληλοι ἐπιδρομαὶ τοῦ 1638 μετὰ τῶν ἐπεισοδίων καὶ παρακολουθημάτων αὐτῶν. Τὰ περὶ τοῦ Ἰαγούπηθ, ὅπως κεῖνται, φαίνονται ἀσυνάρτητα καὶ ἐπάγουσι διατάραξιν εἰς τὴν ὑφὴν τῆς διηγήσεως. Ἀλλ' ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι στερούμεθα τῆς ἀρχῆς τῆς περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων ἀφηγήσεως, ὅτι ἐν αὐτῇ θὰ ἐξετίθετο ἡ πρώτη εἰσβολὴ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἡ φυγὴ τῶν Ἀθηναίων κλπ. ὡς δυνάμεθα νὰ βεβαιωθῶμεν ἐκ τοῦ: «*Ἀναχωρησάντων δὲ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν ἄλλων καταδυναστῶν πάλιν . . . ἐπατήλομεν . . .*» ὅπερ προϋποτίθῃ ταῦτα, δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐκεῖ ὠμίλησε καὶ περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ Ἰαγούπηθ, οὗτινος τὸ ὄνομα ἐπαναλαμβάνει ἐνταῦθα, ὅπως συνεχίσῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ. Ἄλλως τε μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἔχομεν σχέδιον Χρονικοῦ, μὴ ἀναπτυχθὲν καὶ ἐπεξεργασθὲν. Ὅμοιόν τι συμβαίνει καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι τοῦ πρώτου τούτου φύλλου ἐνθα τὸ: «*διὰ δὲ τοῦ δοθέντος αὐτῷ Ὀθωμανοῦ καὶ τοῦς ἰδίους Τούρκους*» ἑλλειπὲς καὶ ἀκατανόητον ὄν, ὅπως ἔχει, διαμαρτύρεται, ὅτι στερεῖται τῶν πρὸ αὐτοῦ, ἐξαλειφθέντων, ὡς εἴπομεν, ὅτε ἐκυλίετο τὸ χειρόγραφον εἰς τὸν πηλόν, ἐνθα ἐρρίφθη ὑπὸ τοῦ συλήσαντος Ὀθωμανοῦ καὶ ὅθεν ἀπеспάσθησαν τὰ εὑρεθέντα 4 φύλλα ὑπὸ τοῦ Πιττάκη. Μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον τὰ περὶ Ἰαγούπηθ διακόπτουσι τὴν συνέχειαν τῶν παρακολουθημάτων τῆς ἐπιδρομῆς οἶονεὶ παρείσακτα ὄντα, ἐνταῦθα πραγματικῶς ὄντος τοῦ ἀρμοδίου τόπου, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον, διότι ἤθελε νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἡπατήθησαν οἱ χωρικοὶ φοβηθέντες ὅτι θὰ διήρκει ἢ θὰ ἐπανελαμβάνετο ἡ ἐπιδρομή, καθόσον ὁ Ἰαγούπηθ μετὰ τῆς συμμορίας του ταχέως ἀπῆλθε τῆς Ἀττικῆς εἰς

Μέγαρα καὶ Πελοπόννησον. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν ἐπακολουθημάτων τῆς ἐπιδρομῆς δὲν τηρεῖ τὴν ἀπαιτουμένην σειράν, καθ' ἣν ὤφειλε νὰ προτάξῃ τὰ περὶ τῶν μοναχῶν τοῦ ἁγίου Μελετίου, τῶν χωρικῶν καὶ τοῦ Ἰαγούπηθ καὶ νὰ ἐπιτάξῃ τὰ περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἔξω τείχους τῆς μονῆς, τῆς ἐπισκευῆς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ φρουρίου. Ἀλλ' ἡ ἀνωμαλία αὕτη οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν Ἱστορίαν, ἴσως μάλιστα ἐπιτηδευθεῖσα ὑπὸ τοῦ σχεδιαγράφου, ὅπως μεταβάλλῃ τὰ κατὰ σειράν γεγραμμένα ἐν ταῖς Ἑφημερίσι τῆς Μονῆς, ὁπόθεν παρέλαβε ταῦτα, ἵνα οὕτω μὴ φανῇ, ὅτι ἀντιγράφει τὰ ἐν αὐταῖς.

Ἐπισκοποῦντες ἅπαν τὸ περιεχόμενον τῆς πρώτης σελίδος τοῦ α' φύλλου παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν αὐτῇ ὁ μοναχὸς Χρονογράφος ἐσχεδίασε τὰς συμβάσας κατὰ τὸ 1638 δύο ἐπιδρομάς. Συμπληροῦντες τὰ ἐλλείποντα οὐχὶ αὐθαιρέτως, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σωζομένου κειμένου, οὕτινος δὲν ἀπομακρυνόμεθα, καὶ καθόσον ἀβιάστως ἐξάγονται ἐξ αὐτοῦ, λέγομεν, ὅτι ἐν τῇ ἐλλειπούσῃ ἀρχῇ καὶ ἐν τοῖς πρὸ αὐτῆς ἐξετίθεντο τὰ τῆς α' εἰσβολῆς τῶν Τουρκαλβανῶν καὶ λοιπῶν συμμοριτῶν, τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἔτος τῆς εἰσβολῆς — διότι κατωτέρω λέγει « ἐν δὲ τῷ ἔτει τούτῳ . . . » — καὶ τὰ τῆς φυγῆς καὶ τοῦ διασκορπισμοῦ τῶν Ἀθηναίων ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ τὰς φάραγγας, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπιπεσόντες κατὰ τῆς πόλεως ἐλεηλάτησαν αὐτήν. Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐπίθεσιν οἱ αὐτοὶ ἐπιδρομεῖς, ἄγνωστον ποῦ ἐν τῷ μεταξὺ λεηλατοῦντες, πάντοτε ὁμῶς ἐν τοῖς ὅρεσι διαιτῶμενοι(1), ἐνισχυθέντες ἴσως καὶ δι' ἄλλων ὁπαδῶν, οὓς εὐκόλως εἵλκυεν ἡ πλουσία λεία καὶ ἀποτελέσαντες πολυαριθμοτέραν συμμορίαν ἐπέπεσαν καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἔτος κατὰ τῆς πλουσίας πόλεως, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρησαν καταλληλότερον καὶ ἀσφαλέστερον νὰ περαιωθῶσιν εἰς Σαλαμίνα ἢ νὰ τρέχωσιν ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ τοὺς κρημνοὺς. Ἐννοεῖται, ὅτι θὰ ἐπληροφορήθησαν ὀλίγῳ πρότερον περὶ τῆς ἐπικειμένης εἰσβολῆς. ὡς συνέβη καὶ ἐπὶ Μαξοῦτ τῷ 1778, καθὰ εἶδομεν, καὶ ἔλαβον καιρὸν νὰ ἀπέλθωσι συναποκομίζοντες χρήματα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα καὶ ὅ,τι ἠδύναντο, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται, πῶς ἐπρόλαβον νὰ διαφύγωσιν εἰς Σαλαμίνα καὶ πῶς εἶχον ἐκεῖ τὸν πλοῦτον, ὃν ἀναφέρει ἡ ἐπιστολή, ὅτι

(1) Καμπουρ. Μνημ. Α', σελ. 44, 87.

ἀφήρεσαν παρ' αὐτῶν οἱ πειραταί. Περὶ τῶν *φούστιδων*, ἥτοι τῶν ληστῶν, τῶν ἐπιδρομέων τῆς δευτέρας εἰσβολῆς, δὲν λέγει τίνος ἦσαν· ἀλλὰ κατωτέρω περὶ αὐτῶν ἐξακολουθῶν τὸν λόγον ἀναφέρει ὡς ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν Ἰαγούπηθ, καὶ ἐπειδὴ, ὡς φαίνεται, αὐτὸς ἦτο ὁ ἀρχηγὸς καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης εἰσβολῆς, δὲν σφάλλεται τις, νομίζομεν, παραδεχόμενος ὅτι ἦτο ἡ αὐτὴ τῶν Τουρκαλβανῶν συμμορία ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Ἰαγούπηθ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐπιδρομῆς.

Αἱ ἐπιδρομαὶ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐγίνοντο ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης(1). Καὶ ἐπὶ τῶν μὲν καὶ ἐπὶ τῶν δὲ ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μετεχόντων εἰς αὐτάς δὲν ἦτο μικρὸς. Δὲν ἦτο ὡς ὁ τῶν λυμαινομένων ἄλλοτε τὴν Ἑλλάδα ληστρικῶν συμμοριῶν συγκειμένων ἐκ μιᾶς ἢ δύο δεκάδων ἀτόμων. Ἐκ τοῦ ὅτι ἐπέπιπτον κατὰ πόλεων, ἅς ἠδύναντο νὰ ὑπερασπισθῶσιν οἱ ἐνοικοῦντες Ἕλληνες καὶ Ὀθωμανοὶ καὶ ἡ στρατιωτικὴ φρουρὰ (2) καὶ διήρπαζον καὶ ἐπυρπόλουν αὐτάς, ἐνῶ πολῖται καὶ στρατιῶται ἐτρέποντο εἰς φυγὴν ἐγκαταλείποντες τὰ πάντα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐπιδρομέων, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀσφαλῶς, ὅτι ταῦτα δὲν κατῴρωνον 10-50 οὔτε 50-100 ἄτομα. Ἐὰν λάβωμεν δὲ ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ ἐκάστοτε ἐπιθέσεις αὐτῶν δὲν περιωρίζοντο ἐπὶ μιᾶς μόνον πόλεως ἢ ὀλίγων χωρίων, ἀλλ' ἐπεξετείνοντο εἰς ὀλόκληρον χώραν, ἢ χώρας, ὧν τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία ἐλεηλάτουν καὶ ἐπυρπόλουν, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ σύνολον ἐκάστης ὁμάδος ἀπετέλει στίφος ὀλόκληρον, ὀρδὴν βαρβάρων, ἣτις ἐξεστράτευε κυριολεκτικῶς χάριν λείας καὶ ἐπιπίπτουσα κατὰ πόλεων καὶ χωρίων ἐνέπνεε φρίκην καὶ ἐπροξένει ὄλεθρον. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῶν ἐπερχομένων *φούστιδων* πάντες ἐζήτουν διὰ τῆς φυγῆς τὴν σωτηρίαν τῶν εἰς ὄρη καὶ δάση καταλείποντες τὸ πᾶν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν λείαν καὶ αἷμα διψώντων ληστῶν. Ἦσαν δὲ διωργανισμένοι ὑπὸ ἀρχηγούς, τοὺς *Καπετάνιους*, καὶ ἐξέλεγον ἀσφαλῆ ὁρμητήρια, ὁπόθεν ἐξώρμουν καὶ ἐνθα

(1) Παρβλ. Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 43-44, 45, 87. 89, 192, 242, 243, Ἱστορ. Τόμ. Α' σελ. 46-47, 49.

(2) Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν Ἕλληνες καὶ Ὀθωμανοὶ τῷ 1777 κατετρόπωσαν εἰς τὸ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν *Χαλάνδρι* τοὺς ἐπελθόντας ἐκ Θηβῶν ἐξακοσίους Ἀλβανίτας φονεύσαντες ὑπὲρ τοὺς ὀγδοήκοντα ἐξ αὐτῶν. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 108. Παρβλ. καὶ σελ. 313.

ἐπανήρχοντο κατάφορτοι λείας. Νῆσοι δὲ καὶ νησίδες ἐχρησίμευον ὡς τοιαῦτα εἰς τοὺς πειρατὰς καὶ ἐρυμνὰ χωρία εἰς τοὺς ληστάς. Τοιαύτας ὀφείλομεν νὰ ἐννοήσωμεν καὶ τὰς ἐπὶ τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων τῆς αὐτοκρατορίας ἐκείνης ἐν ταῖς διαφόροις ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους καὶ ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ καὶ οὐχὶ ὡς παρέστησεν αὐτὰς ὁ μυθοπλάστης Φαλλμεράϋερ, οὕτινος τὰ ληρήματα δὲν ἔπρεπε νὰ τύχωσι προσοχῆς, πρὶν ἢ τὰ πράγματα ἐρευνηθῶσι δεόντως.

Δ'

Ὁ Μοναχὸς χρονογράφος ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι τοῦ α' φύλλου μᾶς μεταφέρει εἰς ἄλλας τραγικὰς σκηνάς, ὑπερπηδῶν διάστημα τριάκοντα ἐτῶν, ὅχι διότι κατ' αὐτὸ δὲν συνέβη τι ἄξιον ἀναγραφῆς, ἀλλὰ διότι παραλείπων τὰ ἡττονος λόγου ἄξια περιορίζεται εἰς τὰ σπουδαιότερα. Ἐν αὐτῇ μᾶς ἀνακοινοῖ τὰ τῆς τραγικῆς δολοφονίας ἀνδρός, ὅστις διὰ τῆς ἀνδρικωτάτης στάσεως, ἣν ἔλαβεν ἀπέναντι τῶν δυναστευόντων τὴν πατρίδα τοῦ Ὁθωμανῶν ἀρχόντων πολιτικῶν τε καὶ στρατιωτικῶν, οἵτινες ἀποβαλόντες τὴν πρὸς τὰς ἀνωτέρας ἀρχὰς ὑποταγὴν καὶ προσβάλλοντες, παραβιάζοντες καὶ καταπατοῦντες παλαιὰ καὶ σπουδαῖα προνόμια τῶν Ἀθηναίων ἐπέβαλλον ἐν Ἀθήναις τὰς αὐθαιρέτους καὶ αὐταρχικὰς πράξεις των, καὶ διὰ τῶν σπουδαιοτάτων ἐνεργειῶν του καὶ τῶν τιμωριῶν, ἃς προεκάλεσε κατ' αὐτῶν παρὰ τῆς προϊσταμένης ἀρχῆς αὐτοπροσώπως μεταβὰς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἄλλων ἐπισήμων Ἀθηναίων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξήγειρε λυσσῶδες τὸ μῖσος τῶν τιμωρηθέντων, οἵτινες ἐκδικούμενοι διὰ δολοφόνου ἐπιθέσεως κατεσπάραξαν αὐτόν.

Τὸ ἐνδοξον τοῦτο τέκνον τῶν Ἀθηναίων εἶναι ὁ *Μιχαὴλ Λίμπονας*. Περὶ τῶν πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων πολυτίμων ὑπηρεσιῶν, ἃς προσήνεγκον οἱ ἀδελφοὶ Λίμπονα, ὧν ἡ ἐπίσημος οἰκογένεια (1) διαφόρους ἐκδουλεύσεις παρέσχε τῇ πατρίδι, σημειοῖ ὀλίγα πλὴν ἐκφραστικὰ ὁ κατὰ τὸ 1675 ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας Γάλλος περιηγητὴς Σπόν. Πλὴν ὁ Σπὸν δὲν εἶχε γνωρίσῃ τότε τὸν μετὰ τρία ἔτη, τῷ 1678, συμβάντα θάνατον τοῦ Λίμπονα, ἀλλὰ μόνον

(1) Περὶ αὐτῆς ἴδε μονογραφίαν Κ. Α. Χρηστομάνου ἐν Παρνασσῷ Τόμ. Ι' τεύχ. Η', σελ. 356 ἐξ.

τάς βαρείας τιμωρίας, ἃς εἶχεν ἐπιτύχη διὰ τοῦ Ἀρχιευνούχου (Κιζ-
λάρ'Αγᾶ) κατὰ τῶν τυραννούντων τὴν πατρίδα του. Εἰς τὸν Ἀν-
τώνιον Μπουμπούλην ὀφείλομεν τὰς λεπτομερείας πάντων τῶν δια-
τρεξάντων ἐπὶ ἐπταετίαν περίπου πρὸ τοῦ τραγικοῦ φόνου τοῦ Λίμ-
πονᾶ καὶ τὰ κατ' αὐτὸν καὶ μετ' αὐτόν. Ὁ ἐκ Κρήτης ἱερεὺς Μμουμ-
πούλης ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τῆς ἐν Ἐνετίᾳ Ἑλληνικῆς παροικίας,
συνέταξε καὶ ἐδημοσίευσε τῷ 1681 ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ποίημα (1)
ἐπιγραφόμενον : *Θρῆνος τῆς περιφήμου πόλεως Ἀθήνης, ἔνθα προσω-*
ποποιῶν τὰς Ἀθήνας παριστᾷ αὐτὰς θρηνούσας διὰ τὸν ἐπώδυνον καὶ
πολύκλαυστον θάνατον τοῦ παμφιλτάτου καὶ πιστοτάτου αὐτῆς πολί-
του καὶ εὐπατρίδου Μιχαὴλ Λίμπονα τοῦ ἀειμνήστου, ἀδίκως καὶ
ἀπηνῶς ὑπὲρ αὐτῆς φορευθέντος. Ἐν τῷ στιχουργήματι τούτῳ, μὴ
ὄντι ἐστερημένῳ ἀξίας τινός, ὁ ἱερεὺς ποιητὴς ἀφηγεῖται τὰ τοῦ γέ-
νους, τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ θρηνουμένου παρεμβάλλων καὶ
τινα ἄλλα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὥς καὶ περὶ Ἀθηναίων καὶ Ἑλλήνων
σπουδαζόντων καὶ ἐμπορευομένων ἐν Ἐνετίᾳ.

Πλὴν δὲν συμφωνεῖ κατὰ πάντα οὔτε πρὸς τὸν Σπὸν οὔτε πρὸς
τὸν Μοναχὸν χρονογράφον. Κατὰ τὸν Μπουμπούλην ὁ Μιχαὴλ Λίμ-
πονᾶς ἐπανελθὼν (τῷ 1663) εἰς Ἀθήνας ἐξ Ἐνετίας, ἔνθα διέτριψεν
ἐπὶ τινα ἔτη σπουδάζων καὶ εἶτα ἐμπορευόμενος, διατελέσας καὶ Ἀρ-
χων (guardiano) τῷ 1661 τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς Κοινότητος, εὗρε
τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα καταπιεζομένην ὑπὸ τῶν κρατούντων Ὀθωμα-
νῶν Ἀρχόντων παραβιάζοντων τὰ προνόμια αὐτῆς, ἐπιβαλλόντων
αὐθαιρέτως καταθλιπτικὴν φορολογίαν καὶ παντοίας ἐπηρείας καὶ
καταδυναστεύσεις μετερχομένων. Ἐκλεγείς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ
ἄλλων ἐπισήμων Ἀθηναίων ἐστάλη τῷ 1672 εἰς Κωνσταντινούπολιν,
ὅπως συνηγορήσῃ παρὰ τῷ Ἀρχιευνούχῳ, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ
ὁποίου ὑπήγοντο αἱ Ἀθηναί, ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων συμπολιτῶν του
καὶ τῶν καταπατουμένων δικαιωμάτων των καὶ κατὰ τὸν Μπουμ-
πούλην.

« Ἐτῆς ἐνεφάνη ὁ Λίμπονας (ιδὲς θερμὸν προστάτην)
εἰς τὸν Εὐνοῦχον ἐμπροστά, αὐθέντην καὶ ἐπιστάτην,

(1) Τοῦτο ἀνεδημοσίευσεν ὁ Legrand ἐν *Bibliothèque grecque vulgaire*, Τόμ.
Β', ὡς καὶ ὁ Καμπόρ. ἐν *Μνημ.* Τόμ. Α', σελ. 7-27.

τοῦ διηγήθη τὰ ἄδικα καὶ βάρητα τὰ νέα
ποῦ οἱ πλεονέκταις ἔβαλαν ᾽ς τὰ τέκνα τὰ ἀθηναῖα.

Ὁ Ἀρχιευνούχος πεισθεὶς εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Ἀθηναϊκῆς
πρεσβείας εἰσηγουμένου τοῦ Μ. Λίμπωνα καὶ ἀναγνωρίζων τὰ δίκαια
τοῦ Ἀθην. λαοῦ ἀπεφώνητο·

«ἄς ἔχουν οἱ ῥαγιᾶδες μας εἴτι εἶχαν οἱ παλαιοὶ τους
προνόμια σὰν τὰ εἶχασιν αὐτοὶ καὶ οἱ πρόγονοὶ τους» (1).

Τοιαῦτα περίπου ἀναφέρει καὶ ὁ περιηγητὴς Σπὸν. Ἀλλ' ἐν τοῖς
ἐπομένοις ὁ Μπουμπούλης καὶ πρὸς τὸν Σπὸν δὲν συμφωνεῖ καὶ πρὸς
ἑαυτὸν ἀντιφάσκει. Ἴδου οἱ στίχοι τοῦ Μπουμπούλη·

«Τότε εἰς ἐμέ ἐστραφήκαπιν, ὡς ὦρισ' ὁ Εὐνούχος,
οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ Λίμποντας μὲ δόξαις τροπαιοῦχος.
Καὶ σὰν ὁ κόσμος νᾶπεςε καὶ τὰ βουνὰ ἐβουλῆσαν,
ὁ οὐρανὸς νὰ ἐθόλωνε, τὰ δένδρα ἐμαρανθῆσαν,
ἔτζι ἐφάνισθη τῶν ἐχθρῶν, ποῦ πάντα θυμωμένοι
ῆσανε πρὸς τὸν Λίμπωνα, καὶ πλήσια ἀγριεμμένοι·
καὶ ὅσον ἐδιάβαινε ὁ καιρὸς καὶ τὰ ἄσπρα αὐτίνοι ἐδίδαν,
καὶ διὰ τὰ μὴ πλερόνουσι δὲν εἶχασιν ἐλπίδας,
ξεύροντες τὴν ἀπόφασιν τ' Εὐνούχου, ὅλοι ἐσκοῦσαν,
καὶ πάντα διὰ τὸν Λίμπωνα μὲ δόλον ἐμιλοῦσαν·
καὶ ἐκχίμασι συμβούλια θόρυβον νὰ σηκώσουν,
καὶ μὲ μαχαίραις καὶ σπαθιά τοῦτον νὰ θανατώσουν (2).

Ἀλλ' ὁ Σπὸν σημειώσας τὸ ἐκ τῆς αἰσίας ἐκβάσεως τῆς πρεσβείας
τοῦ Λίμπωνα αἵσθημα τῆς λύσεως τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῶν Ἀθη-
ναίων, ἀντιθέτως πρὸς τὸν Μπουμπούλην λέγει, ὅτι οἱ ἔνοχοι Ὀθω-
μανοὶ ἐτιμωρήθησαν δι' ἐξορίας, ἐμβολῆς εἰς τὰ κάτεργα καὶ ἀποβο-
λῆς τῶν ἀξιομάτων. Ὁ Σπὸν ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας τῷ 1675 ἥτοι
ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ρηθεῖσαν πρώτην πρεσβείαν τοῦ Λίμπωνα καὶ
πρὸ τῆς δευτέρας — σταλείσης τῷ 1678 — ὅτε ῆσαν πρόσφατοι αἱ τι-

(1) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 17.

(2) Ἐχεῖ.

μωρίαί τῶν Ὀθωμανῶν, ἴσως ἔτι εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκτελέσεώς των καὶ ἀντιληφθεῖς ἰδίαις αἰσθήσεσι τῶν πραγμάτων περιέγραψεν, ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ τῶν ὑπὸ τοῦ Φρουράρχου τῆς ἀκροπόλεως (Τζισδάρ-ἄγᾶ) παρεμβληθεισῶν δυσκολιῶν εἰς τὴν εἰσοδὸν του εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν τιμωρίαν τοῦ προκατόχου του Τζισδάρη δι' ἐκπτώσεως ἐκ τοῦ ἀξιώματός του, ἐπειδὴ συνέτρεξε τὸν παρανομοῦντα Βοϊβόδα τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐντεῦθεν λαμβάνων ἀφορμὴν ἐπιφέρει τὰ τῆς πρεσβείας τοῦ Λίμπωνα καὶ τῆς τιμωρίας τῶν Ὀθωμανῶν Ἀρχόντων, ὧν τινὲς μὲν ἐνεβλήθησαν εἰς τὸ κάτεργον, ἄλλοι δὲ ἀφηρέθησαν τὸ ἀξίωμα των. Χρηματικὴν τιμωρίαν μόνον περὶ τοῦ Βοϊβόδα ἀναφέρει, ἐνῶ ὁ Μπουμπούλης μόνον τοιαύτην καὶ οὐδεμίαν ἄλλην. Ἀναφέρει μὲν ἐξορίας καὶ φυλακίσεις (1), ἀλλὰ πρὸς τιμωρίαν τῶν ἔπειτα φονευσάντων τὸν Λίμπωνα. Γράψας δὲ τῷ 1681 ἤτοι 9 ἔτει μετὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς τιμωρίας ἐκείνης, μακρὰν τῶν Ἀθηναίων ἐν Βενετίᾳ, ἐνθα δι' ἐπιβατῶν καὶ ἐπιστολῶν (2) εἶχε μεταδοθῇ τὸ ἀπαίσιον συμβὰν καὶ ποιητικῇ ἀδείᾳ χρώμενος συνέθεσε ἐποποιίαν μᾶλλον ἢ Ἱστορίαν.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἀντιφάσκει ὁ στιχουργήσας τὰ γεγονότα ταῦτα Μπουμπούλης, ὅστις ἐξακολουθῶν λέγει.

«Μὰ ἐκεῖνος ὁ κακότυχος ποῦ εἶχε μεγάλη γνῶσι
καὶ ὅπου ἐπεθύμει ἀναψυχὴν εἰς τὸν λαὸν νὰ δώσῃ,
ὥσάν φύσει φιλόπατρις δὲν ἥλλαξε τὴν γνώμη,
καὶ μὲ τοὺς ἰδίους ἄρχοντας ἐγύρισεν ἀκόμη
εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐμπρὸς εἰς τὸν Εὐνοῦχον,
ποῦ τὸν κρατῶ διὰ λόγου μου δεσπότην καὶ σκηπτροῦχον,
καὶ λέγει του· «αὐθέντη μου, κεφάλι δοξασμένο,
βασιλικὸ καὶ φρόνιμο καὶ πολυχρονημένο.
τινὰς δὲν ὑποτάσσεται εἰς τὰ προστάγματά σου,
μηδ' ἐπροσχύνησε ποτὲ χοντζέτια τὰ δικά σου
μὰ ἂν ἦν' καὶ 'ς ταῖς ἀπόφασαις πρέπει τῶν αὐθεντάδων
ὑπακοή, καὶ φύλαξις 'ς τὸ δίκηο τῶν ραγιάδων
δῶσε μου βουῖλλα καὶ ἄνθρωπον βασιλικόν, νὰ κάμῃς
καθένας τους νὰ ὑποταχθῇ, καί, ἂν δὲν γενῇ, νὰ δράμῃς

(1) Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 22.

(2) Ἐκεῖ.

μὲ τὸ σπαθὶ τὸ φλογερὸ νὰ κόψῃς τὰ κεφάλια,
καὶ νὰ τοὺς κάμῃς τέσσερα κομμάτια σὰν βουβάλια» (1).

Πλὴν πῶς, ἀφοῦ οἱ Ὁθωμανοὶ ὑποκύψαντες εἰς τὴν τιμωρίαν τοῦ Ἀρχιευνούχου ἔδιδον τὰ χρήματα καὶ ἀπελπισθέντες τοῦ νὰ ἀποφύγῃσι τὴν πληρωμὴν καὶ νὰ παραβῶσι τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρχιευνούχου ἠγανάκτουν, πῶς δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τὰ προστάγματά του, δὲν ἐπροσκυνοῦσαν τὰ χοντζέτια του καὶ ἐγένετο ἀνάγκη νὰ ζητηθῇ διὰ νέας ἀποστολῆς πρεσβείας γραπτὴ ἢ διαταγὴ (βούλα) καὶ βασιλικὸς ἄνθρωπος κομιστὴς αὐτῆς; Ταῦτα βεβαίως μαρτυροῦσι τὴν συγκεχυμένην καὶ ἀσαφῇ γνῶσιν, ἣν εἶχε περὶ τῆς ὑποθέσεως ὁ ἐν Ἑνετίᾳ ἱερεὺς ποιητῆς. Ἐκεῖνο, ὅπερ ἐξάγεται θετικὸν καὶ βέβαιον ἐκ τούτων εἶνε, ὅτι ἐγένετο ἀνάγκη καὶ δευτέρας πρεσβείας, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος τὰ αὐτὰ πρόσωπα προεξάρχοντος τοῦ Μ. Λίμπονα. Πῶς δ' ἐξηγεῖται τοῦτο; Οἱ Ὁθωμανοὶ τῶν Ἀθηνῶν καταπλαγέντες τὸ πρῶτον ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Κιζλάρ Ἀγᾶ ὑπέκυψαν μὲν ἀμέσως τότε, πλὴν ἔπειτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον συνελθόντες ἐκ τοῦ δέους καὶ τῆς ταραχῆς καὶ λαβόντες θάρρος, ἐν τῷ ἀγερῶχῳ δὲ αὐτῶν φρονήματι ὡς ἄρχουσα τῶν Ἑλλήνων φυλὴ μὴ ἀνεχόμενοι νὰ περιορίζωνται ὑπὸ τῶν Γκιοῦρηδων, ἤρξαντο ἀψηφοῦντες τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀρχιευνούχου παρανομοῦντες καὶ βασανίζοντες τοὺς Ἀθηναίους, τρέφοντες μάλιστα μῖσος κατὰ τῶν προκαλεσάντων τὴν τιμωρίαν των καὶ προσβαλόντων τὴν ὑπερηφάνειάν των Ἀθηναίων ἀρχόντων καὶ ἰδίως κατὰ τοῦ Μ. Λίμπονα. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἐσκέφθησαν, ὅπως ἀνανεώσωσι τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀρχιευνούχου καὶ μάλιστα γραπτὰς, πρὸς ἐπίδειξιν εἰς τοὺς σὺν τῷ χρόνῳ λησμονήσαντας αὐτάς. Τίνα ὁμῶς σχέσιν πρὸς τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τὴν ἐν γένει τότε πολιτικὴν κατὰστασιν τῶν Ἀθηνῶν ἔχουσι τὰ ἐξῆς: «1677 Ἰουλίου 16. Ἡξέρετε ὅλοι χριστιανοὶ τοῦ κόσμου τί γίνεται ἀπὸ τὸν Πυνιζέλο (Βενιζέλον) καὶ ἀπὸ τὸν Χειλᾶ καὶ ἂν ποτὲς ἔχι τὸ θέλει νὰ χαλάσῃ ἡ Ἀθήνα καὶ ὅσῳ πάει χαλιέται, ὅπου νὰ δώσῃ ὁ θεὸς νὰ ρέψουνε ὅλοι των ὡς καὶ τὰ . . . τέρια τους μέσ' σ' αὐτήν· ἀλλὰ πέτε ὅποιος τελειώσῃ νὰ εἶν' ἀφωρεμένος ἀπὸ τὸν Δεσπότη» (1), ἅτινα κεχαραγμένα ἐπὶ

(1) Καμπουρ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 17-18.

(2) Ἐκεῖ, σελ. 309.

τοῦ Θησείου ἀνέγνωσεν ὁ καθηγητὴς Ζησίου, τοῦτο καταλείπω εἰς τὸν Καμπούρογλου, ὅστις ἀσχολούμενος εἰς τὴν συγγραφὴν λεπτομεροῦς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶνε ἀρμόδιος νὰ ἐξακριβώσῃ.

Πότε ἐστάλη ἡ ὑπὸ τὸν Λίμπωνα δευτέρα πρεσβεία, δὲν εἶνε γνωστόν, ἀλλ' ἐκ τῶν τοῦ Μπουμπούλη παριστῶντος τὸν θάνατον τοῦ Ἀθηναίου μάρτυρος μικρὸν μετὰ τὴν ἐκ Κ/πόλεως ἐπάνοδόν του, συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ ταξίδιον ἐγένετο τῷ 1678, ἀφοῦ ὁ πολὺ-κλαυστος εὐπατρίδης ἐφονεύθη τῇ 23 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου. Πλὴν διαφωνεῖ πρὸς τὸν Μοναχὸν χρονογράφον περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου τοῦ οἰκτροῦ θανάτου τοῦ θύματος τῆς πατρίδος ὁ Μπουμπούλης, ὅστις ἐν τῇ περὶ τούτου δραματικῇ περιγραφῇ λέγει·

« Σᾶν ἔφερε τὰ γράμματα μαζὺ μὲ τὸν τζαούσι,
ἐπεριπάτεις μ' αὐτὸν ὅλοι νὰ τὸν ἰδοῦσι·
ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος του τὸν κάμνει νὰ ἀποθάνῃ
καὶ διὰ γυναῖκα καὶ ἀδελφὸν 'ς τὸν νοῦν του νὰ μὴ βάνῃ.
'Σ τοὺς χίλιους ἐξακόσιους ὀκτὼ καὶ ἐβδομῆντα
ποῦ οἱ Ἀθηναῖοι τὰ εἶδασι καὶ εἰς μνήμην ἐγράψασί τα,
τὸν μῆνα τὸν δεκέμβριο, ποῦ ἦτο εἰκοστὴ καὶ τρίτη,
καὶ εἶν' τῶν δέκα ἡ ἐορτὴ μαρτύρων τῶν ἐν Κρήτῃ·
τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁ Λίμποντας, ταχὺ πρὶν ξημερώσῃ,
ἔδραμε 'ς τὸν πνευματικὸν διὰ νὰ τὸν διορθώσῃ
· · · · ·
· · · · ·
θέλετε τάχα νὰ σᾶς πῶ καὶ ὁ φόνος πότ' ἐγίνη,
καὶ ποῖοι τὸν ἐφόνευσαν, καὶ τίνες ἦσαν κεῖνοι
ὁποῦ τὸν καρτερούσασι πῶς εἶχε νὰ καταίβῃ
ἀπ' τὸ παλάτι τοῦ καδῆ, ποῦ τότες εἶχε ἀναίβῃ;
'Εκεῖθεν ἐκαταίβηκε μαζὶ μὲ τὸν τζαούσι
καὶ μὲ θυμὸν οἱ Ἀγαρηνοὶ τὸν Μιχαὴλ ἀρποῦσι
καὶ ὡς λύκοι ἀγριώτατοι, λεοντάρια θυμωμένα,
τὸν ἐκαταξέσχισασι, καὶ ἐκεῖνος ὅλο ἕνα
τοὺς ἔλεγε « βαρεῖτε μου, σκληρὰ φονεύσατέ με
καὶ διὰ τὴν πατρίδα μου κομμάτια κάμετέ με » (1).

(1) Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 18-20.

Λέγων ὅτι ὁ Λίμπονας περιεπάτει μετὰ τοῦ Τζαούση καὶ ἀμέσως ἐπιφέρων τὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ δίδει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι μικρὸν μετὰ τὴν ἐκ Κ/πόλεως ἐπάνοδόν του ὑπέστη τὸν σκληρὸν καὶ ὀδυνηρὸν θάνατον. Ἀλλ' ὁ Μοναχός, ὅστις ἐπίσης ἀναφέρει, ὅτι ἐδόθη τῷ Λίμπονα ὡς συνοδὸς Ὁθωμανός, δηλ. ὁ Τζαούσης, λέγει· «Διὰ δὲ τοῦ δοθέντος αὐτῷ (τῷ Λίμπονα) Ὁθωμανοῦ καὶ τοὺς ἰδίους Τούρκους· ἀλλὰ πολὺς χρόνος παρεγένετο, ὅτε ἄγριος φθόνος κατ' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ πάθη ἐμίσησαν αὐτοῦ οἱ Ἀγαρηνοί». Προσέτι ὁ Χρονογράφος λέγει, ὅτι νύκτωρ περικυκλώσαντες πανταχόθεν τὴν οἰκίαν του καὶ ἐπιτεθέντες κατ' αὐτοῦ πειρωμένου νὰ διαφύγῃ κατεκρεούργησαν αὐτόν, «οἱ καὶ περιφράξαντες τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἐξακολουθεῖ ὁ Μοναχός, καὶ στενῶς πολιορκήσαντες ἐζήτουν αὐτὸν φορεῦσαι, ἐπέτυχον δὲ αὐτὸν τῇ νυκτὶ προσπαθοῦντα διαφυγεῖν, καὶ ἐπιπεσόντες μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων κατασπαράττουσιν αὐτόν, καὶ φονεύουσιν αὐτόν. Οὕτω τοίνυν ἀπολέσαμεν τὸν χρηστὸν Κυρίου τὸν Λίμπονα, καὶ λυτρωτὴν τῆς πατρίδος».

Πιθανώτερα μοὶ φαίνονται τὰ τοῦ Χρονογράφου. Οἱ Ὁθωμανοὶ δὲν προέβησαν ἀμέσως καὶ πρὶν ἀπέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ συνοδὸς τοῦ Λίμπονα εἰς τὸ στυγερὸν ἔγκλημα οὐδὲ ἐξετέλεσαν τόσῳ πανηγυρικῶς φόνον πρωτεύοντος προσώπου τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας προστατευομένου ὑπὸ τοῦ μέγα σημαίνοντος ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Σουλτάνου Ἀρχιευνούχου. Τὴν μελετηθεῖσαν πράξιν ἐν τῇ σκοτίᾳ τῆς ψυχῆς των ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς καὶ ἤγαγον εἰς πέρας. Ὁ Τζαούσης ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις μῆνα καὶ πλέον πρὸς ἀσφαλῆ ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἀρχιευνούχου, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν δὲ αὐτοῦ οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τὸν τολμῶντα νὰ ἀντεπεξέρχεται εἰς τὰς αὐθαιρεσίας των καὶ κολάζῃ καὶ περιστέλλῃ αὐτοὺς ἐξηφάνισαν δι' αἰμοβόρων δολοφόνων τὸν μέγαν προστάτην καὶ ὑπέρμαχον τῶν Ἀθηναίων.

Αἱ διαφωνίαι καὶ ἀντιφάσεις ἐξηγοῦνται, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, ὅτι ὁ Μπουμπούλης ἔγραφε μακρὰν τῶν Ἀθηναίων καὶ μετ' ἄρκετὰ ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκτυλίξεως τῶν γεγονότων καὶ δὴ ὅτι συνέθηκεν ἐποποιίαν ἢ τραγωδίαν, ἐνῷ ὁ μὲν Σπὸν αὐθιμερὸν ἢ καὶ αὐτοστιγμειὶ κατεχώριζεν ἐν τῷ ἡμερολογίῳ του ὅσα ἤκουε καὶ ἐμάνθανεν ἐν Ἀθήναις περὶ τῆς ὀλίγον χρόνον πρότερον ἐπι-

βληθείσης καὶ ἐκτελουμένης ἔτι τιμωρίας, ὁ δὲ Μοναχὸς τῆς Καισαριανῆς ἐσχεδίασε τὸ Χρονικὸν τοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐφημερίδων τῆς μονῆς τοῦ συντασσομένων συγχρόνως τοῖς συμβαίνουσιν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Μπουμπούλης περιγράφει τοὺς θρήνους τῶν συγγενῶν τοῦ πολυκλαύστου Μιχαήλ καὶ τοῦ ἀπορφανισθέντος τοιούτου προστάτου λαοῦ, καὶ παριστῶν ἀδυνατοῦντα τὸν Ἀγῶ τῶν Ἀθηνῶν νὰ τιμωρήσῃ ὅλην τὴν συσσωματωμένην σπεῖραν τῶν δολοφόνων ἐπάγεται·

« Ἐτζί ἔκαμαν ἀπόφασιν ὅλοι οἱ γέροντές μου
καὶ ὁ πονεμένος ἀδελφὸς μαζί καὶ οἱ ἄρχοντές μου,
ταῖς σάρκαις καὶ τὰ κόκκαλα ἔς τὴν Πόλι νὰ τὰ πᾶσι,
καὶ ἔς τὸν Εὐνοῦχον νὰ φανοῦν καθένας νὰ σκουγιάσῃ
« Ἀδικο ἐπάνω ἔς ἄδικο, αὐθέντη μᾶς ἐγίνη,
καὶ ἦλθαμε πρὸ τοῦ λόγου σου νὰ χάμης δικαιοσύνη·
ἐσὺ αὐθέντα καὶ κριτὰ κεφάλι δοξασμένο,
στοχάσου τὸ κεφάλι τοῦ πῶς τῶχουν σκορπισμένο.

Πολλὰ τοῦ κακοφάνηκε νὰ ἰδῇ τοῦ φονεμένου
ταῖς σάρκαις καὶ τὰ κόκκαλα τ' ἀδικοσκοτωμένου·
καὶ παρευθὺς ἐπρόσταξε νὰ δράμουν νὰ τοὺς βροῦσι,
δεμένους νὰ τοὺς φέρουσι, καὶ πλειὸ νὰ μὴν ἀργοῦσι,
ἐκείνους ὅποῦ ἐκάμασι τὴν συμβουλὴν τοῦ φόρου,
καὶ ποῦ ἀμαζῶξαν τὴν Τουρκιὰν ἐνάντιον τοῦ νόμου
ἔκαμε καὶ διαλαλημὸν ὅπου καὶ ἂν τοὺς εὐροῦσι
μὲ τὰ τουφέκια καὶ σπαθιά ὅλοι νὰ τοὺς κτυποῦσι,
καὶ ἄλλους ἐφυλακώσασιν, καὶ ἄλλους ἐξώρισαν
σ' ἄλλοι ὅποῦ ἐψοφήσασιν ὡς μανιακοὶ μὲ λύσσαν » (1).

Ὁ δὲ Μοναχὸς εἰσάγει ἡμᾶς εἰς ἄλλας τραγικωτέρας καὶ θλιβερωτέρας σκηνάς. « Ἡ δὲ πατρίς ἡμῶν, λέγει ἐν ἐλεγειακῷ τόνῳ, χηρεύσασα τοῦ καλοῦ αὐτῆς τέκνου ἔπαθε δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν· πρότερον γὰρ ὑποσχέσεσι μεγάλαις ἀπατήσαντες τοὺς Χριστιανοὺς ἐφόνευσαν τοὺς προὔχοντας ἡμῶν. Τότε καὶ οἱ πολῖται ἡμῶν θεωροῦντες τὸ ποιμνιον ἄνευ ποιμένος, καὶ τὸν λύκον ἐρχόμενον ἔκλεξαν

(1) Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 21-22

τὸν *Γεώργιον Βεράλδην* ἄρχοντα τοῦ λαοῦ εἰς τὸ ὀδηγῆσαι καὶ ποι-
 μάναί τὸν λαὸν τῶν Χριστιανῶν. Ὁ χρηστὸς οὗτος ἐκαλέσατο τοὺς
 Χριστιανοὺς εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν, πορευθὺς αὐτὸς εἰς τοὺς μυχοὺς
 καὶ δριμοὺς τῶν ὀρέων καὶ τῶν ὀπῶν τῆς γῆς καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς
 καὶ ἐνεψύχωσεν αὐτούς. Ὁ δὲ βασιλεὺς μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον φθά-
 σας ἐκ Βοιωτίας εἰς Ἀττικὴν ἡγάσθη τῆς χώρας καὶ τὴν παραλίαν
 τοῖς φρουροῖς καρποῦσθαι ἐχαρίσατο. Ἐκ δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ τῆς
 φρουρᾶς ἄρχοντος *Μποστατζῆ* Μποστάνια ἐκλήθη. Ἐκτοτε οἱ τῆς
 Ἀγαρ μονιμοτέρως εἰς τὴν πόλιν ἔμενον καὶ καθ' ἐκάστην ὀχυροῦντο
 εἰς τε τὸ φρούριον καὶ τὴν πόλιν. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ καὶ ὁ τῆς
 ἡμετέρας Μονῆς προηγούμενος ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος, ἀπελθὼν ἐν
 κόλποις Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐν τόποις» (1).

Φαίνεται, ὅτι αἱ Ἀθῆναι παρέστησαν τότε θέαμα οἰκτροτάτης
 τραγωδίας. Ὁ πεισματώδης μεταξὺ τῶν προυχόντων Ἀθηναίων καὶ
 τῶν ἐν ἀξιώμασιν Ὀθωμανῶν ἀγών, ὁ προκληθεὶς ὑπὸ τῆς αὐθαιρε-
 σίας καὶ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν τελευταίων, ὃν ὑπεξέκαυσαν διπλαῖ
 πρεσβεῖαι καὶ ὥξυναν τιμωρία καὶ εἰς ὃν ἔλαβον μέρος Ἀρχιευνῶ-
 χοι καὶ Τζαούσιδες, φαίνεται ὅτι δὲν ἔληξε διὰ τῆς φρικώδους σφα-
 γῆς τοῦ πρωτεῦον πρόσωπον διαδραματίσαντος ἐν αὐτῷ ἀτυχοῦς
 Λίμπωνα, ἀλλ' ἐξηκολούθησε, μέχρις οὐ ἐξωλοθρεύθη ἡ μία τῶν ἀντι-
 μαχομένων μερίδων, οἱ πρωτεύοντες τῶν Ἀθηναίων. Ὁ φόνος τοῦ
 ἥρωος Λίμπωνα δὲν ἤρκει, ἐχρειάζοντο περισσότερα θύματα, ὅπως ἐπὶ
 τῶν δραμάτων τῆς παλαιότερας σχολῆς. Οἱ Ὀθωμανοὶ μετὰ τὸ κατόρ-
 θωμα τῆς δολοφονίας τοῦ Λίμπωνα μὴ ἀρκούμενοι τῇ μαχαίρᾳ τοῦ δο-
 λοφόνου πρὸς τῇ λεοντῇ μετεχειρίσθησαν καὶ τὴν ἄλωπεκὴν. Σκεπτόμε-
 νοι, ὅτι δὲν θὰ ἔμενον κύριοι τοῦ πεδίου, δὲν θὰ ἀπηλάττοντο ἐνοχλή-
 σεων καὶ φραγμῶν εἰς τὰς αὐθαιρεσίας των, ἐφ' ὅσον τὰ δικαιώματα
 τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ὑπερησπίζοντο ἄνδρες τολμῶντες καὶ δυνάμενοι
 νὰ προκαλῶσι τὴν τιμωρίαν των, ἀπεφάσισαν νὰ ἄρῳσιν ἐκ τοῦ μέσου,
 νὰ ποιήσωνται ἐκ ποδῶν τοὺς ὀχληροὺς προκρίτους τῶν Ἀθηναίων.
 Πρὸς μείζονα δὲ ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των μετεχειρίσθησαν ὡς ὄρ-
 γανον τὸν λαόν, ὃν ἐξηπάτησαν διὰ δελεαστικῶν ὑποσχέσεων.

Ὁ ἐπιπόλαιος καὶ ἀπερίσκεπτος λαός, ὅστις ἐνίστε ἐν τῷ δημοκρα-
 τικῷ αὐτοῦ φρονήματι δὲν ἀνέχεται τὰς ὑπερόχους κεφαλὰς, τοὺς

(1) Καμπ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 43.

εὐγενεῖς, τοὺς ἀριστοκρατικούς, ὡς τὸν δίκαιον Ἀριστείδην, ἀλλὰ καὶ μισεῖ ἐνίοτε τοὺς προστάτας καὶ ὑπερμάχους αὐτοῦ, δὲν ἐνόησε τὴν στηθεῖσαν παγίδα, ἀλλ' εὐκόλως, ὡς φαίνεται, ἐνέπεσεν εἰς αὐτήν. Δὲν εἶνε ὁμῶς παράδοξον, ὅτι εἰς τὴν οἰκτρὰν λύσιν τοῦ τραγικοῦ δράματος συνετέλεσαν καὶ τὰ πάθη τῶν σφοδρῶς ἀνταγωνιζομένων ἐν Ἀθήναις πολιτικῶν κομμάτων, ὅπερ ὑπαινίσσεται ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα ἐπιγραφή τοῦ Θησείου καὶ ἐπικυροῦσιν ἀτυχῶς διαιρέσεις τοῦ λαοῦ καὶ τῶν προεστώτων καὶ διχόνοιαι κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα (1). Οἱ ἐξοχώτεροι τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, οἱ ἀκραιφνεῖς πατριῶται οἱ μετ' ἀφιλοκερδείας καὶ αὐταπαρνήσεως ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν ἀνοσίων καὶ ὀλεθρίων βουλευμάτων καὶ σκοπῶν τῶν Ὀθωμανῶν Ἀρχόντων ἔπесαν θύματα τῆς φιλοπατρίας των. Τότε ὁ λαὸς συνελθὼν εἰς ἑαυτόν, ἐννοήσας τὸ διαπραχθὲν καθ' ἑαυτοῦ κακούργημα, ἰδὼν τὸ πρὸ αὐτοῦ χαῖνον βάραθρον καὶ ὅτι εὐρίσκεται ὡς ποιμνιον περιστοιχιζόμενον ὑπὸ λύκων, οἱ μὲν μᾶλλον τεθορυβημένοι ζητοῦσι διὰ τῆς φυγῆς τὴν σωτηρίαν εἰς τοὺς μυχοὺς τῶν ὀρέων καὶ τὰ σπήλαια, οἱ δὲ γενναιότεροι ζητοῦσιν ἐν τῇ πόλει τὸν σωτῆρα καὶ εὐρόντες θέτουσιν αὐτὸν ἐπὶ κεφαλῆς κατὰ τοῦ ἐρχομένου λύκου. Αἱ σκηναὶ αὗται διέρχονται ἀστραπηδὸν πρὸ τῆς φαντασίας τοῦ ἀναγινώσκοντος τὸ ἀνωτέρω μέρος τοῦ Χρονικοῦ. Ὁ ἀναδειχθεὶς ἀρχηγὸς καὶ σωτὴρ κατὰ περίεργον σύμπτωσιν εἶνε Βεναλδῆς, ὅπως Βεναλδῆς ἦτο καὶ ὁ προκαλέσας διὰ τῆς συγκινητικωτάτης ἐπιστολῆς του τὴν λύσιν τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἐπαναγαγὼν τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν φιλτάτην πατρίδα· συγγενεῖς βεβαίως ὁ μὲν τοῦ δὲ καὶ κατὰ τὸ γένος καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα (2). Ὁ φιλότιμος καὶ εὐτολμος Ἀθηναῖος δὲν ἀπεποιήθη ἀναλογιζόμενος τὴν συμφορὰν τοῦ Λίμπονα καὶ τῶν ἄλλων προυχόντων Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀναδεχθεὶς τὸ βαρύτατον καὶ ἐπικίνδυνον ἔργον ἐν τῇ κρισιμωτάτῃ στιγμῇ τῆς πατρίδος του εἰργάσθη μετὰ τοῦ σθένους καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως ἐκείνης, ἥτις ἀναδεικνύει τοὺς μεγαλοψύχους ἄνδρας ἐν ταῖς τοιαύταις περιστάσεσιν,

(1) Ἰδὲ Χρον. Ψευδανθίμου ἐν ἔτεσι 1785, 1786, 1788 καὶ 1795 ἐν Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 111 ἐξ., 114, 116 ἐξ. καὶ 125 ἐξ.

(2) Ὡστε τρία μέλη ἐκ τῆς οἰκογενείας Βεναλδῆ ἀναφαίνονται ἐπὶ τῆς Ἀθηναϊκῆς ἱστορίας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὁ συντάξας τὴν ἐπιστολήν, ὁ παρὼν Γεώργιος καὶ ὁ ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν Ἀργυρός.

ἐμπνεύσας θάρρος εἰς τοὺς λειποψυχήσαντας καὶ ἀνὰ τὰ ὄρη διασκορπισθέντας καὶ ἐπαναγαγὼν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐγκαταλειφθείσας οἰκίας των.

Αἱ διαδραματισθεῖσαι ἐν Ἀθήναις φρικαλέαι σκηναὶ ἐφείλκυσαν, ὥς ἦν ἐπόμενον, τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐν Εὐρίπω (Χαλκίδι) ἐδρεύοντος Πασσᾶ, ὑφ' ὃν ὑπήγοντο τότε διοικητικῶς αἱ Ἀθηναῖαι, ὅστις μὴ δυνάμενος νὰ μένη μακρόθεν θεατῆς τοσοῦτω στυγερῶν ἐγκλημάτων καὶ ἀνατρεπτικῶν στάσεων καὶ νὰ ἐκδίδῃ διαταγὰς ματαιουμένας πρὶν φθάσωσιν εἰς Ἀθήνας, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ διὰ τῶν Θηβῶν αὐτοπροσώπως εἰς τὸν τόπον τοῦ δράματος. Οὗτος δὲ εἶνε ὁ καλούμενος βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Χρονογράφου, ὅστις τὸ τῶν ἐφημερίδων ἡγεμῶν (1), δι' οὗ ἀποδίδεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὸ Τουρκικὸν Πασσᾶς, ἀντικατέστησε διὰ τοῦ βασιλεὺς, ὃν σημαίνει ἐνίοτε ἡ λέξις ἡγεμῶν, ἀλλ' ὅχι πάντοτε. Τοῦτο εἶκασε καὶ ὁ Καμπούρογλους (Ἰστ. Ἀθην. Τόμ. Α', σελ. 56). Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀρχιευνοῦχος, ὅστις ἐνήργησε τὰ δέοντα πρὸς τιμωρίαν τῶν φονέων τοῦ Λίμπωνα καὶ τῶν λοιπῶν προυχόντων, φαίνεται ὅτι ἐπέτυχε νὰ σταλῇ ἀξιωματικὸς τῶν φρουρῶν τὰ ἀνάκτορα τοῦ Σουλτάνου μετὰ Μποσταντζίδων ἤτοι στρατιωτῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς.

Ὁ ἀναβρασμὸς καὶ ὁ ἐρεθισμὸς τῶν πνευμάτων φαίνεται, ὅτι δὲν κατηνύσθη ταχέως ἀναζωπυρωθεὶς μάλιστα διὰ τῶν νέων αὐστηρῶν τιμωριῶν καὶ τῆς καταδιώξεως τῶν Ὀθωμανῶν, ὧν τινες φοβούμενοι ἢ ὑποπτεύοντες τιμωρίαν εἶχον δραπετεύσῃ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ὕστερον ἤρχισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπανερχόμενοι, ὥς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Χρονογράφος, καὶ διὰ τοῦτο ἐγένετο ἀνάγκη νὰ παραμείνωσι πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις οἱ φρουροί, εἰς οὓς ἐδόθη πρὸς κάρπωσιν ἢ παραλία κατὰ τὸν Μοναχόν, ὅστις ὁμῶς ἐσφαλμένως καλεῖ τὸν ἄρχοντα τῶν φρουρῶν Μποσταντζῆ, διότι μποσταντζῆς εἶνε ὁ στρατιώτης τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Εἰκάζομεν ὅτι ἐνταῦθα παρεμβάλλει παράδοσιν τινα, ἥτις συγχέει ἀξιωματικὸν πρὸς στρατιώτας καὶ ψευδῶς παράγει τὸ : Μποστάνια ἐκ τοῦ Μποσταντζῆ. Καὶ οὕτως ἐπῆλθεν ἡ,

(1) Ἡγεμόνα Εὐρίπου καὶ ἡγεμονεῦοντα καλεῖ τὸν Πασσᾶν ἥτοι διοικητὴν Χαλκίδος καὶ ἡγεμονίαν εἶτ' οὖν πασσαλίκι τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὸ Χρονικὸν Ψευδαθύμου, ὅπερ καὶ ἀπλῶς πασσᾶν ἀλλαχοῦ καλεῖ αὐτόν. Ἰδε Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 100, 101, 106 καὶ 123. Ἐπίσης ἡγεμόνα τὸν Πασσᾶν τὸν ἀποσταλέντα ὑπὸ τῆς Ὑψ. Πύλης δι' ὅμοιον σκοπὸν μετὰ τὴν διὰ τὰ Μοροζινεακὰ μετοίκησιν ἢ Ἐπιτομὴν Περραιβοῦ, Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 38.

σχετική βεβαίως, τάξις καὶ ἀποκατάστασις τῶν πραγμάτων μετὰ τόσους ἀγῶνας καὶ διαπληκτισμούς, φόνους καὶ τιμωρίας.

Ε'

Μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ 6' φύλλου τοῦ Μοναχοῦ παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ πρῶτον γεγονός, ὅπερ ἐκτίθεται ἐν αὐτῷ εἶνε ἢ ἐπὶ τῶν Μοροζινειακῶν ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθηνῶν, ἢ τριετὴς ἐν Σαλαμῖνι, Αἰγίνῃ καὶ ἀλλαχοῦ διαμονὴ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἢ ἐκεῖθεν ἐπάνοδος αὐτῶν. Ἐξ ὧν εἶδομεν, ὁ παρακολουθῶν ἐπισταμένως τὴν μελέτην ταύτην ἐπείσθη, πιστεύομεν, ὅτι ὁ σχεδιαστὴς τοῦ Χρονικοῦ Μοναχὸς ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ ἀφηγεῖται τὰ δύο σπουδαιότατα πρὸ τῶν Μοροζινειακῶν γεγονότα τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἱστορίας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἥτοι τὴν μετὰ τὸ Μητροπολιτικὸν ζήτημα ἐπιδρομὴν τῶν Τουρκαλβανῶν καὶ ἐγκατάλειψιν τῶν Ἀθηνῶν κτλ. κατὰ τὸ 1638 καὶ δεύτερον τὴν δολοφονίαν τοῦ Λίμπωνα καὶ τῶν λοιπῶν προυχόντων Ἀθηναίων κατὰ τὸ 1678. Νῦν ὁ Χρονογράφος μας μεταβαίνει εἰς τὴν περιγραφὴν ἄλλων σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκείνης, τῶν διατρεζάντων ἐπὶ Μοροζίνῃ κατὰ τὸ 1688 καὶ ἐξῆς.

Εἶνε γνωστὴ ἐκ τῆς Ἱστορίας ἢ τοῦ Ἑνετοῦ Ναυάρχου Φραγκίσκου Μοροζίνῃ ἐκστρατεία, καθ' ἣν ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἡ Πελοπόννησος καὶ ἄλλα τινὰ Ἑλληνικὰ μέρη. Τὸ τὰς Ἀθήνας ἀφορῶν μέρος τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης καὶ τὴν παράδοσιν αὐτῆς ἱστορεῖ ἢ Ἐπιτομὴ τοῦ Περραιβοῦ, ἥς τὸ σχετικὸν μέρος παρεθέσαμεν ἀνωτέρω. Ἐπίσης τὴν ἀνάγκην, εἰς ἣν περιῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μοροζίνῃ νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν ἑαυτῶν πόλιν, τὴν μετάβασιν αὐτῶν εἰς Σαλαμῖνα καὶ ἀλλαχόσε καὶ τὴν ἐκεῖθεν μετὰ τριετὴ διαμονὴν παλινόστησιν, εἶδομεν ἐν τῇ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης πραγματείας παρατεθείσῃ περικοπῇ τοῦ Περραιβοῦ.

Τὴν ἐπὶ Μοροζίνῃ ἐγκατάλειψιν τῶν Ἀθηνῶν ἀφηγούμενος καὶ ὁ Μοναχὸς Χρονογράφος ἐν τῷ 6' φύλλῳ περιγράφει ἰδίως τὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἀθηναίων ἐν Σαλαμῖνι, τὴν κατάστασιν τῶν ἐγκαταλείφθεισῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν μεινάντων ἐν τῇ πατρίδι τῶν ὀλίγων Ἀθηναίων. Ἐν εἰδει μικρᾶς προεισαγωγῆς λέγει ὁ Σχεδιογράφος

φος, ὅτι ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν ἰδίαν (ΙΖ') ἑκατονταετηρίδα κατήντησε τόπος τῶν καταδρομῶν, ἐννοῶν διὰ τούτων τοὺς Τουρκοενετικούς πολέμους καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν προελθοῦσαν ἀνωμαλίαν καὶ ἀναστάτῳσιν, ἧς ἐπωφελοῦμενοι οἱ καὶ πρὶν ἐλευθέρως ἐξασκουῦντες τὸ ἔργον των φούστιδες ἐπέτρεχον ἀδεῶς καὶ ἐλεηλάτουν ἀνηλεῶς τὴν χώραν. Ἰδοὺ τὸ κείμενον· « Κατ' αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἑκατονταετηρίδα ἡ Ἑλλάς κατήντησε τόπος τῶν καταδρομῶν ἡ Ἀττικὴ δ' ἔρημος διὰ τρεῖς σχεδὸν χρόνους (1)· οἱ Ἀθηναῖοι μετέφερον τὰς φαμηλίας των εἰς τὴν Σαλαμίνα, ἐκεῖ ὠκοδόμησαν τοὺς οἴκους των οἱ περισσότεροι καὶ ἐκκλησίας εἰς τὸ χωρίον Ἀμπελάκια καλούμενον, τὰς ὁποίας ἄχρι τοῦδε καλοῦν οἱ ἐγχώριοι τῶν Ἀθηναίων· ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς ὀλίγοι εἶχον μείνει εἰς τὴν ἀκρόπολιν, καὶ ἄλλοι τινὲς εἰς μερικὸν πύργους τῆς πόλεως· κάθε στιγμὴν ἤρχοντο κλέπται, τοὺς ὁποίους οἱ κάτοικοι ἐκάλουν φούστας ἐκτυποῦντο μὲ τοὺς ὀλίγους ἐγκατοίκους, ἤρπαζον ὅσα καὶ ἠδύναντο καὶ ἔφευγον εἰς τὰ ὄρη· αἱ οἰκίαι αἱ περισσότεραι ἔπεσαν, οἱ δρόμοι ἐγέμισαν, καὶ ἡ πόλις κατήντησεν ὅλη ἐν δάσος ἐλεεινόν· οἱ λησταὶ ἔβαζον φωτὶαν εἰς τὰ δένδρα, καὶ αὐτὰ καιόμενα κατέκαιον καὶ τὰς ἀρχαιοτάτας· τότε ἔλαβε τὴν μαύρην μορφήν τὸ Γυμνάσιον τοῦ . . . , τοῦ ὁποίου μέρος καὶ ἐκρήμνισαν· τότε ἐμαύρισεν ἀπὸ τοὺς καπνοὺς ὁ ναὸς τοῦ Πανελληνίου Διός, καὶ τόσα ἄλλα. Οἱ Ἀθηναῖοι μὴ ὑποφέροντες τὴν ὑστέρησιν τῆς πατρίδος των ἀπεφάσισαν καὶ ἔστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ζητοῦντες ἀσφάλειαν νὰ ἐπανακάμψουν εἰς τὴν πατρίδα τους, καὶ ἐπιτυχόντες τοῦτο ἐπαρῆλθον, καὶ συναχθέντες ἤρχισαν νὰ καθαρίζωσι τὴν πόλιν, καὶ νὰ οἰκοδομοῦν τοὺς οἴκους των » (2).

Ἦδη, ὅτε τις ἔχει ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ λεγόμενα ἐν τῷ α' φύλλῳ τοῦ Μοναχοῦ περὶ μετοικήσεως τῶν Ἀθηναίων εἰς Σαλαμίνα καὶ τὰ λεγόμενα περὶ τοιαύτης ἐν τῷ β', εἶνε εἰς κατάστασιν νὰ κρίνῃ, ὅτι ἐν αὐτοῖς πρόκειται περὶ δύο μετοικήσεων τῶν Ἀθηναίων εἰς Σαλαμίνα, αἵτινες προεκλήθησαν ἐκ διαφόρων αἰτιῶν καὶ ἅς συνοδεύουσι καὶ χα-

(1) Περὶ τούτου σημειοῖ ὁ Πιττάκης· « Ὁ κ. Φαλλμεράϋερ ἀντέγραψε κατὰ λάθος τὸ « τρεῖς σχεδὸν χρόνους » εἰς « τετρακοσίους σχεδὸν χρόνους », ἴσως τοῦτο εἶναι τυπογραφικὸν ἀμάρτημα· ὅτι δὲ τὸ φύλλον λέγει « τρεῖς σχεδὸν χρόνους » τοῦτο εἶδον πολλοί, ὁ μακαρίτης Buchon, ὁ κ. Φίνλαϊ, ὁ κ. Felsen, ὁ Γεώργ. Αἰνιάν καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ἕλληνες.

(2) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 43-44.

ρακτηρίζουσι διάφορα περιστατικά, τὰ ὅποια διακρίνει ὁ προσεκτικῶς μελετῶν τὰ δύο ταῦτα φύλλα. Εἶνε ὄντως περίεργον, διατὶ ὁ Μοναχὸς δὲν ἀναγράφει ρητῶς τὴν αἰτίαν τῆς δευτέρας, τῷ 1688, μετοικήσεως τῶν Ἀθηναίων, δηλ. τὴν συμμαχίαν αὐτῶν μετὰ τοῦ Μοροζίνη, ὑφ' οὗ ἐγκαταλειφθέντες μετώκησαν εἰς Σαλαμῖνα, ἀλλὰ λίαν ἀορίστως ὑποδηλοῖ αὐτὰ διὰ τῶν: *Κατ' αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἑκατονταετηρίδα ἢ Ἑλλὰς κατήντησε τόπος τῶν καταδρομῶν, δι' ὧν ἀναμφιλέκτως ἐννοεῖ τοὺς Τουρκοενετικούς πολέμους.* Τοῦτο, νομίζω, ἀποδοτέον εἰς τὸ ὅτι τὰ 4 φύλλα εἶνε ἀπλοῦν σχέδιον χρονικοῦ, ὅπερ ἐπεφυλάσσετο νὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ συμπληρώσῃ ἀκολουθῶς ὁ Μοναχός, ἀλλὰ δὲν ἐπραγματοποίησεν, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, ὡς θὰ ἀποδείξωμεν τοῦτο περὶ τὸ τέλος τῆς παρούσης πραγματείας. Βεβαίως τὰ ἐν τῷ α' καὶ β' φύλλῳ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ δὲν εἶνε τόσῳ σαφῇ καὶ ὠρισμένα, ὥστε βασιζόμενός τις μόνον ἐπ' αὐτῶν νὰ παραδεχθῇ ἀνενδοιάστως δύο μετοικήσεις, ἀλλὰ συνδυάζων μετὰ τῶν τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Περραιβοῦ, τῆς ἐπιστολῆς Βεναλδῆ καὶ τῶν 4 Πατριαρχικῶν ἐγγράφων πείθεται ἀδιστάκτως, ὅτι πρόκειται περὶ δύο μετοικήσεων, ὅπως, ὅτι πρόκειται περὶ δύο καθαιρεθέντων Μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν.

Περὶ τοῦ ἀναφερομένου ἐνταῦθα, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὠκοδόμησαν οἰκίαν ἐν Ἀμπελακίοις τῆς Σαλαμίνας σωζομένης μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν συνέτασσε τὴν Χρονογραφίαν τοῦ ὁ Μοναχός, δηλ. μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, παρατηροῦμεν ὅτι τοιοῦτό τι δὲν λέγει περὶ τῆς κατὰ τὸ 1638 διαμονῆς τῶν Ἀθηναίων ἐν Σαλαμῖνι. Ἐὰν ἔμενον τότε τρία ἔτη, θὰ ἐκτιζον βεβαίως οἴκους, ὡς κατὰ τὸ 1688 ἐπραξαν, καὶ θὰ διετηροῦντο μέχρι τοῦ 1688, ὅπως καὶ οἱ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἰκοδομηθέντες ἐσώζοντο ἔτι κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἡ σιωπὴ τοῦ Χρονογράφου εἶνε πρόσθετος ἀπόδειξις εἰς τὰς προσημειωθείσας, ὅτι δὲν παρέμειναν τότε πολὺν χρόνον οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Σαλαμῖνι. Τὴν ὑπερβολὴν, ὅτι ἡ πόλις κατήντησε δάσος καὶ τὴν παρατήρησιν ὅτι τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἐμαύρισαν ἐκ τῶν καπνῶν τῶν καιομένων ὑπὸ τῶν φούστιδων δένδρων, πιθανῶς ἐκ τῆς παραδόσεως προερχόμενας καὶ μὴ ἀρυομέναις ἐκ τῶν Ἐφημερίδων, παρερχόμεθα ὡς μὴ χρηζούσας σχολίων. Ὅτι ἡ ἐπάνοδος τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰς ἐστίας τῶν ἐπετελέσθη, ἀφοῦ ἐξησφάλισεν αὐτοὺς ἡ Ὀθωμανικὴ ἐξουσία,

εἶδομεν ἄνωτέρω διακρίνοντας τὴν ἐπάνοδον ταύτην ἀπὸ τὴν γενομένην κατὰ τὸ 1638, ὅτε τοῦ Πατριάρχου λύσαντος τοὺς Ἀθηναίους τοῦ ἀφορισμοῦ ἐπανεῖδον τὴν γλυκεῖαν πατρίδα των.

Περὶ τῆς μετὰ τὰ Μοροζινειακὰ κατὰ μικρὸν καὶ μετὰ δυσκολίας ἐπιστροφῆς τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ ἄστυ, δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἄπο σκοποῦ νὰ παραθέσωμεν τὰ ἀναφερόμενα ἐν τῇ Ἐπιτομῇ τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσον τὰ κατ' αὐτὴν ἔχοντα μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰς συνοδευσάσας περιστάσεις τὴν μετὰ τὴν δολοφονίαν τῶν Προυχόντων ἐπάνοδον τῶν Ἀθηναίων μᾶς ἐξηγοῦσι τὰ ἐν βραχυλογίᾳ ὑπὸ τοῦ Μοναχοῦ περὶ ἐκείνης ἐκτιθέμενα. Ἡ Ἐπιτομὴ ἀναγράψασα τὴν ἐπιστροφήν ἐβδομήκοντα οἰκογενειῶν εἰς Ἀθήνας καὶ τὴν μετὰ τὴν πρὸς τὴν Ὑψυλὴν Πύλιν ἀναφορὰν τῶν Ἀθηναίων ἀποστολὴν τοῦ Ἀβδουλάμ Πασσᾶ, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, προσθέτει· «Οὗτος ἐλθὼν, ἔστησε τὰς σκηνάς του ἔξω εἰς τὴν Καλιρρόην. Εὐθὺς οἱ ἐγκριτότεροι συμπατριῶται ἐπῆγαν εἰς προσκύνησίν του, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐδέχθη καὶ τοὺς ὠμίλησε μὲ κάθε ἰλαρότητα, τοὺς ἐρώτησεν ἂν εἶναι πολλοὶ συναγμένοι ἀπὸ τοὺς ραγιάδες ἕως τώρα, καὶ ἀνίσως ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀκολουθοῦν νὰ συνάζωνται. Οἱ συμπατριῶται ἀπεκρίθησαν διὰ στόματος τοῦ Νικολάου Χειλᾶ εἰδήμονος τῆς Ὀθωμανικῆς διαλέκτου, ὅτι *Πασᾶ Ἐφέντη*, ἕως τώρα εἶναι μερικοὶ συναγμένοι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο πάσχομεν μὲ κάθε λογῆς τρόπον νὰ φέρωμεν καὶ τοὺς ἐπιλοίπους, ὅμως χρειάζεται ὑπομονή· διότι εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ὅπου εὕρισκονται εἶναι ἐλευθερία περισσοτέρα, ἢ ὅποια εἰς τοὺς πολλοὺς φαίνεται ἀρεστή. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ δοκιμάσωμεν τὸν κάθε ἐπιτήδειον καὶ γλυκὺν τρόπον εἰς τὸ νὰ τοὺς ἐλκύσωμεν, διὰ νὰ κατοικηθῇ πάλιν, καὶ νὰ γεμίσῃ ὁ τόπος τοῦ κραταιοτάτου καὶ εὐσπλαγχνικωτάτου βασιλέως μας. Ὁ Ἡγεμὼν φαίνεται ὅτι εὐχαριστήθη πολὺ εἰς αὐτὴν τὴν ὁμιλίαν· σημεῖον δέ, ὅτι ἐχάρισε καὶ ἐν δακτυλίδιον εἰς τὸν Νικόλαον, ἀπέδειξε δὲ καὶ ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως του ὅλους τοὺς Ἀθηναίους ἀφορολογήτους καὶ ἀσιδότους εἰς τρεῖς ὁλοκλήρους χρόνους, καὶ ὅτι ὅσοι ἤθελε ξαναγυρίσουν εἰς τὴν πατρίδα τους νὰ ξαναλαμβάνουν ἐλευθέρως ὅλα τους τὰ ὑποστατικά. Οὕτω λοιπὸν ἀκολουθοῦσεν ἡ ἀνάσμιξις τῶν φευγάτων εἰς τὴν Ἀθήναν, καὶ ἡ τῶν ὑποστατικῶν των ξαναπόκτησις. Ἐκείνων δὲ ὅπου ἔμειναν εἰς τοὺς ξάνους τόπους τὰ ὑποστατικά ἀπέρασαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς βασι-

λείας. Ὅθεν μετ' ὀλίγον μερικοὶ ἀξιολογώτεροι συμπατριῶται, ὁ Μπενιζέλος, ὁ Παλαιολόγος, ὁ Λατῖνος, καὶ ἄλλοι πρὸς τούτοις πηγαινόντας εἰς βασιλεύουσαν ἠγόρασαν ἀπὸ τὸ Ὑψηλὸν Δοβλέτι μὲ μίαν συγκαταβατικὴν τιμὴν ὅλα τὰ ὑποστατικὰ ἐκείνων τῶν Ἀθηναίων, ὅπου εἶχον κατοικήσει εἰς ξένους τόπους, καὶ αὐτοὶ πλέον ὡς ἴδιοι οἰκοκύριοι τὰ ἐπουλοῦσαν εἰς ἄλλους. Οὗτοι δὲ Τουρκιστὶ λέγονται Μουλτεζίμιδες. Ἀρχισαν δὲ κατ' ὀλίγον νὰ συνάγωνται καὶ ὀλίγοι Τοῦρκοι, πλὴν μὲ φόβον, καὶ ἀκαταστασίαν, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κεκλεισμένοι, καὶ φυλαττόμενοι εἰς τὸ Κάστρον· διότι μὲ τὸ νὰ ᾔτον ἡ Πελοπόννησος ὑποκάτω εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑνετῶν, οἱ ἐκείσε διατρίβοντες Ἕλληνες Ἀθηναῖοι ἀνταμωμένοι καὶ μὲ ἄλλους, ἀνθρώπους εὐτελεῖς, κακότροποι δὲ καὶ κλέπται, ἔκαμναν συχνὰ ἐκδρομὰς εἰς τὰ περίξ τῆς Ἀττικῆς, καὶ πολλάκις μέσα εἰς τὴν πολιτείαν, ἀρπάζοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες τοὺς προστυχόντας Τούρκους· ὅθεν πρὸς φύλαξιν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ τόπου μὲ βασιλικὸν ὀρισμὸν ἦλθον ὡς φύλακες ξένοι Τοῦρκοι εἰς τὴν Ἀθήναν, ἕως οὐ ἐσυνάχθησαν καὶ οἱ λοιποὶ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους, καὶ οὕτως ἔπαυσε τὸ κακόν» (1).

Τὰ ἀναφερόμενα ὕστερον ἐν τῷ β' φύλλῳ περὶ τῆς συστάσεως τῆς μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω, ἐν τῷ περὶ τοῦ Χρονογράφου μας γενησομένῳ ἰδιαιτέρῳ λόγῳ, καθ' ὅσον συνδέονται στενῶς μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς μονῆς, εἰς ἣν ἀνήκε. Σημειώσας δέ τινα ὁ Σχεδιογράφος περὶ τοῦ κατὰ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος σπουδαιοτάτου γεγονότος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀθηναίων, καὶ παρεμβαλὼν διὰ λόγον, ὃν θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὰ περὶ τῆς μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων μεταβαίνει εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἡ ἀκρωτηριασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φαλμεράϋερ χρονολογία τοῦ χειρογράφου τῶν φύλλων, ἅτινα ἐπὶ μίαν ὥραν τῷ παρεχώρησεν ὁ Πιττάκης πρὸς μελέτην, ἔχουσα· «καὶ ταῦτα μὲν τῷ χιλιοστῷ σιοστῷ πρώτῳ ἔτει» ὀφείλει νὰ συμπληρωθῇ ἐπτακοσιοστῷ, διότι καὶ ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν γεγονότων καὶ τὰ ἐξαλειφθέντα ὑπὸ τοῦ Φαλμεράϋερ πέντε γράμματα, ὡς λέγει ὁ Πιττάκης, τὴν συμπλήρωσιν ταύτην ἐπιβάλλουσι. Ὅτι ἦτο [ἐξακο]σιοστῷ κατ' οὐδένα λόγον δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, διότι ἐν τοῖς ἡγουμένοις ὁ Χρονογρά-

(1) Καμπουρ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 38-39.

φως ἀναγράφει τὰ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μέχρι τοῦ 1690 καὶ ἔτι πρὸς. Ὁ δὲ Πιπτάκης λέγων ὅτι ἐξήλειψεν ὁ Φαλμεράϋερ πέντε γράμματα καὶ προσθέτων «ὅτι δὲ εἶνε τὸ ἔτος 1626 ἐξάγεται καὶ ἀπὸ τὸ Πατριαρχικὸν τοῦ Ἰωαννικίου ἔγγραφον, εἰς ὃ φαίνεται τὸ ἔτος κάλλιστα»(1), οὔτε σκέπτεται οὔτε γνωρίζει τὸν χρόνον τοῦ Πατριαρχ. σιγίλλιου. Τὸ μὲν ἐπικαλούμενον ὑπ' αὐτοῦ σιγίλλιον (2) φέρει χρονολογίαν 1651, διὰ τῶν πέντε δὲ ἐξαλειφθέντων γραμμάτων οὐδαμῶς τὸ: *χιλιοστῶ σιοστῶ* πρώτῳ δύναται νὰ γείνη: *χιλιοστῶ ἑξακοσιοστῶ εἰκοστῶ ἕκτῳ*.

Ἀναγράφων δὲ τὰ συμβεβηκότα τοῦ 1701 ὁ Μοναχὸς προτάσσει τινὰ περὶ τῆς οἰκογενείας του καὶ ἑαυτοῦ ἀνακηρύσσων ὅτι προεβιάσθη εἰς Πρεσβύτερον, καὶ τὸ οὐχ ἤττον σπουδαῖον, ὅτι τὴν τῆς σημειώσεως τάξιν ἐνεδύσατο ἥτοι ὅτι περιεβλήθη τὸ ὀφφίκιον τοῦ συντάσσειν τὰς Ἐφημερίδας τῆς Μονῆς, ὅπερ δὲν ἐνόησαν οἱ πρὸ ἡμῶν γράψαντες περὶ τῶν τεσσάρων φύλλων. Ἐπειτα, ἐν τέλει τοῦ β' φύλλου, σημειοῖ ὁ μοναχὸς Χρονογράφος: «Τῷ ἔτει τούτῳ μέγας σεισμὸς ἐγένετο καὶ ἅπαντες οἱ οἴκοι ἐσεισθήσαν καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Διονυσίου εἰς δύο ἐσχίσθη, καὶ ὁ τοῦ Ἀρχιερέως οἶκος κλόνῳ μέγα καὶ λίθῳ ἐκ τοῦ Βράχου προσβλήθεις τὸ ἀνώγειον ἐκρημνίσθη. Τοῦτο δὲ ἐγένετο τὸ ἑσπέρας τοῦ Ἀγίου Χαρίτωνος· πολλοὶ τε οἴκοι τῆς τοῦ Σωτῆρος Νικοδήμου κατεκρημνίσθησαν, καὶ ἡ Βασιλικὴ ἐκκλησία ἐρράγη, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ εἰς τὴν Μητρόπολιν ὁ Δημήτριος κεραυνῷ βληθεὶς ἐτελεύτησεν ἀφήσας ὀρφανὰ καὶ χή[ραν]» (3).

Ὅτι συνέβη σεισμὸς (4) ἐν ἔτει 1701, δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὁ γράφων ταῦτα καὶ ἔζη κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἤδη πρεσβύτερος ὢν τὸν βαθμὸν εἰμὴ καὶ τὴν ἡλικίαν καὶ πρὸς τούτοις ἦτο ἐπιτετραμμένος νὰ ἀναγράφη τὰ διάφορα συμβεβηκότα ἐν ταῖς Ἐφημερίσι τῆς Μονῆς (5). Ἄν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ

(1) Ἀρχαιολ. Ἐφημερίς ἔτους 1853, τεῦχος 34.

(2) Ἰδὲ αὐτὸ ἐν Καμπουρ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 46-48. Πρὸς καὶ Ἱστορ. Τόμ. Α' σελ. 68-69 καὶ 375.

(3) Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 45.

(4) Περὶ τῶν γραφέντων περὶ τοῦ σειρμοῦ τούτου καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνέβη, ἴδε Καμπ. Ἱστορ. Α', σελ. 61-67.

(5) Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι καὶ κατὰ τὸ 1785 ἐγένετο σεισμὸς ἐν Ἀθήναις. Καμπ. Μνημ. Τόμ. Γ', σελ. 240.

ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου εὑρεν ὁ Wheler ἡρειπωμένην κατὰ τὸ 1675, τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἐν ἔτει 1701 Ἐφημερι-δογράφος τῆς Μονῆς δὲν γράφει ἀληθῆ, ἀλλ' ὅτι μεταξὺ τοῦ 1675 καὶ 1701 ἀνοικοδομηθεῖσα κατερρίφθη ὑπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1701 σεισμοῦ. Ἐπισκοπήσωμεν τὰ γραφέντα ὑπὸ τῶν περιηγητῶν περὶ τοῦ ναΐδιου τούτου. Ὁ Guilletiere (1669) γράφει· «ἐπειδὴ παρὰ τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν οἰκίαν ὑπάρχει μικρὸν παρεκκλήσιον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου τούτου, τὸ ὅποιον βράχος καταπεσὼν κατηρείπωσε, καθ' ἑκάστην καθικετεύουσι τοὺς ἡμετέρους ἱεραποστόλους, ἵνα πορευθέντες παρὰ τῷ ἡμετέρῳ βασιλεῖ ἐπιτύχωσι παρὰ τοῦ μεγάλου τούτου ἡγεμόνος τὸ ἀναγκαῖον χρῆμα πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ παρεκκλησίου, χάριν ἀνορθώσεως παρ' αὐτοῖς τῆς δόξης τοῦ ἡμετέρου ἔθνους» (1). Ὁ Babin (1672) λέγει· «Τὸ οἷκημα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἱδρύται ἐπὶ τῶν ἀρχαίων θεμελίων τῆς οἰκίας τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου συνεχόμενον μετὰ τῶν ἐρειπίων μικρᾶς τινος ἀρχαιοτάτης ἐκκλησίας, ἧς τὰ ἐρείπια καὶ οἱ τοῖχοι φαίνονται ἀκόμη περικεκοσμημένοι διὰ διαφόρων γραφῶν» (2). Ὁ Wheler (1675) σημειοῖ, ὅτι ὑπὸ ἐσχισμένον βράχον εὐρίσκεται ἡρειπωμένη ἡ εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον τὸν Ἀρειοπαγίτην ἀφιερωμένη Ἐκκλησία, ἧς πλησίον τὸ μέγαρον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηναίων καὶ ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του δὲν σώζεται εἰμὴ σωρὸς ἐρειπίων (3). Φαίνεται, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες προσεπάθουν παντοίοις τρόποις, ὡς ἐνδεικνύουσι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Guilletiere, ὅπως ἀνοικοδομήσωσι τὸ στενότατα συνδεόμενον μετὰ τῆς ἐν Ἀθήναις ἰδρύσεως τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ναΐδιον τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου, οὗτινος οἱ τοῖχοι ἐσώζοντο ἀκέραιοι ἐν ἔτει 1672, ἀφοῦ κατὰ τὸν Babin διετηροῦντο αἱ γραφαὶ αὐτῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἦτο ἡρειπωμένον, ὡς μεθ' ὑπερβολῆς σημειοῦσι καὶ οἱ τρεῖς παρατεθέντες Περιηγηταί, φαίνεται, ὅτι εἶχον ἀνοικοδομήσῃ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὁ δὲ σεισμὸς τοῦ 1701 ἐκρήμνισεν αὐτό. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνεγερθὲν ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν Ἀθηναίων ἐκρημνίσθη. Ὁ Stuart τῷ 1751 εὑρεν αὐτὸ ἡρειπωμένον· ἀλλ' ὁ Chandler μετὰ 15 ἔτη εἶδεν αὐτὸ πάλιν ἀνε-

(1) Μνημ. Τόμ. Β', σελ. 87.

(2) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α', 198.

(3) Καμπούρ. Ἱστορ. Τόμ. Β', σελ. 302.

γηγερμένον. Ἴδου τί γράφει ἐν ἔτει 1765 « Ἀνέρχεται τις διὰ βαθμίδων λελαξευμένων ἐπὶ τοῦ βράχου· παρ' αὐτὸν δὲ ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Θησεῖον πλευρᾶς, εὕρισκει τις πλησίον *Ἐκκλησίας ἡρειπωμένης ἐτέραν μικρὰν Ἐκκλησίαν ἀφιερωμένην εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον* » (1). Πότε τὸ τρίτον κατέπεσεν, ἄγνωστον.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Διονυσίου οἶκον τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τὸν *Μητρόπολιν* κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους καλούμενον, ὅστις ἴστατο, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ Guilletiere (2), Babin, Spon καὶ Wheler, καὶ ἐπὶ Μοροζίνη ἀκόμη, καὶ οὕτινος μόνον τὸ ἄνω πάτωμα, ὡς ἐξηγεῖ τὸ χωρίον τοῦ μοναχοῦ καὶ ὁ Δ. Καμπούρογλους (3), ἔρριψεν ὁ σεισμὸς τῷ 1701, — ὅτι μόνον τὸ ἄνω πάτωμα αὐτοῦ ἐκρημνίσθη ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ καὶ ὅτι τὸ κάτω δὲν ἔπαθεν, ἀλλ' ἦτο κατοικήσιμον, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀσφαλῶς ἐκ τούτου, ὅτι τρεῖς μετὰ τὸν σεισμὸν ἡμέρας ὁ εὕρισκόμενος ἐντὸς τῆς *Μητροπόλεως Δημήτριος κεραυνῶ βληθεὶς ἐτελεύτησεν* — ὁ οἶκος οὗτος, ὃν τῷ 1751 ὁ Stuart εὗρε πεσμένον, τῷ δὲ 1759, κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Ψευδανθίμου, ὁ Βοϊβόδας Τζισταράκης οἰκοδομῶν τὸ τζαμί τοῦ κάτω παζαριοῦ ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ πολλὰ μάρμαρα (4), ἀνηγέρθη καὶ πάλιν, ἀλλ' ἀλλαχοῦ, πλησίον τοῦ σημερινοῦ ναοῦ τῆς Μητροπόλεως καί, ἀκριβέστερον, πλησίον τοῦ ἐσφαλμένως λεγομένου σήμερον ναϊδίου τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, ἀντὶ: *Παραγίας Γοργοεπηκόου*, ἥδη πρὸ τοῦ 1745, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν αὐτοῦ τοῦ ἔτους τούτου (5) καὶ ἐκοσμήθη ἀκολούθως, τῷ 1767, ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Βαρθολομαίου, ὡς φέρει τὸ σημείωμα τοῦ Γρ. Μπουρνιᾶ καταχωρισθὲν ἐν τῷ Β' τόμῳ τῆς Ἱστορ. Ἀθην. Καμπούρ. (σελ. 276) καὶ ἔχον οὕτω: « † Ἡδε *Μητρόπολις* διὰ σπουδῆς κεκόσμηται καὶ δαπάναις τοῦ Πανιερωτάτου καὶ θεοπροβλήτου Μητροπολίτου πρῶην Δρύστρας τό γε νῦν ἔχον Ἀθηνῶν, ποιμένος τε καὶ προστάτου Κυρ Βαρθολομαίου μνήμης αὐτοῦ ἔνεκεν ἀθανάτου ΑΨΞΖ ». Καὶ τούτου δὲ καταστραφέντος ἐπὶ τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως ὠκοδομήθη ἐσχά-

(1) Καμπ. Ἱστορ. Τόμ. Β', σελ. 302.

(2) Καὶ ὁ Randolph ἀναφέρει αὐτὸν τῷ 1671. Ἴδε Καμπ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 242.

(3) Ἱστορ. Τόμ. Α'. 66.

(4) Καμπούρ. Μνημ. Α', σελ. 99.

(5) Ἴδε Καμπ. Ἱστορ. Τόμ. Β', σελ. 276.

τῶς τὸ νέον Μητροπολιτικὸν μέγαρον τῇ ἀξιεπαίνῳ μερίμνῃ τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ Καλλιγᾶ. Καταλείποντες εἰς τοὺς ἀρχαιολογοῦντας τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν Ἀθηνῶν νὰ ὀρίσωσι, τίς ἦτο ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Μοναχοῦ Χρονογράφου Βασιλικῇ Ἐκκλησίᾳ, λέγομεν περὶ τοῦ ἐν τῷ κειμένῳ: τοῦ Σωτῆρος Νικοδήμου, ὅτι εἶνε πλήμμελὴς ἀνάγνωσις τοῦ Πιττάκη, ὅστις εἶχεν ἀντιγράψῃ τὰ φύλλα, ὡς πιστεύομεν, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ: Σωτῆρος τοῦ Λυκοδήμου, ὅπερ εἶχε γράψῃ ὁ Ἐφημεριδογράφος — ἐκτὸς ἐὰν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ τούτου εἶχεν ὑποστῇ ἀλλοιώσειν ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ καὶ ἐλέγετο διττῶς Λυκοδήμου καὶ Νικοδήμου, ὡς καὶ τὰ: Παναγία Καμουκαρέα καὶ Καπνικαρέα (1), Καισαριανὴ καὶ Συριανή. Περὶ τοῦ τελευταίου παρατηροῦμεν ἐν παρόδῳ, ὅτι τὸ Καισαριανὴ ἐγένετο κατὰ συγκοπὴν Σαριανὴ καὶ ἔπειτα Συριανή· ὁμοία εἶνε τὸ Βυζαντιακὸν Κουκουμάριον (2) καὶ παρ' ἡμῖν Κουκούμα καὶ κουκουμάρι, καὶ προσέτι τὸ Βυζαντινὸν κιστέρνα καὶ σήμερον στέρνα.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ τρίτου φύλλου ὁ Σχεδιαστὴς Μοναχὸς ἀρχαιολογῶν χάριν ποικιλίας παρεμβάλλει τινὰ περὶ *πίλων*, *ἐνδυμάτων* καὶ *ὑποδημάτων* τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ χρόνων. «Τὰ φορέματα τῶν Ἀθηναίων, λέγει, ἦσαν εἰς μὲν τὴν κεφαλὴν ἓνα μεταξὺ τὸν σκιάδιον, εἰς τὸν κορμὸν καὶ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος ἓνα ὑποκάμισον μὲ γραμμάς ἐρυθράς, ὡς καὶ τῶρα φοροῦσιν, εἰς δὲ τοὺς πόδας ἐφόρουν μικρὰ ὑποδήματα, ὅποῖα συνειθίζουσιν ἀκόμη οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τῆς Ἀττικῆς». Περὶ αὐτῶν, ἅτινα δὲν ἠρύσθη ἐκ τῶν Ἐφημερίδων, θέλων νὰ φανερώσῃ πόθεν τὰ γνωρίζει, κρίνει ἀναγκαῖον νὰ προσθέσῃ «Ταῦτα δὲ ἐκ τε τῶν πατέρων ἡμῶν ἠκούσαμεν καὶ ἡμεῖς ἴδομεν». Τὰ περὶ τῶν φορεμάτων ἀναφερόμενα πιστοῦνται καὶ ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Μπουμπούλη γράφοντος:

«Ὅσαις φοραῖς ἐφαίνοντο μπροστά του (τοῦ Ἀρχιευνούχου) οἱ Ἀθηναῖοι π' ὅλα τὰ γένη καὶ φυλαὶς ἐδείκτασιν ὠραῖοι·
εἴκοσι ποῦ νὰ ἐστέκασιν ἐφαίνονταν σαράντα
μὲ παλαιὰ φορέματα, καθὼς τὰ ἐφέρναν πρῶτα,

(1) Ἰδε Καμπούρ. Ἱστορ. Τόμ. Β', σελ. 287-288.

(2) Ἰδε Κωνστ. Πορφυρογ. de cerimoniis σελ. 95 καὶ ἀλλαχοῦ, ἔχδ. Βόννης.

καὶ μὲ τὰ σκιάδια τὰ ψηλά, ποῦ εἶχαν 'ς τὸ κεφάλι,
στολίζοντάς τους τὸ κορμὶ μὲ δόξαν τους μεγάλη·
καὶ μέρος διὰ τὴν εὐμορφίαν, μέρος διὰ τὴν σοφίαν,
καὶ διὰ τὴν εὐπρέπειαν καὶ διὰ τὴν εὐγενείαν,
ἂν ἦσαν ἐμπρὸς εἰς τὸν κριτὴν χιλιάδες νὰ κριθοῦσι,
τοὺς Ἀθηναίους ἔκραζε νὰ σώσουν νὰ τοῦ εἰποῦσι
ἂν εἶχαςι παράπονο, νὰ τοὺς ἐλευθερώσῃ,
καὶ κείνων ποῦ τοὺς τυραννοῦν θάνατον νὰ τοὺς δώσῃ » (1).

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Μπουμπούλης λέγει περὶ τῶν Ἀθηναίων·

« καὶ μὲ τὰ σκιάδια τὰ ψηλά καὶ ἐδείχρασιν ὥραῖοι
διατὶ τὰ σκιάδια ἐκάνασι καὶ ἐφαίρονταν ἄλλοι τόσοι » (2).

Μετὰ ταῦτα ὁ Χρονογράφος ἐπανερχόμενος εἰς τὸ κύριον θέμα, τὴν ἀναγραφὴν τῶν συμβεβηκότων, διηγεῖται, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἐνεφανίσθησαν ἐχθρικά πλοῖα εἰς τὸ ἄκρον τῆς Ἀττικῆς καὶ προσωρμίσθησαν ἐκεῖ. Ἀλλὰ κατὰ ποῖον ἔτος συνέβη τοῦτο καὶ τὰ ἐφεξῆς ἀναφερόμενα, δὲν μᾶς λέγει ὁ Μοναχός, ὅστις ἐν τῷ σχεδίῳ τούτῳ τῆς Χρονογραφίας δὲν εἶχεν ἔτι σημειώσῃ τὴν χρονολογίαν. Δύσκολον εἶνε νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Χρονογράφος ἀφηγεῖται τὰ τοῦ 1702 συμβάντα, καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν μεταφέρει εἰς τὸ σχέδιόν του πάντα τὰ κατ' ἔτος ἐν ταῖς Ἐφημερίσι ἀναγεγραμμένα σπουδαῖα καὶ μή. Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι κατ' ἐκλογὴν παραλαμβάνει ἐκ τῶν Ἐφημερίδων τὰ ἀξιολογώτερα καὶ ἀναπτύσσει παραλείπων τὰ ἥττονος λόγου ἄξια καὶ ὑπερπηδῶν οὕτω τὰ ἔτη, καθ' ἃ δὲν συνέβη τι ἄξιον νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν Ἱστορίαν, ὡς πράττει καὶ ἐπὶ τῶν γεγονότων τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, ἔνθα μόνον τὰ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ 1638, τὴν δολοφονίαν τοῦ Λίμπωνα καὶ τῶν Προυχόντων Ἀθηναίων τῷ 1678, καὶ τὰ Μοροζινειακὰ ἀπὸ τοῦ 1688 καὶ ἐξῆς περιγράφει. Ὅτι ἐν ταῦθα δὲν παραθέτει τὸ κείμενον τῶν Ἐφημερίδων, ἀλλ' ἀρύεται ἐξ αὐτῶν ἐξάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἐπιτάσσει τὰ συμβάντα τῇ ἡμέρᾳ τῆς Ἀναλήψεως καὶ προτάσσει τὰ περὶ τῆς εὐφορίας τοῦ ἔτους ἐκεῖ-

(1) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 16-17.

(2) Ἐκεῖ, σελ. 26.

νου. Ἐν ταῖς Ἑφημερίσιν εἶχον σημειωθῇ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν πρῶτον τὰ συμβάντα τῇ ἡμέρᾳ τῆς Ἀναλήψεως καὶ ἔπειτα τὰ περὶ τῆς εὐφορίας, περὶ ἧς δὲν ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ πρὸ τοῦ Φθινοπώρου, ὅτε γίνεται καὶ ἡ συγκομιδὴ τοῦ οἴνου καὶ ἐλαίου. Ὁ Χρονογράφος λέγει· «τῷ χρόνῳ τούτῳ εὐφορία ἐγένετο σίτου, οἴνου καὶ ἐλαίου καὶ ἐχορτάσθημεν καὶ ἐνεδύθημεν. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ Κυρίου Ἀναλήψεως ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀρσένιος».

Ἡ πειρατικὴ λοιπὸν αὕτη κατὰ τῆς Ἀττικῆς ἐπιδρομὴ εἶνε ἄγνωστον κατὰ ποῖον ἔτος ἐγένετο, μανθάνομεν δὲ περὶ αὐτῆς ἐκ τοῦ Μοναχοῦ μόνον, ὅτι ἐμβαλοῦσα εἰς φόβον καὶ τρόμον πάντας περιωρίσθη εὐτυχῶς εἰς πυρκαϊάν ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν παραλίαν ὄρους, ἣν μετὰ φρίκης ἐθεῶντο ἐκ τῆς μονῆς οἱ Καλόγηροι καὶ ὅτι οἱ ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα οἰκοῦντες φόβῳ συσχεθέντες κατέφυγον εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὰς ὀχυρὰς μονάς, ἐνὸς μόνου ἀσκητοῦ καταληφθέντος ὑπὸ τῶν πειρατῶν καὶ παραδοθέντος εἰς τὸ πῦρ ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν, οὓς ὁ εὐσεβὴς Μοναχὸς παραδίδει εἰς τὴν θεῖαν τιμωρίαν. Ἐπειτα ὁ Χρονογράφος ἀναγγέλλων μετὰ προφανοῦς ἀγαλλιᾶσεως, ἣν ἐξηγοῦσιν αἱ συμφοραὶ καὶ δυστυχίαι τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅτι τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ ἐγένετο εὐφορία, τελειώνει τὸ γ' φύλλον ἀνακοινῶν τὸν θάνατον τοῦ Ἀρσενίου, ὑπὲρ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται τὸ ἔλεος τοῦ ἁγίου τοῦ Ἰσραήλ.

Ἐν τῷ δ' φύλλῳ ἀναφέρει τὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Γαλλικηνοῦ γενομένην ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων, οἵτινες εἰσβαλόντες καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐληλάτησαν τὴν πόλιν. Περὶ αὐτῆς ἐγράψαμεν καὶ ἡμεῖς ἀλλαχοῦ ἐν παρόδῳ.

Σ'

Ἀναλύσαντες τὸ περιεχόμενον τῶν εὑρεθέντων ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Πιττάκη φύλλων, ἅτινα ἀποτελοῦσι μέρος σχεδίου μακρᾶς Χρονογραφίας, ἧς τὸ πλεῖστον ἀπωλέσθη, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ δ' φύλλου, ἔνθα σημειοῦνται γεγονότα τῆς Γ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀσφαλῶς, ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου ἀρχομένου ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ καταλήγοντος, ὡς ἐκ τῶν ἄλλων τριῶν φύλλων πειθόμεθα, εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Χρονογράφου —

ἴδωμεν νῦν εἰς τίνα μονὴν ἀνῆκεν ὁ σχεδιάσας αὐτὴν μοναχός, πῶς κατέστρωσε τὸ ἔργον του καὶ πότε ἔζη.

Οὗτος ἀναμφηρίστως δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν μονὴν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ α' φύλλου λέγεται· «Οἱ δὲ ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ Πατέρες εἰς τοὺς μυχοὺς τοῦ Ὑμηττοῦ κατέφυγον, καὶ εἰς τὸ τῆς *Περγέλῃς* ὄρος ἀποφυγόντες ἐχθρικὴν μάχαιραν. Τότε καὶ τὸ τεῖχος τῆς Μονῆς τὸ ἔξω οἰκοδομήσαμεν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἐπεσκευάσαμεν». Παραλείποντες, ὅτι διὰ τοῦ τῆς *μονῆς* ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὸ ἔξω τεῖχος τῆς Καισαριανῆς (ἴδε αὐτὸ ἐν Ἱστορ. Καμπ. Τόμ. Β'), διότι δύναται νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι καὶ εἰς τὴν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων μονὴν ἀνηγέρθη τοιοῦτον, ὑπενθυμίζομεν ὅτι ἐν ἔτει 1638, ὅτε συνέβησαν ταῦτα, δὲν ὑπῆρχεν ἡ μονὴ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, συσταθεῖσα ὡς γνωρίζομεν κάλλιστα ἐκ τοῦ περὶ συστάσεως αὐτῆς Πατριαρχικοῦ σιγιλλίου, τῷ 1651. Ἐκτὸς τούτου ὁ Μοναχὸς Χρονογράφος διηγούμενος, ὅτι ἡ μονὴ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων μετελλάγη εἰς κοινόβιον ἀνδρῶν καὶ ὅτι εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες σοφοὶ ὄντες βαρυνθέντες τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν τύρβην τῆς κοινωνίας, μοναχοὶ ἀποκειρόμενοι καὶ εἰς τὸ θεῖον ἀφοσιούμενοι — ὡς μεταξὺ μυρίων ἄλλων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τοῦ μεσαιῶνος Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς — προστίθουσιν, ὅτι εἰς τῶν τοιούτων σοφῶν ἀνδρῶν, ὁ Νικηφόρος, εἰσελθὼν ὡς μοναχὸς εἰς τὴν μονήν, ἐν ἣ ἐμόναζεν ὁ Χρονογράφος μας, εἰσήγαγεν εἰς αὐτὴν τὴν παιδείαν, ἐννοῶν ὅτι, ὅπως εἰς τὴν μονὴν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων εἰσῆλθον καὶ ἐμόνασαν ἄνδρες σοφοί, οὕτω καὶ εἰς τὴν μονήν του εἰσῆλθεν ὡς μοναχὸς καὶ εἰσήγαγε τὴν παιδείαν διδάσκων ἐν αὐτῇ, ὁ Νικηφόρος, ὅστις ἐχρημάτισε καὶ ἡγούμενος αὐτῆς. Παρόμοιον συνέβη μὲ τὸν ἐν Ἀθήναις διδάξαντα ἐξ Ἰθάκης Παῦλον, ἄνδρα πεπαιδευμένον οὐ μόνον περὶ τὰ Ἑλληνικά, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφίας οὐκ ἄμοιρον. Τὸν διδάσκαλον τοῦτον, ἀποθανόντος τοῦ ἡγουμένου τῆς Καισαριανῆς Θεοφάνους τοῦ Καβαλάρη οὐκ ἀπείρου καὶ τούτου μαθήσεως, ἀπὸ τῆς Σχολῆς μετέθησαν ἐπὶ τὴν ἡγουμενίαν Παῖσιον μετονομασθέντα ἐν τῇ χειροτοσίᾳ (1). Ὅτι προσέτι ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος ἐπίσημον μονὴν τῆς Καισαριανῆς, ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ τῆς κατὰ τὸ 1638 ἐπιδρομῆς τῶν ὑπὸ τὸν

(1) Καμπόρ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 31 ὑποσημ.

Ἰαγούπηθ Τουρκαλβανῶν οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς του κατέφυγον εἰς τοὺς μυχοὺς τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς Πεντέλης, τὰ πλησιέστερα μὲν καταφύγια τῶν μοναχῶν τῆς Καισαριανῆς οὐχὶ δὲ καὶ τῆς μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, ἥτις ἔκειτο εἰς τοὺς βορείους πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἔνθα νῦν τὸ μετόχιον τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ ὅτι τὰ τέσσαρα ταῦτα φύλλα κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ περισώσαντος αὐτὰ Πιττάκη, εὑρέθησαν τῷ 1822 «ἐντὸς ὑπογείου πύργου κειμένου παρὰ τὸ τότε σωζόμενον ἐκκλησίδιον τῆς Μητροπόλεως (ἧς ὁ ἀρχιερεὺς Γρηγόριος μετέφερεν εἰς τὴν Μητρόπολιν ἔκτοτε πάντα τὰ κτήματα τῆς Καισαριανῆς κινητὰ καὶ ἀκίνητα! καὶ τὴν βιβλιοθήκην αὐτῆς εἰς τὴν ιδιοκτησίαν τῆς Μητροπόλεως). . . » (1).

Ὁ Μοναχὸς τῆς Καισαριανῆς, ὅστις, φαίνεται, ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ εἰσαγαγόντος τὴν παιδείαν εἰς τὴν μονὴν ἐκείνην Νικηφόρου, ἐπεχείρησε νὰ συντάξῃ Χρονογραφίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν του. Εἶδομεν, ὅτι ἐν τῶν εὑρεθέντων φύλλων περιέχει γεγονὸς ἀνῆκον εἰς τὸν Γ' μ. Χ. αἰῶνα. Εἶνε ὄντως δυστύχημα διὰ τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἀπώλεια τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς Χρονογραφίας ταύτης, ἔστω καὶ ἀτελοῦς. Ἐὰν ἐσώζετο, θὰ ἐμανθάνομεν πολλά, καθόσον ὁ Μοναχὸς ἦντλησεν ἐκ προγενεστέρων Χρονογραφιῶν ἀπολεσθεισῶν καὶ ἐξ Ἐφημερίδων, ὡς πράττει καὶ ἐπὶ τῶν σωζομένων τεσσάρων φύλλων. Κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὡς ἐκ πολλῶν ἐπείσθημεν, πᾶσα πόλις καὶ πᾶσα μονὴ ἐκτὸς τοῦ ἀρχείου εἶχε καὶ τὸ χρονικόν της. Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῶν Χρονικῶν καὶ τῶν Ἐφημερίδων ἐσχεδίασε τὴν Χρονογραφίαν του καὶ ὁ μοναχὸς τῆς Καισαριανῆς ἐκλέγων τὰ ἐπισημότερα ἐκ τῶν σημειουμένων ἐν αὐτοῖς, ὡς εἶδομεν προκειμένου περὶ τῶν γεγονότων τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος. Ἐὰν εἶχομεν τὰ ἀμέσως προηγούμενα τοῦ α' φύλλου, θὰ ἀνεγινώσκομεν βεβαίως τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πρὸ τῶν Τουρκαλβανικῶν ἐπιδρομῶν πολυκρότου Μητροπολιτικοῦ ζητήματος, ὅπερ διέσωσεν ἡ παράδοσις μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὅτε ἐγράφετο τὸ Χρονικὸν τοῦ Ψευδανθίμου καὶ ὕστερον κατ' αὐτὸ ἡ Ἐπιτομὴ τοῦ Περραιβοῦ, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Ἐν τῷ σωζομένῳ μέρει τῆς Χρονογραφίας ὁ σχεδιαστής, ὡς εἶδομεν, ἀφηγεῖται τὰ τρία σπουδαιότερα γεγονότα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Προκειμένου δὲ νὰ ἐκθέσῃ τὰ τοῦ ΙΗ', ἅτινα δὲν ἀρύεται πλέον ἐκ τῶν

(1) Ἀρχαιολ. Ἐφημ. ἔτους 1853, τευχ. 34.

Ἐφημερίδων ἄλλων συντακτῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν Ἐφημερίδων, ἃς αὐτὸς οὗτος ἔγραφε, κρίνει καλὸν νὰ παρεμβάλη τὰ περὶ τῆς μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων καὶ Καισαριανῆς, ἵνα δείξῃ πότε καὶ πῶς εἰσήχθη εἰς αὐτὰς ἡ παιδεία, καὶ ἰδίως εἰς τὴν τῆς Καισαριανῆς, ἐνθα καὶ αὐτὸς ἐμόναζε, ἀφίνων οὕτω νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐξεπαιδεύθη ἐκεῖ, καὶ καταλήξῃ διὰ περιελιγμῶν εἰς τὸ νὰ μᾶς πληροφορήσῃ περὶ τῆς οἰκογενείας του καὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶχεν ἀνατεθῇ ἐπισήμως αὐτῷ ὑπὸ τῆς Μονῆς ἡ σύνταξις τῶν Ἐφημερίδων. Οὗτος εἶνε ὁ λόγος, δι' ὃν διακόπτων τὴν συνέχειαν τῶν διαφορῶν συμβεβηκότων παρεισάγει μεταξὺ αὐτῶν ἐπεισοδιακῶς τὰ περὶ τῶν δύο μονῶν. Ἰδοὺ τὰ περὶ τῶν μονῶν καὶ λοιπὰ, ἅτινα ἐπιφέρει ὁ Χρονογράφος μετὰ τὴν μετοίκησιν ἐπὶ Μοροζίνη καὶ ἐπάνοδον.

α Τότε πρῶτον καὶ ὁ ἱερεὺς Δημήτριος Κολοκύνθης, Ἀθηναῖος, πορευθὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἰωαννίκιον ἔλαβε πατριαρχικὴν ἄδειαν νὰ κατασκευάσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας Μοναστήριον τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπροίκισε μὲ πολλὰ κτήματα, ὡς ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος φαίνεται (1).

» Ἀλλὰ γε τὸ μοναστήριον τοῦτο ὕστερον κατεσκεύασε Κοινόβιον εἰς ὃ διέτριψαν ἄνδρες σοφοί, ὃ γε φιλόσοφος Σαμουήλ, καὶ ὁ τὰ τοῦ Πλάτωνος ὑπομνηματίσας Μεθόδιος· τούτων εἰς, λέγω, ὁ ἡμέτερος προηγούμενος Νικηφόρος μετέφερε τὴν τῶν λόγων μάθησιν εἰς τὴν ἡμετέραν Μονήν, καὶ ταῦτα μὲν τῷ χιλιοστῷσιοστῷ πρώτῳ ἔτει. Εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν ἀρτίως ἀποδημήσαντος ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἰωάννης ἐδέξατο τὴν τῶν πατέρων φροντίδα. Τοῦτον, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, σῶσον καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας σου στήριξον, ἀγίασον τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου σου.

» Τὴν εἰκοστὴν τοῦ Μαΐου ἀπῆλθεν εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς ὁ μακαρία τῇ λήξει Γεράσιμος, ὁ συνάδελφος ἡμῶν καὶ προηγούμενος· ἐγὼ δὲ ἐκ διακόνου θείᾳ χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ ἐχειροτονήθην πρε-

(1) Ἐντεῦθεν καταφαίνεται, ὅτι ὁ Μοναχὸς Χρονογράφος ἐγνώριζε καλῶς τὸ ἀναφερόμενον πατριαρχικὸν σιγίλλιον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι δὲν ἡγνόει τὸν χρόνον τῆς συστάσεως τῆς μονῆς τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων. Ἐπομένως τὸ: τότε πρῶτον δὲν σημαίνει: μετὰ τὰ Μοροζινεϊακά, ὡς ἡρμηνεύθη, ἀλλ' ἔχει τὴν σημασίαν, ἣν δίδομεν αὐτῷ ἀμέσως κατωτέρω.

σβύτερος καὶ τὴν τῆς σημειώσεως τάξιν ἐνεδυσάμην. « Βοήθησον, ἐμέ, Κύριε, καὶ δὸς τὴν θείαν σου χάριν, ἵνα πορεύσωμαι τὰς τρίβους τῶν ἐντολῶν σου τοῦ φυλάξασθαι τὰ δικαιώματά σου » (1).

Περὶ τοῦ τότε πρῶτον παρατηροῦντες, ὅτι τὸ μὲν τότε ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ β' φύλλου: Κατ' αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἑκατονταετηρίδα, τὸ δὲ πρῶτον ἀντιτίθεται εἰς τὸ κατωτέρω ὕστερον ('Αλλά γε τὸ μοναστήριον τοῦτο ὕστερον κατεσκεύασε Κοινόβιον) (2), προβαίνομεν εἰς τὰ περὶ τῆς μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Ἡ γυναικεία αὕτη μονὴ ἐσυστήθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως Δημητρίου Κολοκύθη τῷ 1651, ὡς τὸ σχετικὸν σιγίλλιον (3) τοῦ Πατριάρχου Ἰωαννικίου τοῦ Β' διαλαμβάνει. Ἦτο δὲ γυναικεία ἔτι καὶ κατὰ τὸ 1677, ὡς βεβαιούμεθα ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐκδοθέντος σιγιλίου τοῦ Πατριάρχου Διονυσίου (4). Πότε ἄρα γε τὸ ἰσχυρότερον γένος διεδέχθη ἐν αὐτῇ τὸ ἀσθενέστερον; Μὴ φανταζόμενοι ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἴσχυσεν ὁ νόμος τοῦ ἰσχυροτέρου, εἰκάζομεν ὅτι ἡ ἀντικατάστασις ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἔνεκα τῶν Μοροζινειακῶν ἀναστατώσεως. Κατὰ τὸ τριετὲς διάστημα τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς διασπορᾶς τῶν Ἀθηναίων εἰς Σαλαμίνα, Αἴγιναν καὶ διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ ἔτι πορρωτέρω, εἰς Ζάκυνθον, ὡς εἶδομεν, Κύριος οἶδε τί ἐγένοντο αἱ καλογραῖαι τῆς ὑπὸ τὴν βόρειον κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Μετὰ δὲ τὸ 1690, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι διὰ διαφόρων προσπαθειῶν ἤρξαντο ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς ἐστίαις των, καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐπανόδου των, ὅτε δὲν εἶχεν ἐπέλθῃ ἀκόμη πλήρης τάξις καὶ ἀποκατάστασις, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ παρατεθείσῃ ἀνωτέρω σχετικῇ περικοπῇ τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Περραβοῦ, φαίνεται ὅτι αἱ περιδεεῖς μοναχαὶ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ κελλία των καὶ ὅτι οἱ τὴν φροντίδα τῆς ἐγκαταλελειμμένης μονῆς ἔχοντες κτήτορες αὐτῆς συγγενεῖς τοῦ Κολοκύθη μὴ δυνάμενοι νὰ βλέπωσι μετ' ἀδιαφορίας τὴν ἐγκατάλειψιν ταύτην, εὐρίσκοντες δὲ ἄνδρας πεπαιδευμένους ἐφιεμένους νὰ ἀφιερω-

(1) Καμπούρ. Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 44-45.

(2) Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι τὰ 4 φύλλα περιέχουσι ἀπλῶς ἄμορφον σχέδιον Χρονογραφίας ἔτι ἀνεπεξεργάστου καὶ ἀκαταρτίστου.

(3) Ἰδὲ αὐτὸ εἰς Καμπ. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 46-48.

(4) Μνημ. Τόμ. Β' σελ. 46-48.

θῶσιν εἰς τὸν μοναστικὸν βίον παρέδωκαν τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κειμένην μονὴν εἰς αὐτούς. Εἰς αὐτὴν λοιπὸν εἰσῆλθον ἄνδρες πεπαιδευμένοι, ὁ τὸ μοναχικὸν ὄνομα Σαμουήλ λαβὼν φιλόσοφος, οὗ τὸ κοσμικὸν ἄγνοοῦμεν, καὶ ὁ διὰ τοιούτου μετονομασθεὶς Μεθόδιος ὁ καὶ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Πλάτωνος. Εἰς τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰσῆλθε καὶ εἰς τὴν μονὴν τῆς Καισαριανῆς μιμηθεὶς αὐτούς, καὶ Νικηφόρος μετονομασθεὶς καὶ Ἡγούμενος προχειρισθεὶς εἰσήγαγε τὴν παιδείαν εἰς τὴν ρωμαντικὴν ἐκείνην μονήν. Τοῦτο, ὡς εἶδομεν, ἔπραξαν καὶ ἄλλοι λόγιοι, ὡς ὁ μετὰ τὸ 1732 διδάξας ἐν Ἀθήναις διδάσκαλος Παῦλος, ὅστις μοναχὸς ἀποκαρεῖς ἐν τῇ μονῇ τῆς Καισαριανῆς καὶ Παΐσιος μετονομασθεὶς ἐχειροτονήθη καὶ Ἡγούμενος αὐτῆς.

Τὰ ἀνωτέρω περὶ τῶν μονῶν παρενέβαλεν, ὡς εἵπομεν, ὁ μοναχὸς Χρονογράφος κυρίως, ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς μετάβασις, εἰς ὅσα ἤθελε νὰ γράψῃ περὶ τῆς οἰκογενείας του καὶ πρὸ πάντων περὶ ἑαυτοῦ. Καὶ δὴ πληροφορῶν ἡμᾶς πρῶτον, ὅτι μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1701 θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του, ἡγουμένου ὄντος, προεχειρίσθη ἡγούμενος ὁ πατήρ του, ἀναγγέλλει ὕστερον ἐπισήμως « Ἐγὼ δὲ ἐκ Διακόνου θείᾳ χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ ἐχειροτονήθη *Πρεσβύτερος* καὶ τὴν τῆς σημειώσεως *τάξιν ἐνεδυσάμην* ». Ὁ τέως διάκονος προαχθεὶς εἰς πρεσβύτερον περιεβλήθη καὶ τὸ ὀφφίκιον τοῦ ἐφημεριδογράφου, διότι τοῦτο σημαίνει τὸ μέχρι τοῦδε ἀνεξήγητον μείναν « *τὴν τῆς σημειώσεως τάξιν ἐνεδυσάμην* ». Ταῦτα ἀνακοινώσας ἐπαναλαμβάνει τὴν διακοπεῖσαν σειρὰν τῶν συμβεβηκότων ἀρυόμενος ἐφεξῆς τὴν ὕλην ἐκ τῶν ἰδίων σημειώσεων καὶ ὡς σπουδαιότατον γεγονὸς τοῦ ἔτους ἐκείνου, 1701, ἀναφέρει τὰ τοῦ σεισμοῦ.

Ὡς ἐπηνειλημμένως εἵπομεν, τὸ κείμενον τῶν τεσσάρων φύλλων, ὅπως ἔχει, πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ μαρτυρῇ περὶ ἔργου ἐπεξεργασμένου καὶ τελείου. Ὁ μοναχὸς τῆς Καισαριανῆς ἔρριψεν εἰς τὰ φύλλα ἐκεῖνα τὴν ὕλην, ἐχάραξε τὸ σχέδιον τῆς Χρονογραφίας, ὡς πείθεταί τις ἐξ ἐπισταμένης μελέτης αὐτῶν, προτιθέμενος νὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ τελειοποιήσῃ ἀκολούθως τὸ οὐχὶ ἐλαφρὸν ἔργον. Τὰ ἐν τῇ 1 σελίδι τοῦ α' φύλλου: ἐπανήλθομεν, ἐνετύχαμεν, ἠναγκάσθημεν, ἐκράξαμεν, οἰκοδομήσαμεν, ἐπεσκευάσαμεν, βοῶσιν, ὅτι τὸ μέρος τοῦτο ἀποσπασθὲν ἐκ τῶν ἐφημερίδων ἐρρίφθη εἰς τὸ σχέδιον, ὡς εἶχεν, ὅπως μεταφέ-

ρονται οἱ ἀκατέργαστοι λίθοι πρὸ τῆς οἰκοδομηθησομένης οἰκίας. Ἄλλα μέρη τῶν φύλλων δὲν εἶνε τοιαῦτα, πλὴν καὶ ἐπ' αὐτῶν παρατηρεῖ τις τὸ ἀνεπεξέργαστον καὶ ἀτελές. Τὴν πρόθεσιν τοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ φιλότιμος καὶ φιλόμουσος Μοναχός, Κύριος οἶδε διὰ τίνα λόγον, καὶ οὕτω κατελείφθη τὸ ἔργον ἀτελές καὶ ἐν σχεδίῳ καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς.

Χρόνον, καθ' ὃν ἔζη ὁ Δοκιμιογράφος οὗτος καλόγηρος, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν γενικῶς καὶ ἐν εὐρεῖ ὀρίῳ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Τῷ 1701, ὅτε ἐγένετο πρεσβύτερος θὰ ἦτο σχεδὸν τριακονταετής εἰ μὴ καὶ περισσότερον. Πόσον χρόνον μετὰ ταῦτα ἔζησεν ἀγνοοῦμεν, ὑποθέτομεν μόνον, ὅτι ἔκτοτε ἤρξατο σχεδιάζων τὸ Χρονικὸν φιλοτιμηθεὶς καὶ παρακινήθεὶς ἐκ τοῦ σοβαροῦ ὀφφικίου, ὅπερ κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος τῷ ἐνεπιστεύθη. Νῦν δέ, ὅτε ὁ ἀναγνώστης ἐπείσθη ἐκ τῆς γενομένης ἀναλύσεως περὶ τῆς ἀξίας τῆς σχεδιασθείσης Χρονογραφίας, ἐντονώτερον ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ἐσφαλμένως ἐθεωρήθησαν τὰ φύλλα ταῦτα πλαστὰ καὶ ἀδίκως ἀπεδόθη εἰς τὸν μακαρίτην Πιττάκην ἢ μομφή, ὅτι ἐχάλκευσεν αὐτὰ ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ψευδανθίμου. Ἡ αὐστηρὰ ἀνάλυσις, εἰς ἣν ὑπεβάλομεν αὐτά, ἀπέδειξε, φρονοῦμεν, τὴν γνησιότητά των. Ὁ Πιττάκις δὲν ἐχάλκευσε μεμβράνας πρὸς ἀπεμπόλησιν τῆς πατρίδος του. Ἄς ἡμεθα δίκαιοι καὶ ἄς ἀνακουφίσωμεν τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐκ τοῦ βαρυτάτου τούτου ἐγκλήματος. Αἰσθάνομαι μύχιον χαρὰν ἀπαλλάττων τὸν σεβαστὸν ἄνδρα τοιαύτης κηλίδος. Ἄν τὰ εὑρεθέντα ἢ ἀγορασθέντα χειρόγραφα ἐζήτηι νὰ πωλήσῃ μὴ δυνάμενος νὰ δημοσιεύσῃ αὐτά, δὲν δυνάμεθα νὰ μεμφθῶμεν αὐτοῦ ἀφοῦ ἢ Ἑλλην. Κυβέρνησις, εἰς ἣν εἶχεν ἀποταθῇ δι' ἀναφορᾶς του, ἀντέταξεν ἀδιαφορίαν, εἰ μὴ περιφρόνησιν. Ἄν δὲ ὁ Φαλμεράϋερ ἐξεμεταλλεύθη τὰ φύλλα ταῦτα παραχαράσσων τὰς χρονολογίας, τανύων τὰ τρία ἔτη εἰς τετρακόσια καὶ προσδίδων εἰς τὸν σκληρὸν χρόνον μοναδικὴν ἐλαστικότητα, ἢ ὑπερφυσικὴν δύναμιν λαμβάνων, δι' ἣν θὰ τὸν ἐζήλευε καὶ αὐτὸς ὁ Ζεὺς, δημιουργῇ νέον κόσμον, τί πταίει ὁ πτωχὸς Πιττάκης;

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἕτερον χρονικόν, οὗτινος τὴν μαρτυρίαν πολλάκις ἐπεκαλέσθημεν ἐν τῇ παρούσῃ μονογραφίᾳ, ὀλίγον θέλομεν ἐνδιατρίψῃ ἐξετάζοντες μόνον τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ. Ὁ ἀληθὴς γεννήτωρ αὐτοῦ ἀπεσιωπήθη ἢ παρεγνώρισθη, ἀνεκηρύχθησαν δὲ δίδυμοι

τοιούτοι, ὁ Ἀνθίμος, εἰς ὃν ὡς ἔκθετον ὑπεβλήθη καὶ ὁ υἱοθετήσας αὐτὸ Περραιβός. Περὶ Ἀνθίου οὐδεὶς δύναται νὰ γείνη πλέον λόγος μετὰ τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ Horf. Περὶ δὲ τοῦ Περραιβοῦ ὑπερασπιζόμενοι αὐτὸν κατὰ τῆς τυχὸν μομφῆς, ὅτι δὲν ἐφάνέρωσε τὸν συγγραφέα τῆς δανεισθείσης *Ἐπιτομῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἱστορίας*, ἣν προσήρτησεν εἰς τὸ τέλος τῆς Ἱστορίας του (1), λέγομεν, ὅτι ἂν δημοσιεύων ἐν Παρισίοις καὶ Ἐνετίᾳ τὴν περὶ Σουλίου καὶ Πάργας Ἱστορίαν του ἀπέκρυψε τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα, δὲν ὤφειλε διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἔτι μᾶλλον νὰ τηρήσῃ μυστικὸν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀθηναίου ἐκείνου, οὕτινος τὰ τέκνα εὐμενῶς καὶ εὐγενῶς τῷ παρεχώρησαν τοὺς κόπους τοῦ πατρός των (2) ἀπλῶς καὶ μόνον ὅπως παραδοθῇ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὑπόμνημα τῆς τῶν χρόνων ἐκείνων Ἀθηναϊκῆς Ἱστορίας; Ὅτι ὁ Περραιβός δὲν συνέταξε τὴν *Ἐπιτομὴν* τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἱστορίας, ἀλλ' αὕτη μετὰ τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Πιττάκη λοιποῦ μέρους, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Σταματιάδου, εἶνε ἔργον ἄλλου τινός, περὶ τούτου δὲν εἶνε ἀνάγκη ὑποθέσεων καὶ εἰκασιῶν, ὅταν αὐτὰ τὰ πράγματα λαλῶσι. Θὰ παραχωρήσωμεν τὸν λόγον εἰς αὐτὸ

(1) Ἱστορία Πάργας καὶ Σουλίου 1η ἐκδοσις τοῦ Α' τόμου ἐν Παρισίοις 1803, 2α ἐκδοσις αὐτοῦ ἐν Ἐνετίᾳ 1815. Ἐν τέλει τῆς 2ας ἐκδόσεως προσήρτησε καὶ τὴν *Ἐπιτομὴν*.

(2) Ὁ Ἀθηναῖος διδάσκαλος Ἰω. Βενιζέλος — οὗτος εἶνε ὁ ἀληθὴς συγγραφεὺς τῆς Χρονογραφίας, ἥς μέρος μὲν ἐδημοσιεύθη ὡς *Ἐπιτομὴ* ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ, ἀναδημοσιευθεῖσα καὶ ὑπὸ Καμπούρ. ἐν Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 28-40, μέρος δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐπ. Σταματιάδου ὡς *Ἐπίμετρον* ἐν τέλει τῆς συγγραφῆς του: *Οἱ Καταλανοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ* (ἀναδημοσιευθὲν καὶ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Καμπούρ. ἐν Μνημ. Α', 98-131) κατὰ τὸ χειρόγραφον τοῦ Π. Πιττάκη, ὅπερ περιεῖχεν ὁλόκληρον τὴν Χρονογραφίαν ταύτην (ἰδὲ Σταματιάδην σελ. 267) — δὲν ἀπέθανε τῷ 1803, ὡς ἔγραψαν τινές, καθόσον ἔζη τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1807, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Μυστακίδης (*Ἑβδομάς* 1885 σελ. 530), ἀλλ' ἤδη πρὸ τοῦ 1815 δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ζῶσιν. Ἐκ τῆς οἰκογενείας λοιπὸν αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ὁ Περραιβός ἔλαβε τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀθην. Χρονογραφίας, ὅπερ διὰ μεταβολῆς τῆς φράσεως ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ του. Ἐνῷ δὲ ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς 1ης ἐκδόσεως τοῦ Α' Τόμου τῆς Ἱστορίας του λέγει ὅτι «Μαζὺ μὲ τὴν τῶν Σουλιωτῶν καὶ Πάργας Ἱστορίαν εἶχα ἡτοιμασμένην καὶ μίαν περίληψιν διὰ τὰ ὅσα συνέβησαν . . . εἰς τὴν Ἐπτάννησον . . .» κτλ. οὐδὲν λέγει περὶ Ἀθην. Χρονογραφίας, ὅπερ δεικνύει, ὅτι ὅχι μόνον δὲν εἶχε γράψῃ ἕως τότε τοιαύτην ἢ δὲν ἐμελέτα νὰ γράψῃ, ἀλλ' οὐδὲ ἐγνώριζεν, ἂν ὑπῆρχε παρ' ἄλλου γεγραμμένη, ἐνῷ ἤδη τῷ 1800 εἶχε συντελεσθῇ ἡ περὶ ἧς πρόκειται Χρονογραφία, γραφεῖσα βεβαίως κατὰ τὸ πλεῖστον οὐχὶ κατὰ παράδοσιν, ἀλλὰ κατὰ σημειώσεις, αἷς ἐπιμελῶς ἐκράτει ὁ συγγραφεὺς, βεβαίως Ἀθηναῖος, ὡς θὰ ἴδωμεν καλῆτερον κατωτέρω.

τὸ Χρονικὸν ἦτοι τὰς Ἐφημερίδας, ἃς θὰ ἐξαναγκάσωμεν νὰ μᾶς φανερώσωσι τὴν ἀλήθειαν, οἷονεὶ ἀποσπῶντες ἐκ τοῦ στόματος τοῦ κρυπτομένου μὲν διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ὑποδηλοῦντος τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα συγγραφέως τὴν ἐπιζητούμενην ὁμολογίαν.

Ἐν τῷ Χρονικῷ (1) φέρεται· «Οὗτος περίπου τὸν ἑβδομον χρόνον (τῷ 1774· ἰδὲ Ἐφημερίδας τοῦ ἔτους τούτου ἐν Καμπ. Μν. Α', σελ. 106) ἐλθὼν εἰς λόγους τινὰς πρὸς τὸν ἐπίτροπον τοῦ Σχολείου κὺρ Δημήτριον Μιχαήλ Ντέκα, ἐξώσθη, καὶ ἀντικατέστη ὁ ἤδη (1800) σχολαρχῶν κὺρ Ἰωάννης Βενιζέλος, Ἀθηναῖος, μαθητεύσας καὶ αὐτὸς παρὰ τε τῷ μακαρίτῃ Βησσαρίῳ καὶ τῷ κὺρ Ἀθανασίῳ καὶ τῷ Δημητρίῳ». Ἰδῶμεν νῦν τί λέγει περὶ ἑαυτοῦ ὁ Χρονογράφος καὶ ἂν συμφωνῶσι ταῦτα πληρέστατα πρὸς ὅσα λέγει περὶ τοῦ Διδασκάλου Ἰωάννου Βενιζέλου. «Εἰς τοὺς 1765, βοῖβόδα ὄντος τοῦ Ἀβδῆ βεῖ, Κορινθίου, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους, ἀπέθανεν ὁ ἱεροδιδάσκαλος κὺρ Βησσαρίων, οὗτινος διὰ συνδρομῆς καὶ ἐπιστασίας ὠκοδομήθη ἡ σχολὴ διὰ φιλοτίμου δαπάνης τοῦ ποτὲ Ἰωάννου Ντέκα, καὶ ἐστάθη καὶ πρῶτος διδάσκαλος τῆς αὐτῆς σχολῆς. Ὑποκάτω εἰς αὐτὸν ἐπαίδεύθη καὶ ἐγὼ τὰ γραμματικά» (2). Ἀλλαχοῦ δὲ γράφει· «Εἰς τοὺς 1777 λαμβάνει λοιπὸν τὸ βοῖβοδαλίκι ἐκ δευτέρου ὁ Χατζῆ Ἀλῆς καὶ ἔκτοτε ἄρχισε νὰ οἰκοδομῇ τὰ ὀσπήτια, ἀγοράζοντας πρῶτον τὸ ὀσπήτιον τοῦ Παλαιολόγου Βενιζέλου. Εἰς τὰς 20 τοῦ Μαΐου ἦλθε τὸ δεύτερον ὁ κὺρ Δωρόθεος φέρων καὶ τὸν σοφολογιώτατον διδάσκαλον κὺρ Δημήτριον Βόδαρ Ἰωαννίτην, ἄνδρα πεπαιδευμένον εἰς πᾶν εἶδος μαθήσεως, εἰδήμονα ἔτι καὶ τῆς Λατινίδος φωνῆς καὶ τῷ κάλλει ἀρετῆς διαπρέποντα. Διεδέχθη δὲ τὴν Ἑλληνικὴν σχολὴν τοῦ κοινοῦ, ἐκουσίως καὶ εὐχαρίστως παραιτηθέντος τοῦ ἱεροδιδασκάλου κὺρ Ἀθανασίου (οὗτος ἐδίδαξεν ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1747 μέχρι τοῦ 1777. Μνημ. Τόμ. Α' σελ. 31 ὑποσημ.). Ὑποκάτω εἰς αὐτὸν (Ἀθανάσιον) ἤκουσα καὶ ἐγὼ τὴν Λογικὴν τοῦ Κορυδαλέως καὶ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ρητορικὴν τοῦ Ἑρμογένους, πλὴν ἐν ἀμελείᾳ ὅχι ἀπὸ μέρος τοῦ διδασκάλου, ἀλλ' ἀπὸ ἐδικόν μου» (3).

Φαίνεται μὲν βεβαίως παράδοξον, ὅτι ὁ ἀπὸ τοῦ 1774 διδάσκων

(1) Σταματιάδου Καταλανοὶ σελ. 272, Καμπούρ. Μνημ. Α', σελ. 32 ὑποσημ.

(2) Καμπούρ. Μνημ. Α' σελ. 100.

(3) Ἐχεῖ σελ. 107-108.

Βενιζέλος ἐχρημάτισε μαθητὴς τοῦ ἀπὸ τοῦ 1777 ἐν τῇ ἐτέρᾳ Σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν διδάσκοντος Δημ. Βόδα, πλὴν περὶ τούτου δὲν δυνάμεθα ποσῶς νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ἀφοῦ ἀναγράφεται τόσῳ σαφῶς καὶ ρητῶς, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Ἰω. Βενιζέλος ἐμαθήτευσεν παρὰ τῷ Βησσαρίωνι, τῷ Ἀθανασίῳ καὶ τῷ Δημητρίῳ, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ πρᾶγμα δεχόμενοι, ὅτι δὲν διετέλεσε μαθητὴς του καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλ' ἐταῖρος καὶ ὁμιλητής. Τοιούτους δὲ διδασκάλους ἅμα καὶ ὁμιλητὰς ὑπερτέρων διδασκάλων ἐγνώρισα ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ προσπαθοῦντας νὰ αὐξήσωσι καὶ συμπληρώσωσι διὰ τῶν μέσων τούτων τὰς μικρὰς καὶ ἐλλειπεῖς γνώσεις των. Τοιοῦτό τι φαίνεται συνέβη καὶ μετὰξὺ τοῦ Ἰω. Βενιζέλου, ἀμελῶς ἀκροασθέντος παρὰ τῷ Ἀθανασίῳ τῆς λογικῆς, φυσικῆς καὶ ρητορικῆς, ὡς λέγει, καὶ τοῦ πολὺ ἀνωτέρας παιδείας Δημητρ. Βόδα, ὅστις, ὡς εἶδομεν, παρίσταται ὡς ἑξοχος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διδάσκαλος. «Τοῦτον, λέγει τὸ Χρονικόν, διαδέχεται ὁ πάντ' ἄριστος κύρ Δημήτριος Βόδας, Ἰωαννίτης, ἀκροατὴς γενόμενος τοῦ μακαρίτου ἐκείνου Μπαλάνου, ἀνὴρ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ φιλόσοφος καὶ περὶ τὰς ἱεράς Γραφάς ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐξησκημένος· οὐ μὴν δὲ ἄλλα καὶ τῆς Λατινίδος φωνῆς ἐμπειρίαν ἱκανὴν ἔχων» (1). Καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν ἀναφέρει περὶ ἑαυτοῦ ἰδιαιτερώς ὁ Χρονογράφος, ὅτι ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Δημ. Βόδα, ὡς τοῦτο πράττει διὰ τὸν Βησσαρίωνα καὶ Ἀθανάσιον.

Ἐκτὸς τούτου ὁ συγγραφεὺς τοῦ προκειμένου Χρονικοῦ πολλαχοῦ φωρᾶται ὡς Διδάσκαλος, τοὺς Διδασκάλους εὐνοῶν, ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τῶν Σχολείων ἰδιαζόντως ἐνδιαφερόμενος καὶ μεριμνῶν καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς καλῶς γνωρίζων (2). Ὁ δὲ Περραιβός, ὅστις σημειοῖ περὶ τῶν Διδασκάλων — κατὰ περίληψιν βεβαίως ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Βενιζέλου — ὀλίγα σχετικῶς πρὸς τὰ ἐν ἐκτάσει περιεχόμενα ἐν τῷ χειρορογράφῳ τοῦ Πιττάκη (3), ἐπιχειρῶν νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Κοινοῦ, τῇ ἰδρυθείσῃ ὑπὸ τοῦ Σωτήρη, διδάσκοντας ἀπὸ τοῦ 1800 καὶ ἐφεξῆς, ἐνθα καταπαύει τὸ Χρονικόν, συγχέει τοὺς Διδά-

(1) Ἐκεῖ, σελ. 31, ὑπόσημ.

(2) Πρὸς. Σταματιάδ. Καταλ. σελ. 270-273 καὶ 281 καὶ Καμπ. Μνημ. Α', σελ. 30-33 ἐν ὑπόσημ. Ἰδε καὶ ὅσα ἐν τοῖς ἐφημερίσι πολλαχῶς σημειοῖ ἐπιμελῶς περὶ διδασκάλων ἐν ἔτεσι 1765, 1767, 1776, 1777, 1782, 1794.

(3) Ἰδε Καμπ. Μνημ. Α', σελ. 30-33 κείμενον καὶ ὑπόσημ.

σκάλους τῆς Σχολῆς ἐκείνης πρὸς τοὺς τῆς Σχολῆς τοῦ Ντέκα, ἀναφέρων ὡς Διδασκάλους αὐτῆς τὸν Βησσαρίωνα Ροῦφον καὶ Σωφρόνιον Μπάρμπανον, οἵτινες οὐ μόνον δὲν ἐδίδαξαν ἐν τῇ Σχολῇ ἐκείνῃ, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Ντέκα, ἀλλὰ καὶ ὁ μὲν πρῶτος τούτων ἐκοιμᾶτο τὸν αἰώνιον (1) ἤδη ἀπὸ τοῦ 1765, ὁ δὲ δεύτερος εἶχεν ἤδη ἐξωσθῇ τῆς Σχολῆς καὶ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ Ἰω. Βενιζέλου τῷ 1774, ὡς εἶδομεν.

Ἄν ὁ Διδάσκαλος Ἰω. Βενιζέλος, προκειμένου περὶ τῶν κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἐπισήμων οἰκογενειῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἀναφέρει ἐν τῷ Χρονικῷ του, ὅσα σημειοῖ ὁ περιηγητῆς Σπὸν περὶ αὐτῶν καὶ τοῦ διαπρεποῦς Δημ. Βενιζέλου (2), τοῦτο δὲν σημαίνει ἄλλο τι, εἰμὴ ὅτι ζητεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ διὰ μαρτυριῶν ἐπισήμων ξένων, ποῖοι ἦσαν οἱ πρόγονοί του. Σημειωτέον δὲ ἐνταῦθα, ὅτι τὸν Ἀγγελοῦ Βενιζέλου ἐξυμνῶν ὁ Μπουμπούλης διηγεῖται περὶ αὐτοῦ θαυμάσιόν τι ἐπεισόδιον ἐν Ἐνετίᾳ συμβάν (3). Χαρακτηριστικὸν δὲ ἀξιοσημείωτον, ὡς προδίδον τὸν συγγραφέα τοῦ Χρονικοῦ εἶνε, ὅτι παρίσταται πολλαχοῦ ὡς φίλος καὶ εὖνους τῷ ἐν Ἀθήναις τότε προξένῳ τῆς Γαλλίας Γάσπαρη, περὶ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ ὁποίου καὶ ἄλλοτε καὶ ἐν καιρῷ τῶν λιμῶν τῶν ἐτῶν 1789 καὶ 1792 οὐ μόνον ἀρκετὰ σημειοῖ ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερον φυλλάδιον εἶχε συντάξῃ (4), μὴ παραλείπων νὰ μᾶς πληροφορῇ καὶ περὶ τῶν συζύγων του (5) καὶ περὶ τῶν διαφορῶν ταξειδίῳ του, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐκόμιζεν ὄχι βεβαίως τὴν πανώλην, ὡς ἄλλοι, ἀλλὰ μίαν νέαν σύζυγον (6). Ἀλλὰ καὶ ὁ Γάσπαρης τὸν συντάκτην τῆς Χρονογραφίας ἐθεώρησε ὡς τὸν καταλληλότερον, ὅπως ἀναθέσῃ αὐτῷ τὴν σοβαρωτάτην ἐντολὴν τοῦ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Matkieu de Montmorenci ἐλθόντος εἰς Ἀθήνας εὐγενοῦς Γάλλου περιηγητοῦ, ὅπως ἱστορήσῃ μὲν τὰς ἀρχαιότητας τοῦ τόπου, ἰδίως δὲ νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ μάθῃ περὶ τῆς χρήσεως τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἄλλων ἐθίμων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (7).

(1) Ἐκεῖ, Ἐφημερίδας, ἔτος 1765.

(2) Μνημ. Α', σελ. 30.

(3) Μνημ. Τόμ. Α', σελ. 112, 120, 123.

(4) Ἐκεῖ, σελ. 120.

(5) Ἐκεῖ, σελ. 109, 110, 122.

(6) Ἐκεῖ, σελ. 110, 122.

(7) Ἐκεῖ, 116.

Ἐκ τῶν εἰρημένων, νομίζομεν, καταδείκνυται, ὅτι ὁ Σουρμελῆς γράφων ἐν ἔτει 1834 « Ἀπὸ δὲ τοῦ 1690 μέχρι τοῦ 1754 ἔζων οἱ Ἀθηναῖοι ἐν ἡσυχίᾳ πολιτευόμενοι κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον, ὡς διαλαμβάνει τὸ ὑπόμνημα τοῦ μακαρίτου Διδασκάλου Ἰωάννου Βενιζέλου, ἀνδρὸς σοφοῦ καὶ ἀρετῆς σπανίας » καὶ ὑποσημειῶν « Ὁ Χρονογράφος Περραιβὸς ἐξέδωκε τοῦτο κατὰ συνέπειαν τῆς περὶ Σουλίου καὶ Πάργας ἱστορίας του μὴ φανερώσας ὁμῶς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως. Ἦκμασε δὲ οὗτος περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' ἐνατονταετηρίδος » (1) ἐγνώριζε, τίνι ἀνῆκεν ἡ Χρονογραφία ἐκείνη, ἅτε πλησιάζων τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἔζη ὁ Ἰω. Βενιζέλος, ὅστις ἀπεβίωσε μετὰ τὸ 1807, ὡς εἶδομεν. Ἐὰν ἐν τῇ Ἐπιτομῇ τοῦ Περραιβοῦ ἡ γλῶσσα εἶνε ἀπλουστέρα, τοῦτο δεικνύει, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ ὡς οἷόν τε εὐληπτοτέραν τὴν Ἀθην. ἱστορίαν ἠπλοποίησε τὴν λέξιν καὶ φράσιν. Ἐπίσης, ἐὰν παρέλειψε τὰ ἐκτενῶς ἐν ταῖς ἐφημερίσι ἀναγεγραμμένα γεγονότα, τοῦτο ἀποδοτέον ἴσως εἰς τὸ ὅτι δὲν ἤθελε ἢ δὲν ἠδύνατο νὰ δημοσιεύσῃ τοιαύτας καὶ τοσαύτας λεπτομερείας. Οὕτως ἐξηγητέον καὶ τὰ περὶ Διδασκάλων, ἅτινα ἀρκετὰ περιέκοψεν ὁ Περραιβός. Περὶ δὲ τοῦ Πιττάκη, Ἀθηναίου ὄντος, ἐγγύτατα τοῖς χρόνοις τοῦ Βενιζέλου ζήσαντος καὶ περὶ τὴν Ἱστορίαν καὶ Ἀρχαιολογίαν ἀσχοληθέντος καὶ κατ' ἀκολουθίαν γινώσκοντος, τίς ὁ συντάξας τὴν Χρονογραφίαν, ἧς κατεῖχεν ἀντίγραφον, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Σουρμελῆ, ὅτι ἡ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ Ἐπιτομὴ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου συνταχθείσης Χρονογραφίας, ἀφῆρεσεν ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ περὶ Πολιτείας τῶν Ἀθηναίων μέρος (2), ὅπως παραστήσῃ τὸ Χρονικὸν του διάφορον τῆς Ἐπιτομῆς.

Ἄλλ' ἴσως εἶπη τις, ὅτι εἶνε μὲν αἱ Ἐφημερίδες ἔργον τοῦ Βενιζέλου, ἀλλ' ἡ πρὸ αὐτῶν Χρονογραφία, ἧς τὸ Ζ' καὶ Η' κεφάλαιον δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Σταματιάδου ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Πιττάκη περιέχουσι τὰ αὐτὰ κατὰ τὴν ἔννοιαν πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῆς Ἐπιτομῆς, συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ καὶ προσετέθη εἰς τὰς Ἐφημερίδας ὑπὸ τῶν τέκνων τοῦ Βενιζέλου εἴτε καὶ παρ' ἄλλου τινός.

(1) Κατάστασις Συνοπτικὴ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Διον. Σουρμελῆ, σελ. 76 τῆς Β' ἐν Ἀθήναις ἐκδόσεως τοῦ 1842. Ἡ πρώτη ἐγένετο ἐν Αἰγίνῃ τῷ 1834.

(2) Ἰδε Καμπ. Μνημ. Α', σελ. 39-40.

Κατὰ τῆς ἐνστάσεως ταύτης διαμαρτύρεται ἡ Ἐπιτομή ἢ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Περραιβὸς κατεξανιστάμενος κατὰ τῆς τοιαύτης παρὰ τὴν θέλησίν του καὶ εἰλικρίνειάν του εἰσποιήσεως γράφων « Εὐθὺς οἱ ἐγκριτώτεροι συμπατριῶται ἐπῆγαν » καὶ μετὰ δύο στίχους πάλιν « Οἱ συμπατριῶται ἀπεκρίθησαν » (2). Ταῦτα βοῶσιν, ὅτι ὁ γράψας καὶ ταῦτα ἦτο Ἀθηναῖος συμπατριώτης τῶν ἐγκριτωτέρων Ἀθηναίων, ἐγκριτώτατος μάλιστα καὶ οὐχὶ ὁ Περραιβός.

Μὴ εἰσερχόμενος εἰς ἀκριβῆ ἀνάλυσιν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ λογίου Ἀθηναίου, διότι τοῦτο εἶνε θέμα ἀλλότριον τῆς ἡμετέρας μελέτης, ἀρκοῦμαι σημειῶν μόνον, ὅτι ἐκ τῶν τριῶν σπουδαιοτέρων γεγονότων τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, ἅτινα ἀναφέρουσι τὰ ἐξετασθέντα φύλλα τοῦ Μοναχοῦ, τὰ μὲν ἀφορῶντα τὸ Μητροπολ. ζήτημα παραλαμβάνει ἐκ τῆς παραδόσεως — ὡς λέγει ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος — ἅτινα συμπληροῖ διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βεναλδῆ, ἐξ ἧς ἀρύεται καὶ τὰ μετὰ τὸν ἀφορισμὸν τέσσαρα μεγάλα κακά, τὴν παροῦκλαν, τὴν πείναν, τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν πυρκαϊάν, παραλείπων τὴν εἰς Σαλαμῖνα μετοίκησιν — μολονότι μνημονεύει αὐτῆς ἡ Ἐπιστολή — καὶ τὴν προκαλέσασαν αὐτὴν ἐπιδρομήν, ἣν ὑποδηλοῖ ἡ Ἐπιστολή, ρητῶς δὲ ἀναφέρει τὸ α' φύλλον τοῦ Μοναχοῦ. Περὶ τοῦ φόνου τοῦ Λίμπωνα καὶ τῶν προυχόντων οὐδὲν λέγει, μεταφέρει δὲ μόνον ἐκ τοῦ Σπόν, ὅσα ὁ περιηγητὴς οὗτος σημειοῖ περὶ τῆς πρώτης πρεσβείας τοῦ Λίμπωνα καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς (1). Τὰ Μοροζινειακὰ γνωρίζει καλῶς καὶ ἐκθέτει ὅπως οὖν λεπτομερῶς.

Περατοῦντες τὴν παροῦσαν πραγματείαν δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ συγχαρῶμεν τῷ φιλοπονωτάτῳ κ. Δημ. Καμπούρογλου, ὅστις τοσοῦτον ἀξιεπαίνως εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ἣν ἐφιλοτίμησε καὶ ἡμᾶς νὰ συνεισφέρωμεν τὴν παροῦσαν συμβολήν, ἀποσπασθέντες πρὸς στιγμὴν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν μελετῶν καὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ Πολιτεύματος τῆς Βυζαντ. αὐτοκρατορίας, εἰς ἣν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀφιερωθέντες ἀσχολούμεθα.

ΣΠ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

(1) Καμπ. Μνημ. Α', σελ. 29.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000020443

ΑΘΗΝΩΝ